

Antagning till högskolan –
erfarenheter och visioner

Högskoleverkets rapportserie 2000:14 R

 HÖGSKOLEVERKET
National Agency for Higher Education

Antagning till högskolan –
erfarenheter och visioner

Högskoleverket 2000

Tryckt på miljömärkt papper.

Högskoleverket • Birger Jarlsgatan 43 • Box 7851, 103 99 Stockholm
tfn 08-563 085 00 • fax 08-563 085 50 • e-post hsv@hsv.se • www.hsv.se

Antagning till högskolan – erfarenheter och visioner

Producerad av Högskoleverket i juni 2000

Högskoleverkets rapportserie 2000:14 R

ISSN 1400-948X

ISRN HSV-R--00/14--SE

Innehåll: Uppföljnings- och utredningsavdelningen

Grafisk form: Högskoleverkets informationsavdelning

Tryck: Ale Tryckteam AB, Bohus, augusti 2000

Innehållsförteckning

FÖRORD	5
SAMMANFATTNING	7
SUMMARY	11
<i>Berit Askling och Leif Strandberg</i> ANTAGNING TILL HÖGSKOLAN – ETT MÖTE MELLAN INDIVID OCH SYSTEM	15
<i>Börje Alström och Lars Haikola</i> NUVARANDE ORDNING FÖR ALTERNATIV ANTAGNING	27
<i>Berit Askling</i> LÄMPLIGHET FÖR STUDIER KONTRA LÄMPLIGHET FÖR YRKE	33
<i>Jan-Eric Gustafsson</i> MÄTEGENSKAPER HOS OLIKA URVALSMETODER	39
<i>Hans Åberg</i> LOKAL ANTAGNING TILL LÄKARUTBILDNINGEN VID KAROLINSKA INSTITUTET	47
<i>Bertil Mårdberg</i> STRUKTURERADE INTERVJUER SOM URVALSINSTRUMENT	57
<i>Christina Stage</i> FLERA ROLLER FÖR HÖGSKOLEPROVET	67
<i>Hans Åberg</i> URVAL TILL JURISTUTBILDNING I KANADA	73
<i>Lars Haikola</i> ANTAGNING TILL LÄRARUTBILDNING I KANADA	81
<i>Lars Haikola</i> DEN ÖKANDE INTERNATIONALISERINGEN – KONSEKVENSER FÖR TILLTRÄDE OCH ANTAGNING	89
<i>Helena Söderlind</i> BEHÖRIGHET OCH URVAL – EN FRÅGA OM MER ÄN ANTAGNING	93

Börje Alström

DET FRAMTIDA SVERIGE KONTRA HÖGSKOLANS VERKLIGHET
– VAD BEHÖVS?

99

Lars Haikola

ANDRA SÄRSKILDA PROV
– ETT FÖRSTA STEG MOT ANSVAR FÖR HELA PROCESSEN

105

FÖRFATTARNA

113

FÖRORD

När nya regler för tillträde till den svenska högskolan trädde i kraft hösten 1997 fick Högskoleverket ansvar bl.a. för att pröva ansökningar från lärosätena att använda s.k. andra särskilda prov. Därmed öppnades en möjlighet att vid antagning till vissa utbildningar bygga på andra grunder för urval än gymnasiebetyg och högskoleprovsresultat. Sedan sin tillkomst 1995 svarar verket också för högskoleprovet. Våren 1997 tillsatte verket Provrådet, ett rådgivande organ för frågor om Högskoleprovet och andra särskilda prov.

I denna antologi summerar Provrådet sitt arbete med beredning av ansökningar om andra särskilda prov. Dessutom utvecklar några av ledamöterna sina personliga visioner för hur tillträdessystemet borde förändras vad gäller de ramar som fastställs av statsmakterna och det handlingsutrymme lärosätena förfogar över.

Antologin är tänkt både som en praktisk handledning vid utformning av alternativa urval och som en debattbok med syfte att sätta in tillträdesfrågorna i ett bredare sammanhang. Två viktiga syften för antologin är därför

- att stödja och stimulera lärosätenas arbete med att utveckla alternativa instrument för urval inom de ramar som anges av gällande tillträdesregler
- att rikta uppmärksamhet på att införande av andra särskilda prov ställer krav på god metodologisk kvalitet.

Idag upplever många lärosätena att tillträde till högre utbildning lika mycket handlar om rekrytering som om urval. Det blir alltmer en fråga om ömsesidiga val – den studerande både väljs och väljer själv. En internationell utblick visar på alternativ för antagning till högre utbildning som är väl värda att överväga för den svenska högskolan. Ett tredje syfte med antologin är därför

- att bidra till den pågående debatten om en förnyelse av systemet för tillträde till högre utbildning.

Antologin utgör samtidigt ett fördjupat underlag till några av förslagen i den skrivelse rörande tillträde till högre utbildning som Högskoleverket nyligen överlämnat till regeringen (HsV Reg.nr 83-1930-00).

Med denna antologi avslutar Provrådet sitt arbete. Vår förhoppning är att den skall stimulera till fortsatt utveckling av formerna för rekrytering och antagning till högre utbildning i Sverige.

Berit Askling
ordförande för Provrådet 1997–2000

Inger Rydén Bergendahl
redaktör för antologin

SAMMANFATTNING

Sedan 1997 har universitet och högskolor möjlighet att efter ansökan hos Högskoleverket anordna s.k. andra särskilda prov, dvs. att rangordna sökande till vissa utbildningar på andra grunder än gymnasiebetyg och högskoleprovsresultat. Våren 1997 tillsatte verket det s.k. Provrådet, ett rådgivande organ för frågor om högskoleprovet och andra särskilda prov.

I denna antologi redovisar ledamöter i Provrådet dels erfarenheter utifrån rådets arbete med att bereda beslut om tillstånd för andra särskilda prov, dels hur de personligen anser att antagningen till högre utbildning i Sverige bör förnyas.

I det första kapitlet *Antagning till högskolan – ett möte mellan individ och system* ger Berit Askling tillsammans med rådets sekreterare Leif Strandberg en historisk bakgrund till de nuvarande reglerna. Med 1983 års tillträdesutredning inleddes en försöksverksamhet med s.k. alternativa urvalsformer. Denna blev början såväl till det gemensamma arkitektprovet vid de tekniska högskolorna som till det alternativa urval som ingår i antagningen till läkarutbildningarna på olika orter. I en bilaga till kapitlet redovisas omfattningen av alternativt urval dels före, dels efter reformen 1997 när mer strikta regler infördes.

I kapitlet *Nuvarande ordning för alternativ antagning* beskriver Börje Alström och Lars Haikola hur Högskoleverket tillsammans med Provrådet har gått tillväga när det gällt att pröva ansökningar från lärosätena att få använda andra särskilda prov. Antalet ansökningar har hittills varit måttligt, något som kan bero både på de höga kostnader som är förenade med att utveckla och genomföra ett alternativt urval och på de relativt strikta villkor som verket uppställt, t.ex. att högst två tredjedelar av aktuella platserna på en utbildning får omfattas av det alternativa urvalet.

En naturlig utgångspunkt när antalet sökande är fler än antalet utbildningsplatser är att försöka rangordna de sökande efter studielämplighet, dvs. att söka skilja ut sökande som har särskilt goda förutsättningar att fullfölja studierna. Men som Berit Askling utvecklar i kapitlet *Lämplighet för studier kontra lämplighet för yrke* är ibland ett kompletterande perspektiv lika viktigt – att de sökande har personliga egenskaper som gör dem lämpliga för det yrke som utbildningen förbereder för.

I kapitlet *Mätgenskaper hos olika urvalsmetoder* ger Jan-Eric Gustafsson en översikt över den internationella forskningen vad gäller olika metoders prognosförmåga, dvs. hur väl de kan förutsäga studieframgång för dem som söker en viss utbildning. Gymnasiebetyg och högskoleprovsresultat är idag helt dominerande urvalsinstrument i det svenska tillträdessystemet. De mäter förmågor som är av betydelse inom de flesta utbildningar. Inte minst mot bakgrund av den växande omfattningen av den svenska högskoleutbildningen finns det skäl att som komplement utveckla instrument som är mer specifika för olika utbildningar eller utbildningsområden.

Ett område där lämplighet för yrke framstår som lika väsentligt som studielämplighet är läkarutbildningarna. I kapitlet *Lokal antagning till läkarutbildningen vid Karolinska institutet* beskriver Hans Åberg hur förfarandet med prov- och intervjubaserad antagning till läkarutbildningen – den s.k. PIL-antagningen – växt fram. De utvärderingar som gjorts av PIL visar att bland dem som antagits inom PIL förekommer i stort sett inga studieavbrott. Hans Åberg menar också att studieklimatet blivit klart bättre sedan den alternativa antagningen infördes.

Ett viktigt inslag i PIL-antagningen på Karolinska institutet är den mycket väl genomtänkta intervjumetodik som används. Denna analyseras i Bertil Mårdbergs kapitel *Strukturerade intervjuer som urvalsinstrument*. I detta kapitel redovisas också internationella och svenska forskningsresultat som visar att med väl strukturerade intervjuer kan en hög grad av mät-säkerhet (validitet) uppnås som är på samma nivå som t.ex. begåvningsstest. Förutsättningen är dock att intervjuerna planeras utifrån en tydlig krav-analys med relevanta dimensioner som skall belysas under intervjuerna och att man medvetet ser till att olika intervjuare följer en gemensam modell som utformats utifrån kravanalysen.

Christina Stage belyser i sitt kapitel *Flera roller för högskoleprovet* bl.a. hur högskoleprovsresultat kommer in i den alternativa antagningen som ett kriterium för att ta ut den grupp sökande som sedan skall genomgå intervjuer eller test.

Jämfört med många andra länder har Sverige ett ovanligt enhetligt system för antagning till högre utbildning. Ett viktigt syfte med de tillträdesregler som trädde i kraft hösten 1997 var att göra systemet mer överblickbart för de sökande och därmed är mer enhetligt. Som kontrast till den nuvarande svenska modellen redovisas i antologin två exempel hämtade från Kanada.

Hans Åberg jämför i kapitlet *Urval till juristutbildning i Kanada* sina erfarenheter av antagning till läkarutbildning med det förfarande som tillämpas vid en mycket eftersökt juristutbildning vid York University i

Toronto. Intressant är bl.a. hur man vid York University har utformat antagningsförfarandet för att bättre kunna rekrytera studerande från olika minoritetsgrupper.

I kapitlet *Antagning till lärarutbildning i Kanada* beskriver Lars Haikola hur antagningen går till vid Ontario Institute of Education vid universitetet i Toronto. Där lägger man stor vikt vid en individuell bedömning av de sökande och vid ett personligt bemötande, något som bidrar till att skapa ett personligt ”kontrakt” mellan student och utbildningsanordnare.

Idag pågår en internationalisering av den högre utbildningen – allt fler studerande väljer att studera vid utländska lärosäten. I kapitlet *Den ökande internationaliseringen – konsekvenser för tillträde och antagning* hävdar Lars Haikola att redan idag tillämpar svenska universitet och högskolor kriterier inom det internationella utbytet som är vanliga inom andra utbildningskulturer och att denna anpassning kommer att fortsätta.

I kapitlet *Behörighet och urval – en fråga om mer än antagning* påpekar Helena Söderlind att antagningen till högskolan inte får fortsätta att leva ett eget liv skilt för den övriga verksamheten inom universitet och högskolor. Lika viktigt är att de utbildningsansvariga inser att det skall räcka med behörighet för att klara högre studier, något som ställer krav på nytänkande vad gäller utbildningarnas utformning.

Börje Alström inleder kapitlet *Det framtida Sverige kontra högskolans verklighet – vad behövs?* med konstaterandet att högskolan mer än någonsin är i fokus för samhällets intresse. Både samhällets förväntningar och de krav som utvecklingen ställer får konsekvenser för högskolan, t.ex. vad gäller sambandet mellan skola och högskola, att läsa för bildning eller för ett yrke och om det är de studerandes eller statsmakternas prioriteringar som ska styra.

I det avslutande kapitlet *Andra särskilda prov – ett första steg mot ansvar för hela processen* återknyter Lars Haikola till Provrådets arbete med de s.k. andra särskilda proven genom att lyfta fram fördelar och nackdelar med dessa. Samtidigt konstaterar han att frågor om rekrytering kommer troligen mycket viktigare än frågor om urval för de svenska lärosätena framöver. Hittills har Sverige i ett internationellt perspektiv varit unikt vad gäller antagning till högre studier – ett homogent regelverk kombinerat med ett storskaligt antagningssystem där två instrument – gymnasiebetyg och högskoleprovsresultat – spelar huvudroller i urvalet. Enligt Lars Haikola kan Sverige inte fortsätta att vara så unikt. Det är nu dags att se över det nuvarande systemet och att ge lärosätena ett mer fullödigt ansvar för såväl rekrytering som antagning.

SUMMARY

Since 1997, institutions of higher education in Sweden have had the option of arranging what are known as ‘other special admissions tests’. In other words, after authorization by the National Agency for Higher Education they have been able to rank applicants to certain programmes of education on the basis of other grounds than upper-secondary grades and the Swedish Scholastic Aptitude Test. In the spring of 1997 the Agency established the Council on Admissions Tests (*Provrådet*), an advisory body on issues relating to the Swedish Scholastic Aptitude Test and other special admissions tests.

In this anthology, the members of the Council provide an account of their experience with the Council’s work in preparing decisions authorizing ‘other special examinations’. Some members also give their personal opinions as to how admissions to higher education in Sweden should be developed in the future.

In the first chapter *Admission to higher education — an encounter between the individual and the system* Berit Askling and Council Secretary Leif Strandberg give an historical account of the rules currently in force. The report from the Government Commission on Admissions of 1983 initiated an experimental phase making use of what were known as alternative selection procedures. This marked the beginning of both the joint architectural examination at universities of technology and the alternative selection procedures used in admissions to programmes of medicine at various institutions of higher education. In an appendix to the chapter, the dimensions of alternative selection procedures are described, both before and after the reform of 1997 which introduced stricter rules.

In the chapter *The current system of alternative admissions procedures* Börje Alström and Lars Haikola describe the way in which the National Agency for Higher Education and the Examinations Council proceeded in assessing applications from institutions of higher education for the authorization of ‘other special examinations’. So far the number of applications has not been large, which may be due to both the high cost of developing and implementing alternative selection procedures and the

relatively stringent conditions set by the Agency, such as the provision that no more than two thirds of the places available in a programme of education may be filled using the alternative procedure.

When the number of applicants for a programme of education exceeds the number of places, it is natural to try to rank the applicants with respect to their suitability for such studies, i.e. to try to distinguish those applicants who have the greatest capacity for completing these studies successfully. But, as Berit Askling discusses in the chapter *Suitability for studies versus suitability for a profession*, it is sometimes important to utilize a further perspective — whether or not an applicant has personal qualities appropriate for the profession for which the programme of education in question is a preparation.

In the chapter *The measurability of different selection procedures* Jan-Eric Gustafsson gives an overview of international research with respect to the forecasting power of various selection procedures, i.e. the accuracy with which they are able to forecast academic success for those applying for a certain programme of education. The Swedish admissions system is currently dominated completely by upper-secondary grades and results obtained in the Swedish Scholastic Aptitude Test. These instruments measure capabilities which are important in most programmes of education. Given the growing dimensions of Swedish higher education, however, there is good reason to develop supplementary instruments which are more specifically related to the requirements of different programmes of education or areas of education.

Medical education is one area in which professional suitability is generally considered to be as crucial as academic suitability. In the *chapter Local admissions to medical programmes at the Karolinska Institute* Hans Åberg describes the development of the procedures involved in the Examinations and Interview system used there. Evaluations of the system show that students selected using the Examinations and Interviews procedures rarely if ever break off their studies. It is also Hans Åberg's view that the general atmosphere in the medical programmes has improved since the alternative selection procedures were introduced.

The carefully thought-out interview methodology used at the Karolinska Institute constitutes an important aspect of its Examinations and Interviews procedures. This is analysed in Bertil Mårdberg's *chapter Structured interviews as selection instruments*. This chapter also provides an account of international and Swedish research results indicating that well structured interviews can provide a high level of validity — on a par with intelligence tests, for instance. A precondition for success, however, is that the interviews

are planned in relation to an explicit requirements analysis with relevant dimensions which are to be assessed during the interviews, and that there is a conscious effort to get different interviewers to follow a common model designed on the basis of the underlying requirements analysis.

In her chapter *Multiple roles for the Swedish Scholastic Aptitude Test* Christina Stage presents the use of the Swedish Scholastic Aptitude Test in alternative selection procedures as a criterion for choosing the group of applicants to proceed to the programme-specific interviews or examinations.

Compared with many other countries, Sweden has an unusually unified system of admissions to higher education. An important purpose underlying the admissions rules which came into force in the autumn of 1997 was to make the system more easily comprehensible for applicants and thus even more unified. The anthology presents two examples from Canadian practice as a contrast to the current Swedish model.

In the chapter *Selection procedures for Law School in Canadian higher education*, Hans Åberg compares his experience of admissions to medical programmes with the procedures used at a very popular programme of law at York University in Toronto. It is interesting to note that the admissions procedures used at York University are designed to promote a higher level of recruitment of students from various minority groups.

In the chapter *Admissions to teacher training programmes in Canada*, Lars Haikola presents the admissions procedures at the Ontario Institute of Education at the University of Toronto. The Institute attaches great importance to an individual aptitude of the applicants and to personal interaction. These factors contribute to the creation of a personal 'contract' between the student and the organizers of the programme of education.

A palpable internationalization of higher education is currently in full swing — more and more students are electing to study at institutions of higher education abroad. In the chapter *Growing internationalization and its consequences for intake and admissions*, Lars Haikola argues that in their international exchange programmes Swedish institutions of higher education are already using criteria that are common in other educational cultures, and that this harmonization will continue.

In the chapter *Eligibility and selection* Helena Söderlind notes that admissions to higher education should not be allowed to continue living in a world of their own separated from the other activities of institutions of higher education. It is equally important that those responsible for providing programmes of education realize that it is imperative for eligibility to suffice as a basis for pursuing successful studies in higher education — an

understanding that requires new ideas in relation to the design of programmes of education.

Börje Alström begins his chapter *Sweden in the future versus the reality of higher education — what is needed?* by noting that higher education has never before been such a central focus of public attention. Both the expectations of society with respect to higher education and the requirements placed on it by objective developments have concrete consequences for institutions of higher education, in relation to such matters as the links between the school system and higher education, or studies for the purposes of general education or for a profession, or whether higher education should be governed by the priorities of students rather than central government.

In the concluding chapter *'Other special examinations' — a first step towards responsibility for the process as a whole* Lars Haikola once more takes up the work of the Council on Admissions Tests with 'other special admissions tests' by focusing on both the advantages and disadvantages of these procedures. At the same time he notes that issues of recruitment will probably become much more important to Swedish institutions of higher education in the future than issues of selection. The Swedish system of admissions to higher education has hitherto been unique in an international context, with a homogeneous set of rules combined with a large-scale admissions system in which two instruments — upper-secondary grades and the Swedish Scholastic Aptitude Test — constitute the central instruments of selection. In the view of Lars Haikola, it will not be possible for Sweden to maintain this unique system. It is time to review the current system and revise it to give Swedish institutions of higher education fuller responsibility for both recruitment and admissions.

ANTAGNING TILL HÖGSKOLAN – ETT MÖTE MELLAN INDIVID OCH SYSTEM

Den högre utbildningen i Sverige har expanderat under senare årtionden – inte minst under 1990-talet. Men det är inte fritt fram för vem som helst att studera vad som helst inom högskolan. Det finns regler för behörighet som innebär krav på vissa givna förkunskaper. Dessutom görs en åtskillnad mellan *grundläggande behörighet* för att överhuvudtaget få studera vid högskolan och s.k. *särskild behörighet* för tillträde till vissa utbildningar eller grupper av utbildningar.

När antalet sökande är större än antalet tillgängliga studieplatser bestäms tillträde till en viss utbildning även av *regler för urval*. För att ett urval skall kunna göras måste de sökande rangordnas på något sätt (om man vill undvika att tillgripa lottning). Vidare ingår i det nuvarande tillträdes-systemet att platserna fördelas proportionellt mellan kategorier sökande med klart olika utbildningsbakgrund för att på så sätt bidra till en viss ”rättvisa”.

Dimensioneringen av den högre utbildningen, både den sammantagna och den för varje enskild utbildning, står för en given avvägning mellan individens efterfrågan, samhällets behov och de resurser som står till buds för utbildningen i fråga (SOU 1985:57). Tillträdesreglerna såsom de är formulerade i krav på behörighet och procedurer för urval får konsekvenser både för individerna och för utbildningssystemet.

INDIVIDENS PERSPEKTIV

Ur ett individperspektiv påverkar utformningen av tillträdesystemet studie- och yrkesvalet inte bara för ungdomarna i skolan utan även för vuxna som redan kommit ut i arbetslivet. Systemet ger signaler om olika utbildningars popularitet och status samtidigt som det gör det nödvändigt för individen att fundera kring den egna kompetensen, fallenheten och

motivationen för någon speciell utbildning. Ibland kan reglerna på ett drastiskt sätt styra den enskilda individens studie- och yrkesval.

Tillträdesreglernas primära uppgift är att välja ut vilka sökande som skall ges tillträde till högskoleutbildning. Men de fungerar även utestängande. Individer utestängs från en viss utbildning eller från högre utbildning i sin helhet antingen genom att ha prövats och ej blivit antagna eller genom att de själva avstår från att söka, s.k. självselektion. Om tillgången på studieplatser är begränsad medan det är många sökande, blir denna utestängningseffekt betydande. Behörighets- och urvalsreglerna fungerar därför som ett instrument för bortsällning.

SYSTEMPERSPEKTIVET

Även ur ett systemperspektiv fungerar tillträdesreglerna selektivt. De krav som, i form av tillträdesregler, sätts upp för behörighet och urval kan ses som konkreta uttryck för förväntningar och önskemål från dem som anordnar olika högskoleutbildningar. Reglerna är ofta resultat av kompromisser utifrån olika utbildningspolitiska hänsyn. Sedan blir det de antagna individerna som skapar de specifika förutsättningarna, s.k. ramfaktorer, för både utbildningen och för den kommande arbetsmarknaden.

Även gymnasieskolans verksamhet påverkas av hur reglerna för tillträde till högre utbildning är utformade. Strategiska val under gymnasietiden är exempel på en anpassningsmekanism som kan medföra att gymnasieskolan brukas på ett annat sätt än vad som avsetts.

Tillträdet till högre utbildning innebär ett möte mellan individer och system, med djupgående och långvariga konsekvenser för båda parter (Kim, 1998; Brandell & Kim, 2000).

EN KORT HISTORIK

Gymnasiebetygen¹ har tillsammans med högskoleprovet en särställning som de två i särklass vanligaste instrumenten för att dokumentera de sökandes behörighet och vid behov att rangordna för urval. De dokumenterar nivå och omfattning av bestämda förkunskaper respektive allmän

¹ Från 1863, då den moderna studentexamen infördes, till 1968 då den sista kullen med studentexamen lämnade gymnasiet, har studentexamensbetygen varit behörighets- och urvalsgrund.

studiefärdighet. De svarar – tämligen väl – mot följande krav som ställs på tillträdessystemet (Rydell, 1997), nämligen att

- det skall vara enkelt att administrera
- det skall vara överblickbart
- det skall vara rättvist.

Men denna enkelhet, överblickbarhet och rättvisa har också sitt pris i form av en viss ensidighet i vilka karaktäristika hos de sökande som beaktas. Med betyg och högskoleprov som behörighets- och urvalsgrunder baseras tillträdet och urvalet till högre utbildning på skolprestationer och/eller testresultat som båda avser att spegla en allmän studielämplighet. Något utrymme för fallenhet, lämplighet eller talang som kan vara önskvärd inom en viss utbildning eller kommande yrkesområde ges inte.

Vissa undantag från huvudregeln finns dock. Av tradition har de konstnärliga utbildningarna rätt att välja ut sina studenter med hjälp av olika typer av antagningsprov, såsom arbetsprov, uppspelningar, intervjuer m.m.

Att enbart de konstnärliga utbildningarnas antagningsprövning skall vara undantagna huvudregeln att studielämplighet, mätt med betyg eller högskoleprov (eventuellt kompletterad med arbetslivserfarenhet), skall vara de enda urvalsgrunderna var ett ställningstagande som gjordes i samband med 1977 års reformarbete. Detta blev dock snart ifrågasatt från flera håll. 1983 års tillträdesutredning aktualiserade om inte andra urvalsgrunder även skulle kunna införas för vissa yrkesinriktade utbildningar. Det gällde då utbildningar som förutom rent studiemässiga förutsättningar även kräver lämplighet i form av fallenhet, talang och personliga egenskaper för att studierna skall kunna genomföras framgångsrikt och även för att den kommande yrkesverksamheten skall bli framgångsrik.

Genom 1983 års tillträdesutredning öppnades möjlighet för konservators-, arkitekt- och läkarutbildningarna att bedriva viss försöksverksamhet med s.k. alternativa antagningsformer. Redan tidigare hade antagningen till journalistutbildningen kommit att baseras på prov, bl.a. avseende färdigheter i det svenska språket.

1991 inleddes försök på Karolinska institutet och vid Hälsouniversitetet i Linköping med alternativ antagning till läkarlinjen och sjukgymnastlinjen som baserades på bl.a. intervjuer. Erfarenheterna var så positiva att även Uppsala, Umeå och Göteborg sedermera har infört alternativ antagning till läkarutbildningarna.

Sedan 1987 görs urval till arkitektutbildningen vid Chalmers, KTH och Lunds tekniska högskola genom betyg, högskoleprov och ett nationellt

arkitektprov som består av två delar. Den första delen är en hemuppgift som skall lämnas in vid tidpunkten för sista anmälningdagen. Bland de studenter som har låga betyg men bra resultat på den inlämnade hemuppgiften väljs ett antal ut som inbjuds att delta i ytterligare prov. Dessa prov avser att fånga upp studenternas sociala inlevelse och deras rumsliga, tekniska, konstnärliga och verbala förmåga. Provet är gemensamt för de tre skolorna (Högskoleverket, 1999).

I och med 1993 års högskolereform fick universitet och högskolor frihet att inom vissa ramar själva besluta om behörighetskrav och urvalsregler. Tidigare hade tillträdesreglerna för en viss utbildning varit relativt enhetliga över hela landet. Efter reformen uppkom en variation i reglerna i termer av vilka ämnen som krävdes för särskild behörighet, kravnivån i de särskilda behörighetsämnena, antalet urvalsgrupper, fördelningen av platser mellan de olika urvalsgrupperna och vilka regler för meritvärdering som skulle tillämpas.

Speciellt meritvärderingsreglerna kom att variera mycket. Följande varianter på meritvärdering förekom

- medelvärde av betygspoängen för samtliga ämnen i avgångsbetyget
- förtur för dem som sökt i första hand
- särskilt urval bland dem som sökt i första eller andra hand
- sökande med naturvetenskaplig eller teknisk linje gavs poängpåslag
- vid lika poängtal gavs sökande från naturvetenskaplig linje förtur
- betyg i vissa ämnen viktades
- betyg i vissa ämnen togs med bara om de höjde medelvärdet
- olika möjligheter att konkurrenskomplettera
- olika möjligheter att få tillgodoräkna arbetslivserfarenhet.

Den nya ordningen efter reformen 1993 kom att innebära att de sökande till högre utbildning fick svårigheter att överblicka reglerna. De blivande studenterna efterfrågade i ökande grad övergripande och jämförande information.

Lärosätena hade också frihet att avgöra om de ville använda alternativ till betyg och högskoleprov för urval. Detta ledde till att intresset för alternativa urval ökade. Det fanns flera skäl bakom detta. 1993 års reform innebar att utbildningarnas innehåll och uppläggning kom att variera mellan olika studieorter. Samtidigt knöts resurstilldelningen till bl.a. studenternas studieresultat. Därmed blev urvalet av studenter mer väsentligt än tidigare då resurstilldelningen styrdes av antal planerade platser. Den prestationsberoende resurstilldelningen gör det angeläget att de som

antas har en god prognos att med framgång genomföra studier. Ett annat skäl som troligen har betydelse är att utbildningens avnämare har intresse av att urval sker på ett genomtänkt sätt.

Antalet utbildningar som använde någon form av alternativt urval växte snabbt efter 1993 års reform. Hösten 1995 var det, förutom de konstnärliga utbildningarna, ett femtiotal utbildningar som tillämpade alternativa urvalsgrunder (bilaga 1). Bland dessa märktes kurser i språk, läkarutbildningar och ekonomutbildningar. Intervju var det mest använda urvalsinstrumentet, ofta i kombination med skriftligt prov. Till språkkurser användes uteslutande kunskapsprov.

NULÄGET

Inför antagningen till hösten 1997 infördes nya regler som begränsade möjligheterna att tillämpa alternativa urvalsgrunder vad avser utbildningar som riktar sig till nybörjare i högskolan. De nya reglerna innebar också att Högskoleverket kan medge tillstånd för alternativa urvalsgrunder – s.k. andra särskilda prov – för utbildningar som förbereder för yrkesområden som ställer krav på vissa personliga egenskaper eller särskild kompetens. Därmed har universitet och högskolor vissa möjligheter att för några typer av utbildningar pröva lämplighet där varken betyg eller högskoleprov kan utgöra urvalsinstrument.

Liksom tidigare gäller att för utbildningar med konstnärlig inriktning avgör universitet och högskolor själva i vilken utsträckning man vill använda alternativa urvalsinstrument.

Som ett stöd i sitt arbete att bereda de ansökningar om andra särskilda prov inrättade Högskoleverket 1997 Provrådet, ett rådgivande organ för högskoleprovet och andra särskilda prov. 1999 tillkom en ny bestämmelse som innebär att Högskoleverket får medge att en högskola tillämpar annan urvalsgrund om det finns ”särskilda skäl”, dvs. en vidgning av det begränsade utrymme som medgivits enligt 1997 års regler.

Vid utgången av läsåret 1999/2000 har ett 20-tal lärosäten tillstånd att använda alternativa urvalsgrunder till ca 60 utbildningar (bilaga 2).

ANTAGNINGEN EN DEL AV UTBILDNINGEN

De lärosäten som ansöker om tillstånd att använda andra särskilda prov tar på sig en mer aktiv roll i antagningen än den som ryms inom det ordinarie förfarandet. De vill komplettera det generella urvalskriteriet studielämplighet,

mätt antingen med gymnasiebetyg eller med resultat på högskoleprovet, med lokala urvalskriterier. Dessa tilläggs-kriterier avser ofta personliga egenskaper såsom talang eller fallenhet. I andra fall handlar det om intresse och motivation för den sökta utbildningen eller det yrke som utbildningen leder fram till.

Inför användningen av andra särskilda prov skall lärosätet välja ett lämpligt urvalsinstrument och tillämpa det så att det med god tillförlitlighet och inom rimliga tids- och kostnadsramar verkligen mäter de egenskaper och det intresse som man vill beakta. Flera kapitel i denna antologi belyser mättekniska frågor och diskuterar hur de bör hanteras.

Många av de tillstånd som Högskoleverket medgivit har gällt eftersökta utbildningar där det funnits betydligt fler sökande än tillgängliga platser. Men enligt min mening skall inte antagning med andra särskilda prov ses enbart som en angelägenhet för utbildningar med hård konkurrens om platserna. Förfarandet skall även ses i ett vidare perspektiv än bara en fråga om vilka egenskaper som skall beaktas och vilka instrument som står till buds. Erfarenheter från arbetet i Högskoleverkets Provråd visar att frågor om urval är intimt sammanflätade med frågor som rör själva utbildningen.

Att överväga utformning av ett annorlunda urvalsförfarande ger nya infallsvinklar för diskussion om vilken målsättning man egentligen har och vill ha för en viss utbildning. Som framgår av flera kapitel i denna antologi kan processen att utforma en alternativ antagning på ett mycket konkret sätt klargöra inte bara vilka studenter man vill rekrytera utan också vilka förväntningar man har på dessa, vad man vill åstadkomma med utbildningen och vilka krav man vill kunna ställa på uppnådda resultat. Därmed blir antagningen en viktig del i själva utbildningen.

Dessutom ger ett alternativt antagningsförfarande en möjlighet för de utbildningsansvariga att etablera en personlig kontakt med de sökande redan innan utbildningen tar sin början. Både studenter och de lärare som deltar i ett alternativt urvalsförfarande deltar aktivt och personligen i en ömsesidig valprocedur – de både väljer och väljs!

REFERENSER

Brandell, L. & Kim, L., Privilegium eller rättighet – en ESO-rapport om antagningen till högskolan. Rapport till Expertgruppen för studier i offentlig ekonomi. Ds 2000:24.

Högskoleverket, Läkarutbildningen i Sverige – hur bra är den? Högskoleverkets rapportserie 1997:29 R.

Rydell, A-M, Tillträde till högre utbildning – en evighetsfråga. Högskoleverkets skriftserie 1997: 13 S.

Högskoleverket, Arkitektutbildningen. Högskoleverkets utredning och förslag. Högskoleverkets rapportserie 1999:8 R.

Kim, L. (1998). Val och urval till högre utbildning. En studie baserad på erfarenheterna av 1977 års tillträdesreform. *Uppsala Studies in Education* 76.

SOU 1985:57, Tillträde till högskolan. Betänkande av tillträdesutredningen. Stockholm,

BILAGA 1

Utbildningar med alternativt urval läsåret 1994/95 och hösten 1995 (Konstnärliga utbildningar och lärarutbildningar med estetiskt ämne är inte medtagna.) Källa: RUT-93

Lärosäte	Utbildning	Urvalsgrund
Högskolan i Borås	Dataekonomutbildning	Intervju
	Ekonomutbildning	Intervju
	Systemarkitektutbildning	Intervju
Chalmers tekniska högskola	Arkitektutbildning	Arkitektprovet
Högskolan i Gävle/Sandviken	Kreativ programmering	Arbetsprov och intervju
Göteborgs universitet	Internationella ekonomprogrammet med inriktning japanska	Kunskapsprov, intervju
Johannelunds teologiska institut	Teologisk utbildning	Intervju
Högskolan i Jönköping	Internationella ekonomprogrammet	Intervju m.m.
Högskolan i Karlstad	Innovatörsutbildning	Intervju

Karolinska institutet	Logopedutbildning	Levnadsbeskrivning, motivering, intervju
	Läkarutbildning	Levnadsbeskrivning, motivering, uppsats, intervju
	Läkarutbildning med forskn. inriktning	Forskningsmotivering logiskt analytiskt test uppsats, intervju
	Tandläkarutbildning	Levnadsbeskrivning, motivering, uppsats, intervju
Kungl. Tekniska högskolan	Arkitektutbildning	Arkitektprovet
Linköpings universitet	IT-programmet	Hemuppgifter, intervju
	Läkarutbildning	Motivering, levnadsbeskrivning, uppsats, intervju
	Psykologutbildning Sjukgymnastutbildning	Intervju Motivering, levnadsbeskrivning, uppsats, intervju
Lunds tekniska högskola	Arkitektutbildning	Arkitektprovet
Lunds universitet	Bibliotekarieutbildning	Skriftligt test, intervju
	Ekonomi för entreprenörer	Meriter som företag/ levnadsbeskrivning, motiv
	Journalistik	Skriftligt test, intervju
	Litteraturvetenskap, skapande svenska	Prov i "creative writing"
	Studie- och yrkesväg- ledarutbildning	Levnadsbeskrivning, intervju
	Tyska	Prov i tyska
	Översättarutbildning	Prov i målspråk och svenska
Mitthögskolan	Journalistutbildning	Prov i samhällskunskap, språklig förmåga och kreativitet
	Tidningsdesign och desktop	Prov i språklig förmåga, layout och redigering
Högskolan i Skövde	Engelska	Diagnostiskt skriftligt prov
	Franska	"
	Spanska	"
	Tyska	"
Handelshögskolan i Stockholm	Civilekonomutbildning	Särskilda meriter, framstående prestationer
Hälsö högskolan i Stockholm	Molekylärbiologi och bioteknik	Skriftligt kunskapsprov, motivering
Idrottshögskolan i Stockholm	Specialidrottstränar- och läraryrkesutbildning	Skicklighet i den egna idrotten, erfarenhet som ledare och tränare
Lärarhögskolan i Stockholm	Läraryrkesutbildning	Färdighetsprov, intervju

Stockholms universitet	Biologlinjen	Motivering, levnadsbeskrivning, intervju
	Projektlinjen	Sammanvägning av betyg och motivering
	Språk kultur marknad med inriktning mot spanska	Kunskapsprov
Sveriges Lantbruksuniversitet	Hippologprogrammet	Hästkunskap, intervju, levnadsbeskrivning
Högskolan i Trollhättan/ Uddevalla	Engelska Tyska	Kunskapsprov i engelska Kunskapsprov i tyska
Umeå universitet	Läkarutbildning	Arbetslivserfarenhet, intervju
Uppsala universitet	Biblioteksutbildning	Intervju, motivering
	International Media and Communication	Urvalsprov, intervju
	Journalistik	Urvalsprov, intervju
	Läkarprogrammet Montessoripedagogik	Test, intervju Enkät och intervju
Vårdhögskolan i Vänersborg	Hälsovetenskapliga programmet	Erfarenhet, motivering intervju
Örebro Missionsskola	Teologi	Levnadsbeskrivning, motivering intervju, praktik, referenser

BILAGA 2

Utbildningar som har tillstånd enligt 1997 års regler att använda alternativt urval, inkl. tillstånd som inte utnyttjas. (Konstnärliga utbildningar och lärarutbildningar med estetiskt ämne ingår inte, eftersom de inte behöver tillstånd.)

Lärosäte	Utbildning	Urvalsgrund
Högskolan i Borås	YTH-utbildning	Utbildning, arbetslivserfarenhet
Högskolan Dalarna	YTH-utbildning	Utbildning, arbetslivserfarenhet
Högskolan i Gävle	Fastighetsmäklarprogrammet	Yrkeserfarenhet
	YTH-utbildning	Utbildning, arbetslivserfarenhet
Göteborgs universitet	Bebyggelseantikvariskt program	Antagningsprov, intervju, gruppuppgift
	Konservatorsprogrammet	Antagningsprov, färgtest, intervju, konstruktionsuppgift
	Läkarprogrammet	Intervju
	Tandläkarprogrammet Tandteknikerprogrammet	Uppsats, intervju, praktiskt prov Uppsats, intervju, praktiskt prov

Högskolan i Karlskrona/ Ronneby	YTH-utbildning	Utbildning, arbetslivs- erfarenhet
Karolinska institutet	Logopedutbildning	Intervju
	Läkarutbildning	Uppsats, levnadsbeskrivning motivering, intervju
	Läkarutbildning med forskn. inriktning	Intervju
	Tandläkarutbildning	Motivering, levnadsbeskrivning, uppsats, intervju
	Tandteknikerutbildning	Uppsats, intervju praktiskt prov
Kungl. Tekniska högskolan	Arkitektutbildning YTH-utbildning	Arkitektprovet Utbildning, arbetslivs- erfarenhet
Linköpingsuniversitet	Läkarutbildning	Intervju
	Lärarytelseutbildning	Intervju
	Psykologutbildning	Intervju
	Sjukgymnastutbildning	Intervju
	YTH-utbildning	Utbildning, arbetslivs- erfarenhet
Luleå Tekniska Universitet	Ljudingenjör	Prov, intervju
	Mediepedagog	Motivering, intervju
	Multimedieproducent	Motivering, intervju
	YTH-utbildning	Utbildning, arbetslivs- erfarenhet
Lunds universitet	Arkitektutbildning	Arkitektprovet
	Trafikflygarutbildning	Antagningsprövning
	Yrkesteknisk högskole- utbildning	Motivering, intervju utbildning
Malmö högskola	Sociala omsorgs- programmet Studie- och yrkes- vägledarutbildning	Personlig ansökan prov, intervju Levnadsbeskrivning, intervju
Mitthögskolan	Dagstidningsredigering	Antagningsprov
	Interkulturell och internationell socioonomutbildning	Intervju
	Journalistutbildning	Antagningsprov
	Kreativt skrivande	Arbetsprov
	Lärarytelseutbildning	Intervju
	Magasinsredigering	Test
	Teckenspråk för hörande	Prov i teckenspråk
	Tidningsdesign och desktop	Test
YTH-utbildning	Utbildning, arbetslivs- erfarenhet	
Mälardalens högskola	YTH-utbildning	Utbildning, arbetslivs- erfarenhet

Högskolan i Skövde	Medieprogrammet	Arbetsprov, motivering intervju
Lärarhögskolan i Stockholm	Läraryrkesutbildning Studie- och yrkesväg- ledarutbildning	Intervju Intervju
Stockholms universitet	Psykologlinjen Språkkonsultlinjen Teckenspråk Tolkutbildning i teckenspråk	Intervju Språkprov Prov i teckenspråk Prov (simultantolkning)
Södertörns högskola	Socionom med inriktning mot mångkulturella miljöer	Skriftligt prov, intervju
Högskolan i Trollhättan/ Uddevalla	Programmet i pedagogik med inriktning mot hälsopromotion Sjuksköterske- programmet Sociala omsorgs- programmet	Personlig ansökan, meriter av betydelse, intervju, skriftligt prov Personlig ansökan, intervju, skriftligt prov Personlig ansökan, intervju, skriftligt prov
Umeå universitet	Läkarprogrammet Tandläkarprogrammet	Intervju Prov, intervju
Uppsala universitet	Läkarprogrammet forskningsinriktning	Test, essä, intervju
Örebro universitet	Teckenspråk	Prov i teckenspråk

NUVARANDE ORDNING FÖR ALTERNATIV ANTAGNING

I detta kapitel redovisas den ordning som sedan 1997 gäller för lärosätenas möjlighet att för vissa utbildningar komplettera betyg och högskoleprovsresultat med s.k. andra särskilda prov och därmed tillämpa en alternativ form för antagning. Vidare beskrivs Provrådets insatser för att stödja Högskoleverkets tillståndsgivning enligt denna ordning. Kapitlet avslutas med några reflektionerna om vad den nya situationen med minskade söktryck till många utbildningar i högskolan kan komma att medföra.

NUVARANDE HUVUDREGLER

Grundregeln för vad som krävs för behörighet till högre utbildning är studieförmåga och tillräckliga förkunskaper. Behörigheten dokumenteras i huvudsak genom gymnasiebetyg. Behörighetsreglerna ger uttryck för stats-makternas ställningstagande till vilka kategorier av sökande som skall få tillgång till det begränsade antalet platser inom den högre utbildningen.

Med ett begränsat antal högskoleplatser till förfogande krävs också riktlinjer för hur urval bland behöriga sökande skall göras. För att ett urval skall kunna göras måste man kunna rangordna de sökande. I dagens tillträdessystem används huvudsakligen betyg och högskoleprovsresultat.

För de konstnärliga utbildningarna gäller generellt att antagning kan göras med hjälp av särskilda prov. I realiteten innebär detta ett extra behörighetskrav – uppvisningsbar eller dokumenterad talang – för dessa utbildningar.

ALTERNATIVT URVAL

Sedan några år har universitet och högskolor möjlighet att efter ansökan hos Högskoleverket anordna alternativa urvalsförfaranden till utbildningsprogram som man menar är i behov av en mer specifik urvalsmetod än den

som betyg och högskoleprov står för. Tillstånd innebär rätt att utforma ett s.k. annat särskilt prov².

Statsmakterna har lagt fast regler för det alternativa urvalet i 15 § och 16a § kap. 7 i högskoleförordningen:

15 § Andra särskilda prov än högskoleprovet får användas som urvalsgrund endast i fråga om

1. utbildningar som förbereder för yrkesområden som ställer krav på vissa personliga egenskaper eller särskild kompetens, och
2. utbildningar med konstnärlig inriktning.

I fråga om utbildningar som avses i första stycket beslutar Högskoleverket om tillstånd för högskolan att använda proven och om de villkor som skall gälla för användningen. Högskoleverket kan därvid besluta om undantag från 12 § första stycket andra meningen. Förordning (1996:984).

16 a § Om det finns särskilda skäl, får Högskoleverket medge att en högskola vid urval till en viss utbildning får tillämpa annan urvalsgrund eller göra annan platsfördelning än som avses i 12 §. Ett medgivande skall avse ett eller flera bestämda antagningstillfällen. Förordning (1998:1003).

Särskilda prov utgör enligt förordningstext och förarbeten undantag från huvudregeln att det är gymnasiebetyg och högskoleprovsresultat som skall vara urvalsgrunder. Särskilda prov skall tillämpas med restriktivitet.

PROVRÅDET

Högskoleverket inrättade 1997 Provrådet med uppgift att bl.a. granska de ansökningar om tillstånd som kommer in från lärosätena och att föreslå policy inför verkets ställningtaganden och beslut.

När Provrådets arbete startade var det en rätt omfattande ärendevolym som låg på bordet. Rådet tog fram en grundläggande referensram med dels en policy, dels uttolkningar av förarbeten och förordningstext. Det senare kom att innebära vissa formella begränsningar vad gäller utformningen av de särskilda proven.

Rådet rekommenderade följande policy för ett lärosäte som söker tillstånd:

- lärosätet bör eftersträva mångfald i såväl urvalsgrunder som urvalsinstrument
- lärosätet bör beakta de svårigheter som finns i att precisera de personliga

² Terminologin bygger på att även högskoleprovet betraktas som ett särskilt prov.

egenskaper som särskilda prov skall mäta och de mättekniska svårigheter som är förknippade med detta

- lärosätet bör beakta osäkerheten i tillgängliga mätinstrument
- lärosätet bör överväga vems intressen som primärt gynnas av urval genom särskilt prov
- lärosätet bör i första hand använda särskilda prov för att pröva lämplighet för utbildning och ej för yrke
- lärosätet bör lägga lika stor vikt vid rättssäkerheten vid användning av särskilda prov som vid andra urvalsförfaranden.

Vad gäller konkreta regler för utformning av särskilda prov kom rådet efter diskussion med verkets tjänstemän fram till följande tolkning:

- särskilda prov får ej fungera som ett behörighetskrav
- särskilda prov får ej i första hand vara ett sätt att välja bort sökande
- högst två tredjedelar av platserna får besättas genom särskilda prov
- förstahandsval av berörda utbildning får ej ingå som ett villkor i den särskilda urvalsprocessen
- urvalsprocess med flera steg, som t.ex. baseras på betyg och högskoleprov, får användas.

Vad gäller underlag i ansökningarna om tillstånd ansåg Provrådet att administrativ rimlighet tillsammans med relevanta och jämförbara uppgifter borde vara vägledande. Rådet gjorde också den bedömningen att uppföljning och utvärdering skall vara ett givet inslag i alternativ antagning med ett särskilt prov. Detta är dels av vikt för utbildningsanordnaren, dels något som Högskoleverket behöver för att överväga och utveckla den praxis verket ansvarar för.

ERFARENHETER

Sedan 1997 har verket tagit ställning till ett antal ansökningar om tillstånd, ofta från utbildningar med ett högt sökandetryck såsom läkar- och psykologutbildningar. I de flesta fall har sökande lärosäte menat att utbildningarna eller yrket krävt vissa ”talanger” eller förmågor som utbildningarna inte kan svara för. Därför vill man genom ett alternativt urval försäkra sig om att dessa talanger finns hos den studerande redan vid inträdet i utbildningen. Det är dessa förmågor som det särskilda provet avser att beakta.

Alternativa urval är kostsamma. Hittills har de bekostats ur lärosätets ordinarie utbildningsanslag. Detta förhållande kan säkert ifrågasättas, men det har samtidigt haft det goda med sig att den som genomfört alternativa urval noga övervägt kostnader mot vinster och funnit att de senare överväger.

ÖKAT INTRESSE FRAMÖVER?

Antalet ansökningar till Högskoleverket om tillstånd att få använda alternativt urval har varit av begränsad omfattning. Det finns flera skäl bakom detta. De strikta villkor som verket uppställt, t.ex. att högst två tredjedelar av antagningen får ske med alternativ antagning och att tillämpningen skall utvärderas, liksom höga kostnader för att utveckla och genomföra prov är bidragande orsaker.

Det är troligt att den alltmer kärva rekryteringssituationen för många utbildningar inom högskolan kan öka intresset för alternativa urval. Några år framöver kommer det av demografiska skäl vara färre ungdomar som lämnar gymnasieskolan. Då måste troligen universitet och högskolor profilera sig i konkurrensen. Tillämpning av ett alternativt urval kan vara ett sätt att markera exklusivitet. En annan omständighet som kan bidra till ökat intresse för alternativ antagning är osäkerheten kring de nya kursrelaterade gymnasiebetygen.

Alla system för tillträde och antagning till högre utbildning speglar hänsynstaganden till olika intressenters skiftande och i vissa avseenden motstridiga krav. Viktiga faktorer som kan komma att styra den framtida händelseutvecklingen är:

- lärosätens önskemål om studenter med goda förkunskaper som kan genomföra förväntade studieprestationer inom givna tids- och resursramar
- avlämnande skolforms intresse av att tillträdesreglerna inte påverkar undervisningen negativt
- arbetsmarknadens behov av välutbildade arbetstagare, något som har med utbildningssystemets kvalitetsansvar gentemot olika yrkesområden att göra
- olika yrkesområdens intresse av att undvika olämpliga yrkesutövare,
- samhällets intresse av att säkerställa en bred rekrytering till den högre utbildningen.

Samtidigt kommer de sökandes krav på ett överskådligt system och på en antagning de uppfattar som rättvis att bestå. Flera av dessa faktorer kan bidra till ett ökat intresse både för tillträdesfrågor generellt och för alternativ antagning mer specifikt.

LÄMPLIGHET FÖR STUDIER KONTRA LÄMPLIGHET FÖR YRKE

En naturlig utgångspunkt vid val av instrument för urval till högre utbildning är att instrumentet skall uppvisa god prognosförmåga vad gäller kommande studier. Urvalet skall kunna skilja ut sökande som har särskilt goda förutsättningar för att fullfölja studierna. Detta är naturligt då syftet med utbildningen just är att studenten skall tillägna sig kunskaper och utveckla sin förmåga till lärande.

För utbildningar med mer specifik yrkesinriktning är ofta ett kompletterande perspektiv aktuellt – en önskan att de som antas skall besitta personliga egenskaper som gör dem lämpliga för den framtida yrkesutövningen.

ATT VARA BEHÖRIG OCH DÄRMED LÄMPLIG FÖR HÖGSKOLESTUDIER

Den är behörig för högskolestudier som kan dokumentera studieförmåga och erforderliga förkunskaper. Både allmän och särskild behörighet uttrycks i omfattning och nivå av viss gymnasieundervisning. Principen att underliggande skolforms betyg kan ”garantera” en viss nivå i fråga om förkunskaper har en lång tradition i svensk utbildningshistoria. Den har vuxit fram i ett enhetligt och av statsmakterna kontrollerat skolsystem.

Behörighetsreglerna bygger också på antagandet att den angivna utbildningsbakgrunden (eller motsvarande kunskaper inhämtade på annat sätt) skall vara tillräcklig för att högskolestudierna skall kunna klaras av inom stipulerad normalstudietid. I traditionen ligger även att gymnasieutbildningen skall vara högskoleförberedande och att högskolans studier skall kunna bygga vidare på gymnasieskolans undervisning.

För många högskoleutbildningar gäller att de är översökta. De två urvalsinstrument som används för merparten av högskoleutbildningarna

sedan 1977 års högskolereform är betyg och högskoleprov. Det är studiefärdigheten som skall prognostiseras. Båda instrumenten mäter *allmän studielämplighet* – fast utifrån olika typer av underlag.

Gymnasiebetygen uttrycker en sammanfattande retrospektiv bedömning av prestationer i gymnasieskolan. Bedömningen är gjord av den lärare som själv meddelat undervisningen och bygger på direkta observationer i de undervisningssituationer som just denne lärare medverkat i. Högskoleprovet däremot är en prognostisk bedömning, gjord vid ett speciellt provtillfälle och baserad på prestationer i form av vissa givna testuppgifter, vilka är identiskt lika för samtliga prövande vid provtillfället.

Båda instrumenten har det gemensamt att de fokuserar relativt ”skolmässiga” respektive intellektuella variabler som underlag för en prognos av förutsättningar att klara av högskolestudier. Som nämnts i de inledande kapitlen i denna antologi så finns det några undantag från huvudregeln att enbart gymnasiebetyg och högskoleprovsresultat får användas som urvalsinstrument. Därmed har det skapats utrymme inom tillträdessystemet att föra in moment som faktiskt handlar om *lämplighet för yrke*.

TALANG OCH FALLENHET

Till de konstnärliga utbildningarna tas samtliga studenter in med särskilda prov. För dessa utbildningarna är uppvisningsbar talang eller fallenhet i realiteten ett extra behörighetskrav. Det bakomliggande argumentet är att det är den konstnärliga *talangen* som skall ”förädlas” och att denna talang inte kan utbildas fram under studietiden. Det måste finnas speciella förutsättningar hos individen i form av konstnärligt talang innan utbildningen börjar. Detta är en förutsättning för att den som antas skall ha möjlighet att tillgodogöra sig utbildningen (SOU 1985:57). Ett annat antagande är att det konstnärliga området inte får göra några ”förluster” genom att missa någon talangfull sökande.

Den konstnärliga talangen (fallenheten) bedöms och bedömningen görs av de lärare som även ansvarar för examinationen av studenterna. Antagning och examination avser alltså i princip samma typ av företeelser. Bedömningarna görs på ungefär samma sätt och utifrån i stort sett samma kriterier. Kopplingen till utbildningens krav är tydlig och bedömningen avser både förutsättningarna för att klara utbildningen och yrket.

ATT VARA LÄMPLIG FÖR ETT YRKE

För lärarutbildningarna har frågan om antagningsprov en lång historia. De tidigare småskolläro- och folkskolläro- utbildningarna föregicks av speciella inträdesprov. Här var det lämpligheten för yrket som var det vägande argumentet för urvalsförfarandet. Avsikten var att kunna särskilja lämpliga blivande lärare från mindre lämpliga eller rent olämpliga lärare.

En slutsats av en rad undersökningar både i Sverige och i andra länder på 1970-talet blev dock att det är svårt att finna urvalskriterier som gör det möjligt att särskilja lämpliga blivande lärare från mindre lämpliga eller rent olämpliga lärare. Den stora stötestenen är svårigheten att komma fram till en någorlunda enhetlig uppfattning om hur lärarlämplighet bör definieras (SOU 1978:86). I samband med högskolereformen 1977 och införandet av den centrala antagningen togs därför antagningsproven till lärarutbildningarna bort helt och hållet. Det blev i stället en uppgift för utbildningarna att under studietiden bedöma lämpligheten, framför allt under de praktiska momenten, och vid behov avråda eller avskilja olämpliga studenter.

I många yrkesinriktade program ingår praktiska, oftast arbetsplatsförlagda, utbildningsmoment. De är av högst varierande karaktär och mer eller mindre tydligt integrerade i utbildningsprogrammen. Inom lärarutbildningarna och i de medellånga vårdutbildningarna läggs studenternas insatser under praktiken till grund för bedömning av lämpligheten för den kommande yrkesverksamheten. Praktikmomenten måste vara godkända för att studenten skall få sin yrkesexamen. Härmed har utbildningsanordnaren fått ett ansvar gentemot framtida arbetsgivare att bedöma lämpligheten för det kommande yrket och att söka förhindra att yrkeskåren tillförs personer som visserligen kan ha klarat av de teoretiska inslagen i utbildningen men som bedömts bli olämpliga yrkesutövare. Sådana studenter bör avrådas från att fullfölja utbildningen. I extrema fall bör de avskiljas från utbildningen. Bedömningen av lämpligheten under utbildningen och lämpligheten för yrket går i denna typ av utbildningar delvis omlott. Kraven för att bli godkänd på hela utbildningen sammanfaller delvis med de framtida yrkeskraven.

Avrådans- och avskiljandemöjligheterna har visat sig svåra att utnyttja i praktiken. Därför har någon sorts lämplighetsbedömning *före* utbildningen börjat efterlysas på nytt. Framförallt önskar man detta inom utbildningar som är kraftigt översökta och där det på goda grunder kan

hävdas att studenter som tas in med toppbetyg eller 2,0 på högskoleprov antagligen är mycket lämpade för högskolestudier men inte lika säkert de mest lämpade för yrket. Från sådana utbildningar har därför uttryckts ett stort intresse att få möjlighet att använda s.k. särskilda urvalsinstrument.

Inom ramen för de tillträdesregler som trädde i kraft 1997 finns möjligheten att tillämpa alternativa urvalsformer för yrkesutbildningar som förbereder för verksamheter i vilka ställs krav på vissa *personliga egenskaper* eller *särskild kompetens*. Då är det just yrkeslämpligheten som står i centrum. Under 1960- och 1970-talen försökte man att definiera lärarlämplighet i form av taxonomier över relativt instrumentella yrkesbeteenden (Sundgren, 1967). Idag inriktas utvecklingen av urvalsinstrument mot att identifiera grundläggande psykiska resurser. I examenskraven för läkarutbildningen används numera uttryck som empati, självkännet, kommunikationsförmåga och inlevelse.

Med 1999 års tillägg i högskoleförordningen³ har statsmakterna givit en möjlighet att beakta även andra typer av förutsättningar/lämpligheter. Detta uttrycks i förordningstexten såsom att annan urvalsgrund får användas om det finns *särskilda skäl*.

ALTERNATIV ANTAGNING TILL VISSA UTBILDNINGAR

Den alternativa antagning som idag tillämpas i enlighet med reglerna från 1997 består av en ganska heterogen samling urvalsprocedurer. De skiljer sig från huvudinstrumenten – gymnasiebetyg och högskoleprov – och dessutom inbördes. Vad de har gemensamt är att de söker beakta andra typer av lämplighet för högskolestudier än den generella studielämplighet som betyg och högskoleprov mäter.

De alternativa urvalen baseras på vad de sökande ”producerar” individuellt, antingen skriftligt (levnadsbeskrivning, motivering för någon speciell ståndpunkt eller uppsats kring något speciellt tema), manuellt (t.ex. ett konstruktionsarbete) eller direkt i en samtalsituation. I det sista fallet handlar det om ett möte öga-mot-öga mellan sökande och bedömare då det etableras en personlig kontakt mellan sökande och utbildningsanordnare.

Det finns också en inbördes variation bland instrumenten med avseende på vad som avses bli bedömt, t.ex. psykisk energi, målmedvetenhet, empati, kreativitet, flexibilitet, intellektuell rörlighet, säkerhet i färg- och

³ Förordningstexten återges i föregående kapitel.

formval eller verbal stilkänsla. Instrumenten skiljer sig också från varandra i vilken grad de direkt mäter den åsyftade egenskapen eller prestationen. I detta avseende är det stor skillnad mellan ett arbetsprov, ett kunskapsprov och ett personlighetstest.

DIREKTA OCH INDIREKTA EFFEKTER AV ETT ALTERNATIVT URVAL

Användandet av alternativa urvalsinstrument aktualiserar frågor om vad som kan menas med lämplighet för utbildning respektive för yrke och på vilka sätt lämplighet kan definieras, konkretiseras och kvantifieras i mätbara variabler. Det blir också viktigt att diskutera vad det är i ett yrkeskunnande som kan tillägnas genom formell utbildning, vad som kan tränas upp under yrkesverksamheten och vad som mognar fram genom erfarenhet. Svaren på sådana frågor blir vägledande för vilka som skall engageras i själva bedömningen: Skall det vara yrkesverksamma praktiker, utbildningens egna lärare eller psykologer med vana vid bedömning av individer?

Att arbeta fram en modell för användning av alternativt urvalsinstrument ger därför stoff till grundliga diskussioner om en utbildnings målsättning och uppläggning. En påtaglig konsekvens blir ofta att det inte bara är studentgruppen som förändras utan även att själva utbildningen också genomgår en förändringsprocess. Detta förhållande kan i sig bidra till att övergång till ett alternativt urval blir svår att utvärdera.

Även relationen mellan lärare och studenter kan påverkas av ett alternativt antagningsförfarande. En mer personlig antagning skapar ett ömsesidigt ”kontrakt” mellan lärarna och de studenter som antagits. Studenten har gjort ett aktivt val genom att söka och att utsätta sig för urvalet. Om lärarna själva deltagit i urvalet har de gjort bedömningar som de naturligtvis hoppas skall vara de riktiga. Bägge parter kommer att sträva efter att leva upp till de egna och till varandras förväntningar på att ha gjort ett bra val och att svara mot varandras förtroende.

Det är dock viktigt att lyfta fram en annan fråga: vilka individer kan ett yrkesområde tänkas gå miste om genom att lämpligheten för yrket definieras på visst sätt? Den avhållande och återhållande effekt som tillträdesregler kan ha för individens benägenhet att söka till en viss utbildning skall inte underskattas. Antagningssystemet signalerar ju att utbildningen (eller det kommande yrket) ställer krav på lämplighet eller på vissa förkunskaper, färdigheter eller personliga egenskaper. Individen kan avstå från att söka även om han eller hon uppfyller de formella kraven för tillträde. Den som

avstår från att söka kan i vissa fall betraktas som en förlust för utbildningen – och även för yrkesområdet. Det kan vara värdefullt för förnyelse inom ett yrkesområde att släppa in en och annan ”rebell”. Införande av ett alternativt urval bör inte leda till att chansen för detta minskar.

REFERENSER

Högskoleverket (1997). Läkarutbildningen i Sverige – hur bra är den? Högskoleverkets rapportserie 1997: 29 R.

SOU 1974:71. Om behörighet och antagning till högskolan. Betänkande av kompetenskommittén.

SOU 1978:86. Lärare för skola i utveckling. Betänkande av 1974 års lärarutbildningsutredning (LUT).

SOU 1985:57. Tillträde till högskolan. Betänkande av tillträdesutredningen.

Sundgren, P. (1967). Lärarroller och lärlämplighet. Lärarhögskolan i Malmö.

MÄTEGENSKAPER HOS OLIKA URVALSMETODER

Det finns en rad olika metoder som kan användas för att rangordna sökande för urval till högre utbildning. I Sverige används idag framförallt gymnasiebetyg och högskoleprov som urvalsinstrument. Som komplement använder sig vissa utbildningar även av andra alternativ. Ett alternativ är intervjuer, som förekommer t.ex. vid antagning till läkarutbildning för att bedöma olika personliga egenskaper av betydelse för läkarutbildningen och läkaryrket. Ett annat exempel är de designuppgifter som ingår i antagningen till arkitektutbildningen och som har mycket gemensamt med de metoder som förekommer vid antagning till konstnärliga utbildningar. Då brukar det handla om en jury av lärare och andra sakkunniga som bedömer hur väl de sökande presterar i den konstutbildningen avser.

Under 1990-talet har man inom den internationella forskningen byggt upp en betydande kunskap om olika urvalsinstrumenters prognostiska förmåga både inför utbildning och inför senare yrkesverksamhet (Schmidt & Hunter, 1998). Syftet med detta kapitel är att ge en översikt över forskningen kring olika urvalsmetoders egenskaper.

KRITERIER FÖR ATT BEDÖMA URVALSINSTRUMENT

Tre aspekter är särskilt viktiga när en urvalsmetod skall värderas och bedömas:

- den skall vara rättvis och inte ge otillbörliga fördelar för någon särskild grupp av sökande
- den skall vara effektiv i den meningen att den förmår förutsäga framgång i utbildningen och möjligen även i den framtida yrkesverksamheten
- den skall vara genomförbar med en rimlig insats av tid och kostnader för både sökande och utbildningsanordnare.

De som söker till en utbildning och de som anordnar den kan tänkas tillmäta dessa kriterier olika vikt, men det är knappast möjligt att helt bortse från rättvisa, effektivitet eller kostnader.

Två begrepp har en central plats i forskningen kring urvalsinstrument, nämligen reliabilitet och validitet. Tillsammans ger de underlag för en bedömning av effektiviteten hos ett instrument.

FÖRMÅGA ATT FÖRUTSÄGA STUDIEFRAMGÅNG

Den aspekt som är svårast att bedöma är urvalsmetodens effektivitet, eftersom det kräver tillgång till kunskap om hur urvalsinstrumentet förmår förutsäga framgång i utbildningen. Om det rör sig om en helt ny utbildning eller ett nytt urvalsinstrument kan brist på sådan kunskap vara i det närmaste total. Även om så inte är fallet, är det en komplicerad och tidsödande forskningsuppgift att på ett korrekt sätt fastställa ett urvalsstruments förmåga att förutsäga studieframgång.

Högskoleprovet har använts i stor skala sedan början av 1990-talet men det finns fortfarande endast begränsad information om provets prognosförmåga. Detta beror framförallt på att det är först nyligen som större grupper som antagits med högskoleprovet hunnit avsluta sin utbildning. Dessutom är studier kring urvalsstruments prognostiska validitet ett forskningsfält som är fyllt av metodologiska fallgropar och problem med datainsamling. Svårigheterna att hitta för ändamålet användbara kriterier för studieframgång är betydande (Wedman, 1995).

Ett grundläggande problem är att just i situationer där behovet av god kunskap om hur väl olika instrument fungerar är som störst – när endast ett fåtal kan antas bland en stor mängd sökande – är möjligheterna att få fram sådan kunskap som minst. Det beror på att i den situationen är det bara för provtagare med goda resultat på urvalsprovet som man kan jämföra studieresultat, medan man saknar studieresultat från dem som lyckades sämre på urvalsprovet och därför inte blev antagna till utbildningen. Bland gruppen antagna tenderar då sambandet mellan provresultat och studieresultat att vara nära noll även för de mest välfungerande urvalsinstrument.

Situationen kompliceras ytterligare om urvalet sker med hjälp av flera instrument samtidigt. I det nuvarande svenska antagningssystemet ingår bl.a. en ordning med separata kvotgrupper. Det innebär att de sökande som har högskoleprovsresultat får konkurrera med varandra i en grupp, samtidigt som de som har gymnasiebetyg konkurrerar inbördes i en annan. Den

som har både gymnasiebetyg och högskoleprovsresultat får därmed möjlighet att konkurrera om en utbildningsplats två gånger inom ramen för antagningen. Detta medför en tendens att de som antagits till en viss utbildning med lågt högskoleprovsresultat tenderar att ha goda gymnasiebetyg. Tendensen bidrar till en systematisk underskattning av sambandet mellan högskoleprovsresultat och studieresultat i högskolan. Av samma skäl underskattas sambandet mellan gymnasiebetyg och studieresultat. Det är viktigt med fortsatta ansträngningar för att få fram underlag för att kunna korrigera för dessa snedvridande effekter. Annars är risken stor att man drar felaktiga slutsatser om prognosförmågan hos de två viktiga urvalsinstrumenten i det svenska systemet.

RELIABILITET

Den viktigaste anledningen varför man måste bekymra sig om reliabiliteten hos ett urvalsinstrument är att om det inte är reliabelt så kan det inte uppvisa samband med studieresultat. Som krav på urvalsinstrumentets reliabilitet brukar man ange en minimigräns på ungefär 0,80.

Bristande reliabilitet beror på att mätresultaten påverkas av olika slumpmässiga mätfel, såsom att vissa provtagare gissar, att sammansättning av provuppgifter kan gynna vissa provtagare eller att bedömarna skiljer sig något åt i sina bedömningar. Man kan bestämma ett mätinstrumentets reliabilitet genom att skapa ett nytt mätinstrument som är så likt det första instrumentet som möjligt och sedan bestämma sambanden mellan de två instrumenten. Då får man ett mått på instrumentets reliabilitet (annorlunda uttryckt instrumentets korrelation med sig självt). En annan möjlighet är att upprepa mätning med ett och samma instrument två gånger. Det förutsätter dock att det inte finns några minneseffekter från det första mättillfället vid det andra.

För att bestämma högskoleprovets reliabilitet kan man undersöka sambandet mellan de resultat som uppnås av personer som tar två på varandra följande prov (vilket innebär mätning med ca 6 månaders mellanrum). Detta samband brukar bli ungefär 0,90. I den mån provtagare utvecklas olika mellan de två mättillfällena minskar naturligen detta samband, vilket i sig inte skall hänföras till brister i provets reliabilitet. Man kan säga att sambandet ovan ger ett minimivärde för reliabiliteten hos provet.

VALIDITET

Än viktigare än reliabiliteten hos ett instrument är validiteten. Begreppet validitet kan definieras på olika sätt. Enkelt uttryckt handlar det om i vilken utsträckning ett mätinstrument mäter det som avses att mäta. Andra faktorer än dem man önskar mäta skall inte systematiskt influera mätresultaten. Det man önskar mäta skall också fångas upp av instrumentet.

Ett traditionellt sätt att bestämma validiteten är att fastställa mätinstrumentets prognostiska validitet, dvs. att beräkna korrelationen mellan instrumentets mätresultat och resultat från utbildning eller yrkesverksamhet. Redan under 1950-talet började många forskare ifrågasätta fokuseringen på prognostisk validitet. Man menade att det är mer fundamentalt, såväl ur vetenskaplig som praktisk synpunkt, att instrument tolkas i termer av begrepp som är förankrade i psykologisk och pedagogisk teori. Termen begreppsvaliditet lanserades (Cronbach & Meehl, 1955). Det är nu en allmänt accepterad uppfattning bland forskare att begreppsvaliditet är ett överordnat begrepp under vilket den prognostiska validiteten kan inordnas som ett specialfall.

OLIKA URVALSMETODER

Det finns som påpekades inledningsvis ett stort antal metoder som kan komma i fråga när det gäller urval. De som är vanligast förekommande i Sverige och andra länder när det gäller antagning till utbildning är

- tidigare studieresultat i form av gymnasiebetyg och andra utbildningsbevis
- studiefärdighetsprov (t.ex. högskoleprovet)
- intelligenstest
- utbildningsspecifika antagningsprov
- personlighetstest
- intervjuer.

GYMNASIEBETYG KONTRA HÖGSKOLEPROV

Forskningen visar att tidigare studieresultat i form av betyg från föregående stadium, uttryckta på en för alla sökande jämförbar skala, är det instrument som har högst validitet vid prognos av studief framgång (Carroll, 1982). Om man vill jämföra högskoleprovet med gymnasiebetygen måste man beakta bl.a. följande:

- Betygen mäter i stor utsträckning produktiva färdigheter (skrivning, muntlig produktion) vilket inte gäller för högskoleprovet. I vissa utbildningar är sådana färdigheter av stor betydelse.

- Betygen återspeglar resultat under de tre åren i gymnasieskolan, medan resultat på högskoleprovet avgörs av provtagarens prestationer under några timmar. Det är troligt att betygen i större utsträckning än högskoleprovet återspeglar studiemotivation och förmåga att arbeta långsiktigt. För goda resultat på högskoleprovet krävs en förmåga till kraftsamling under kortare tid, liksom en förmåga att arbeta snabbt under viss stress.
- Betygen återspeglar delvis prestationer inom olika områden för olika utbildningar, medan högskoleprovet mäter samma förmågor oberoende av till vilken utbildning man söker. För behörighet till civilingenjörsutbildning krävs gymnasiebetyg från naturvetenskaplig eller teknisk gymnasielinje, vilket innebär att rangordningen av sökande på grundval av betyg i relativt stor utsträckning avser prestationer inom matematik, naturvetenskap och teknik.

Dessa skillnader bidrar till att gymnasiebetygen kan tänkas ha en något bättre prognosförmåga än resultat på högskoleprovet. Det måste dock påpekas att den goda validitet som tillskrivits gymnasiebetygen ovan avser den tid vi i Sverige tillämpat systemet med relativa betyg. Ett nytt system med kursrelaterade betyg i gymnasiet infördes läsåret 1994/95 och den första kullen elever med sådana betyg lämnade skolan våren 1997. Det finns ännu inga undersökningar som visar om validiteten står sig med de nya gymnasiebetygen. Man kan inte utan vidare förutsätta att dessa har lika god prognosförmåga som de relativa betygen. De kursrelaterade betygen sätts, till skillnad från de relativa betygen, inte primärt med inriktning på att de skall ge underlag för urval. Detta gör det till en öppen fråga hur väl de nya betygen fungerar för ändamålet (Wedman, 1995).

Med de nya kursrelaterade betygen fick gymnasieeleverna rätt att konkurrera kompletta. Detta bör minska betygens prognosförmåga, på samma sätt som möjligheten att göra högskoleprovet fler gånger har en viss negativ inverkan på det instrumentets prognosförmåga.

HÖGSKOLEPROVET I ETT INTERNATIONELLT PERSPEKTIV

Man kan även jämföra högskoleprovet med intelligenstag och med andra prov som förekommer internationellt.

Högskoleprovet liknar på vissa sätt det amerikanska Scholastic Assessment Test (SAT). Den första versionen av detta prov konstruerades 1926 av Carl Brigham. I konstruktionsarbetet utgick han från Binets intelligenstag och från erfarenheter av de test som konstruerades för urval och klassifikation under mobiliseringen vid USA:s inträde i första världskriget.

Brigham undvek termen ”intelligens” i samband med SAT, därför att denna term enligt honom förde tankarna till en medfödd och oföränderlig förmåga.

I jämförelse med mer renodlade intelligenstest mäter högskoleprovet mer verbala kunskaper och färdigheter, såsom svensk och engelsk läsförståelse och ett omfattande ordkunskapsprov. Denna tonvikt på verbala kunskaper och färdigheter gör att högskoleprovet kan förväntas ha en något bättre prognosförmåga för de flesta högskoleutbildningar än vad som kan förväntas för intelligenstest.

METODER FÖR ATT MÄTA UTBILDNINGSSPECIFIKA PRESTATIONER

Gymnasiebetyg, högskoleprov och intelligenstest har alla det gemensamt att de baseras på prestationer, har god reliabilitet och överlag god prognosförmåga. Även urvalsmetoder som avser att bedöma utbildningsspecifika prestationer, såsom inträdesprov vid konstnärliga utbildningar, tenderar att ha god prognosförmåga.

Sådana utbildningsspecifika metoder liknar ofta arbetsprov, vilka i litteraturöversikter över olika urvalsmetoders prognosförmåga ofta erhåller de bästa resultaten. Förklaringen bör sannolikt vara att de prestationer som bedöms i hög grad överlappar med det som är centralt i själva utbildningen. Ett problem i sammanhanget är dock att reliabiliteten kan vara låg. Det har sin grund dels i att det antal uppgifter som varje sökande genomför är begränsat, dels i att prestationerna av olika bedömare bedöms olika.

PERSONLIGHETSTESTER

På samma sätt som instrument tas fram för att mäta förmågor av olika slag, har man i den psykologiska forskningen utvecklat instrument för att mäta olika personlighetsdrag. I den arbetspsykologiska forskningen finns resultat som indikerar att personlighetsegenskaper som noggrannhet och samvetsgrannhet har betydande samband med prestation i vissa yrken (Schmidt & Hunter, 1998). När det gäller urval bland arbetssökande till olika anställningar används ofta sådana instrument.

Personlighetstester används däremot sällan i utbildningssammanhang. En anledning är svårigheten att utforma frågeformuläret så att respondenten inte skall kunna framställa sig själv i en överdrivet positiv dager.

INTERVJUER

Den främsta metoden för att bedöma sökandes personliga egenskaper är genom intervjun. När det gäller intervjumetodens användbarhet som

urvalsinstrument finns det anledning att skilja på s.k. ostrukturerade och strukturerade intervjuer⁴. I den strukturerade intervjun finns en på förhand preciserad uppsättning frågor och frågeområden som skall behandlas. Ofta är även svarsalternativen givna på förhand. Den ostrukturerade intervjun lämnar stor frihet åt intervjuaren att välja frågeområden och hur intervjun skall genomföras.

Jämförelser mellan de två formerna av intervjuer visar på betydligt sämre mätsäkerhet för ostrukturerade intervjuer än för strukturerade. Vad gäller ostrukturerade intervjuer har många undersökningar visat på en prognosförmåga som ligger nära noll. En förklaring kan vara att reliabiliteten är mycket låg i denna intervjuform.

AVSLUTANDE KOMMENTAR

Olika urvalsinstruments egenskaper är ett komplicerat område där det fortfarande återstår mycket kunskapsutveckling. Det finns utrymme för förbättringar av de idag använda urvalsinstrumenten. Med tanke på den växande omfattningen av den högre utbildningen i Sverige skulle även små förbättringar medföra betydande vinster, både för de studerande som lyckas bättre i de studier de blivit antagna till och för högskolan respektive samhället om fler fullföljer sina studier med goda resultat.

Gymnasiebetygen och högskoleprovet är de urvalsinstrument som idag används mest i Sverige. De mäter generella förmågor som är av betydelse i de flesta utbildningar. Ett sätt att förbättra prognosförmågan i antagning och urval till högre utbildning vore att som ett komplement utveckla instrument som mäter förmågor som är av betydelse för speciella utbildningar eller utbildningsområden.

Kunskapen om hur sådana utbildningsspecifika urvalsinstrument skulle kunna utformas är begränsad. Det finns anledning att anta att framgång i högre studier i minst lika hög grad är förknippad med mer snävt avgränsade förmågor som med de generella förmågorna. Utveckling av utbildningsspecifika instrument är därför av stort intresse. Det är viktigt att utvecklingen av nya instrument inleds med noggrann definition av vilka kriterier de skall inriktas mot, så att man undviker risken att med ett specifikt urvalsprov konservera en traditionell utbildningsuppläggnings.

Ett mellanting mellan renodlat utbildningsspecifika urvalsinstrument och de generella instrumenten är instrument som rangordnar längs två eller

⁴ I Bertil Mårdbergs kapitel nedan diskuteras detta mer i detalj.

fler dimensioner. Även här finnas det intressanta utvecklingsmöjligheter, inte minst vad gäller högskoleprovet.

REFERENSER

Carroll, J. B. (1982). The measurement of intelligence. In R. J. Sternberg (Ed.), *Handbook of human intelligence*, (pp. 29–120). New York: Cambridge University Press.

Cronbach, L. J., & Meehl, P. E. (1955). Construct validity in psychological tests. *Psychological Bulletin*, *52*, 281–302.

Schmidt, F. L., & Hunter, J. E. (1998). The validity and utility of selection methods in personnel psychology: Practical and theoretical implications of 85 years of research findings. *Psychological Bulletin*, *124*(2), 262–274.

Wedman, I. (1995). Prognos för studieframgång och målrelaterade betyg för urval. Uppsats presenterad vid seminariedag arrangerad av RUT-93 (Utredningen för uppföljning av 1993 års universitet- och högskolereform).

LOKAL ANTAGNING TILL LÄKARUTBILDNINGEN VID KAROLINSKA INSTITUTET

Allmänt när det gäller lämplighet inför utbildning brukar man skilja på själva studierna och det framtida yrket. Detta är knappast möjligt när det gäller läkarutbildningen i Sverige eftersom en stor del av studierna utgörs av praktiskt arbete med patienter. Vår utbildning avviker från den i vissa andra länder, som har en mer teoretisk utbildning med sen eller nästan ingen patientkontakt under själva utbildningen.

Avgörande för varje utbildning där den framtida yrkesrollen inte går att särskilja från studierna blir att antagningssystemet måste klara att tillgodoses dels önskan om bedömning av studieförmåga, dels av lämplighet inför yrkesrollen. Därmed blir det viktigt att försöka beskriva hur den rollen kommer att se ut när vederbörande passerat sin utbildning och skall börja arbeta. Annorlunda uttryckt: Hur skall den goda läkaren se ut? Vilka egenskaper är viktiga?

I detta kapitel skall jag redovisa hur vi gick tillväga vid Karolinska institutet (KI) för att få till stånd en antagning som inte bara bygger på goda gymnasiebetyg eller höga poäng på högskoleprov utan också tar hänsyn till personliga egenskaper. Ett andra syfte är att redogöra för de utvärderingar som gjorts.

FÖRMÅGAN TILL GOD PATIENT- LÄKARRELATION

Under de 35 år jag arbetat med utbildning av läkare i Uppsala, Umeå och Stockholm och i Minneapolis och Philadelphia i USA har jag ofta reflekterat över frågan varför läkarstuderande ser så olika ut fastän de antagits på likartade grunder. Trots toppbetyg från gymnasiet betar de sig mycket olika i kontakten med patienter. Tyvärr minns jag också några läkarstuderande

som aldrig borde ha blivit läkare. Även om det rör sig om mycket få individer, kan dessa komma att göra stor skada för patienterna, för samhället och även för sig själva.

Många frågar sig varför olämpliga studenter inte stoppas. Ett skäl har med läkarutbildningens studieplan att göra. Den är uppbyggd av ett stort antal ämnen med många relativt korta kurser, vilket gör det svårt för läraren att bilda sig en helhetsuppfattning av den studerande. Det finns längre kurser men dessa brukar komma ungefär mitt i utbildningen när den studerande hunnit ganska långt. För läraren kan det då kännas svårt att stoppa någon som redan dragit på sig stora studieskulder. Samtidigt kan det finnas, i varje fall teoretiskt, möjligheter till viss utveckling under den fortsatta utbildningen av egenskaper som är viktiga för en god patient-läkarrelation.

Man kan naturligtvis hävda att det inte borde vara svårare att avskilja en olämplig studerande från utbildningen än att avgöra lämpligheten vid antagningen. Jag tror emellertid att det senare är enklare. Någon relation mellan lärare och elev finns inte då och den studerande har ännu inga studieskulder. Men situationen är även vid antagningstillfället känslig och kräver mycken psykologi för att hanteras rätt.

Såvitt jag kan bedöma, har ingen blivit avskild från studier på grund av personliga egenskaper som bedöms som olämpliga för en läkare. Detta har däremot skett med hänvisning till psykisk sjukdom, narkomani eller grov brottslighet.

ATT UTFORMA EN ALTERNATIV ANTAGNINGSPROCEDUR

Utformningen av den alternativa antagningsproceduren vid KI började med att ett stort antal läkare och lärare fick skriva ned fem egenskaper som kännetecknar en god doktor. Detta material utgjorde sedan stoff för vidare diskussioner. På ett internat arbetade vi fram hur de olika egenskaperna skulle definieras och sammanställde en kriterielista som sedan har förfinats ytterligare genom åren.

Vi var tidigt medvetna om att en intervju av de sökande skulle bli det sista och avgörande steget i en kommande antagningsprocedur. Samtidigt insåg vi att det inte skulle vara möjligt att intervjua alla som sökte genom den alternativa proceduren utan att antagningen måste omfatta flera steg. De valda kriterierna måste täckas in under intervjun och den borde vara strukturerad.

För att komma fram till likartade bedömningar övade vi på videoinspelade intervjuer. Dessutom ansåg vi att varje sökande skulle få möta två intervjuare, en i taget vardera under 45–50 minuter. En skulle vara läkare/lärare och en psykolog (psykoterapeut eller urvalspsykolog).

Hur den initiala sällningen skulle utformas bland ett förväntat stort antal sökande blev föremål för livliga diskussioner. Vi bestämde oss för en modell med tre steg som sedan fått benämningen Prov- och Intervjubaserad antagning till Läkarutbildningen (PIL). I sällningens första steg kunde flera alternativ komma ifråga. Betyg, högskoleprov, kombination av dessa båda eller ren lottning diskuterades. Orsaken att högskoleprov valdes var tvåfaldig. För det första hade betygen använts under mycket lång tid vid antagning till läkarutbildningen. För det andra skulle vid tidpunkten för den alternativa antagningen inte slutbetyg från gymnasiet finnas för alla sökande och det kändes tveksamt att gå på tidigare terminsbetyg. Om vi hade bestämt oss för slutbetyg, skulle det ha inneburit att ingen sökande skulle kunna gå över direkt från gymnasiet till läkarstudier.

Då läkarutbildningen fordrar ett visst mått av kognitiv förmåga, kände flertalet en allmän olust att lotta. Detta hade kunnat resultera i att många skulle komma med i själva antagningsproceduren utan att ha förutsättningar för framgångsrika studier.

DE TRE STEGEN I PIL

Första steget i PIL är att utifrån högskoleprovet ta ut de sökande med högsta poängen. För tidigare universitetsstudier kunde man få ytterligare 0,15 poäng att lägga till högskolepoängen under vissa förutsättningar, nämligen att den sökande skulle ha minst 40 poäng, varav minst 20 i ett och samma ämne.

Under åren 1992–1999 har antalet sökande varierat men hållit sig på 500–600 till cirka 70 platser. Egentligen hade vi gärna sett att alla som vill bli läkare skulle få en chans att komma med i den alternativa antagningen, men praktiska och kostnadsrättsliga skäl har omöjliggjort detta. Till det skriftliga provet, som är det andra steget i antagningen, kallar vi därför ungefär 200.

Det skriftliga provet består i att nedteckna en levnadsbeskrivning, tala om varför man vill bli läkare och slutligen författa en uppsats. Uppsatsens ämne kan både vara helt allmänt eller ha beröringspunkter med det naturvetenskapliga och ibland medicinska området. I sistnämnda fallet har det varit ämnen om etik eller moral. Senare har vi tagit bort den skriftliga

motiveringen varför man vill bli läkare, då denna tenderade att bli mycket stereotyp. För övrigt kommer denna fråga alltid upp under intervjuerna. Bedömningen av de skriftliga uppgifterna görs av ett stort antal läkare/lärare, som alla genomgått särskild utbildning för att kunna bedöma lika. Varje prov går igenom av två eller ibland tre personer.

Det tredje steget i PIL-proceduren är de strukturerade intervjuerna⁵.

Under årens gång har smärre justeringar gjorts beträffande poängen på de olika delarna av antagningsproceduren. Således har på senare tid levnadsbeskrivningen inte betygsatts utan mer fått tjänstgöra som ytterligare stoff för intervjun. Årliga internat, till en början flera om året, och kollegier varje termin har lett till en ökad professionell bedömning av dem som söker genom den alternativa proceduren.

ERFARENHETER AV DEN ALTERNATIVA ANTAGNINGEN

Under åren har poängen på högskoleprovet för att komma till det skriftliga provet varierat. Lägst har den legat på 1,5, normalt sett något högre. På de fyra första antagningsomgångarna undersökte vi de antagnas gymnasiebetyg och fann då en stor spridning ända ned till 2,9 kring ett genomsnitt på 4,0, dvs. avsevärt lägre än de 4,9 – 5,0 som behövs för att komma in på betyg. Åldersmässigt har de sökande varit något äldre i PIL-gruppen än övriga som kommit in på annat sätt, men skillnaden har varit mycket liten.

Intervjuerna är från början handplockade och har utmärkt sig antingen genom sin läkargärning som kännetecknats av en god patient-läkarrelation eller stor erfarenhet som aktivt verkande psykolog med psykoterapeutisk utbildning. Min uppfattning är att en sådan bakgrund för intervjuerna är nödvändig för att de skall kunna bedöma t.ex. empatisk förmåga, social kompetens liksom psykopatologiska drag.

Utbildningen av och kontinuiteten bland intervjuerna är viktig. Ingen ny intervjuare anlitas utan en ordentlig utbildning. Samtidigt innebär denna kontinuitet en viss fara. De många kontakterna mellan intervjuerna efter varje intervju innan de ger sitt omdöme bidrar så småningom till en harmonisering som både är nödvändig och ofrånkomlig bland intervjuerna, men som också kan leda till att de antagna blir mycket lika varandra. De antagna blir som gruppen intervjuare anser att en färdig läkare bör se

⁵ I kapitlet om intervjun som urvalsinstrument av Bertil Mårdberg beskrivs och analyseras dessa intervjuer inom PIL.

ut. Då det framtida läkaryrket inom sig rymmer många olika specialiteter, kanske de antagna behöver se mera olika ut.

I något sammanhang har litet skämtsamt påpekats att KI kanske inte får fram några Nobelpristagare via den alternativa antagningsproceduren men väl ett stort antal goda allmänläkare. ”Rebellen” – den som vågar tänka och vara annorlunda – kanske inte kommer till sin rätt i PIL. Mot detta kan invändas att det finns andra möjligheter för sådana att komma in. Det är min bestämda uppfattning att det skall finnas flera olika vägar in till läkarutbildningen. Proportionen mellan dessa kvoter borde bygga på samhällets behov av olika typer av läkare och forskare.

METOD FÖR DEN UTVÄRDERING SOM GJORTS AV PIL

Det är oerhört viktigt att en ny antagningsprocedur utvärderas. Detta innebär att en noggrann utredning bör göras om de övergripande mål som finns för antagningssystemet uppnåtts under utbildningen och i vårt fall även när slutprodukten – den utbildade läkaren – föreligger.

Vid den utvärdering som gjordes på KI 1996 (Åberg m.fl., 1997; Ritzén m.fl., 1999) fick vi ta vissa hänsyn. Först och främst hade vid tidpunkten för denna utvärdering inga PIL-antagna avslutat sin utbildning utan vi fick nöja oss med att utvärdera så långt fram i utbildningen som de hunnit. Vi ansåg att en utvärdering skulle göras på kurser som var tillräckligt långa för att bedöarna skulle ha lärt känna kandidatens prestationer. Dessutom skulle det finnas en kontrollgrupp, dvs. sådana som antagits på annat sätt exempelvis betyg. Självklart kände bedöarna inte till på vilket sätt (betyg, högskoleprov enbart eller PIL) studerandena hade blivit antagna. Eftersom de studerande skulle bedöma varandra, var det också önskvärt att de var ovetande om hur kamraterna kommit in på utbildningen. Detta fungerar på ett ställe med många studerande men bör sannolikt vara omöjligt på en mindre undervisningsort.

Följande blev huvudpunkter i utvärderingen:

1. Kliniska egenskaper. Hur den studerande samtalar med patienten, hur han/hon undersöker, vilka kunskaper som vederbörande har, egenskaper som beslutsamhet och analytisk förmåga m.m.
2. Självskattning. Hur studenten själv uppskattar sin förmåga, hur han/hon trivs med patientkontakten och om hon/han tror sig ha valt rätt utbildning och yrke.
3. Kamratskattning. De studerande själva talar om vem av kamraterna de

skulle vilja bli behandlade av i första, andra eller tredje hand om de själva skulle bli sjuka.

4. Antal avbrutna eller uppskjutna studier i respektive antagningsgrupp.

Utvärderingen hade som främsta syfte att mäta lämpligheten som läkare och lade därför tonvikten på de egenskaper som enligt vår tidigare uppgjorda mall kännetecknar en god läkare. Vi kunde också jämföra bedömningen i antagningsintervjun med den som nu gjordes av andra läkare några år senare och där dessa läkare inte hade kännedom om till vilken antagningsgrupp de studerande hörde.

Samtliga utvärderare som skulle bedöma de studerandes egenskaper fick en speciell genomgång hur det hela skulle gå till. De var alla läkare, ofta också studierektorer, eftersom dessa lär känna de studerande förhållandevis väl, särskilt under de längre kurserna. Skattningsschema och manual för dess användning utarbetades av psykologer med lång erfarenhet av PIL-antagningen. Dessa skötte också om utbildningen av lärarna som skulle göra utvärderingen.

RESULTAT AV UTVÄRDERINGEN

När det gäller kunskap förvärvad under läkarutbildningen hade denna mätts i en tidigare utvärdering 1994 (Hindbeck m.fl., 1994). Efter fyra terminers läkarstudier genomgår de studerande en skriftlig preklinisk tentamen. Resultaten på denna visade ingen skillnad i medelpoäng mellan dem som tagits in på betyg och dem som kommit in via PIL. Däremot var spridningen större i betygsgruppen med både högre och lägre poäng på det prekliniska tentamensprovet.

De delvariabler som de utvärderande lärarna skulle bedöma i utvärderingen 1996 var

- Förmåga att använda kunskap
- Handlingskraft. Initiativ/handlingskraft
- Ansvar och omdöme
- Patientkontakt. Verbal/intellektuell/emotionell
- Patientkontakt. Praktisk, klinisk och manuell färdighet
- Samarbetsförmåga. Lärare, övrig personal, kamrater
- Intresse/motivation/närvaro.

Resultaten av utvärderingen gav bättre resultatet för PIL-gruppen för samtliga delvariabler utom "handlingskraft" där resultaten blev något högre i betygsgruppen.

De studerandes egna skattningar gick i samma riktning. PIL-antagna var i större utsträckning nöjda med sitt val av utbildning och hade inte övervägt att avbryta studierna i samma omfattning som övriga grupper. Kamratskattningen visade inte på några nämnvärda skillnader mellan grupperna, även om de PIL-antagna hade obetydligt högre andel första handsval på frågan vem av kamraterna de skulle söka upp om de själva blev sjuka.

Beträffande studieavbrott framkom stora skillnader i utvärderingen. Bland de PIL-antagna fanns inga som avslutat sina studier, bara tre som bytt studieort. I betygsgruppen, som var ungefär lika stor, hade åtta avbrutit studierna. Här framkommer tydligt hur motiverade de PIL-antagna varit inför sina studier. Vid ett flertal tillfällen har vi hört de PIL-antagna säga att studierna gått lättare då de vet att de har förutsättningar att bli en bra läkare. De har ju befunnits lämpliga. Denna positiva sida under tidvis mycket krävande studier bör inte glömmas bort.

Överensstämmelsen mellan bedömning av de studerande vid antagnings-tillfället jämfört med vid utvärderingen visade sig vara påfallande god. Jämförelsen visar att inte mindre än 84 % av skattningarna på en 7-gradig skala låg inom 1,5 skalsteg.

En tidigare studie av antagningen tyder på en viss minskning av den sociala snedrekryteringen (Bärschi m.fl., 1995). Någon undersökning av det totala materialet kring de PIL-antagna och kontrollgruppen ur detta perspektiv har ännu inte gjorts.

MÖJLIGT ATT UTVÄRDERA EFTER AVSLUTAD UTBILDNING?

När skall en utvärdering göras? Läkarutbildningen är en yrkesexamen och dess syfte är klart att förbereda för ett yrke. Det vore önskvärt att testa lämpligheten som läkare också efter avslutad utbildning och helst när de utbildade varit ute en tid och handlagt patienter på egen hand. Lämpligt vore att utvärdera under den AT-tjänstgöring som föregår själva legitimationen. Eftersom det förekommer ett särskilt kunskapsprov efter avslutad tjänstgöring vore detta möjligt. Dock vore det mycket svårt att åstadkomma en jämförbar och likartad bedömning av deras kliniska

egenskaper då AT-tjänstgöringen görs i hela landet och varje AT-läkare träffar ett stort antal läkare i olika specialiteter. En sådan utvärdering efter avslutad utbildning är därför praktiskt nästan ogenomförbar. Kvaliteten i en sådan skulle komma att starkt ifrågasättas.

SAMMANFATTANDE KOMMENTAR

Den alternativa antagningsproceduren ifrågasattes i början på sina håll inom KI. Ibland hördes att forskarbegävningar inte kom in, eftersom antalet studerande som kom in på betyg minskade när PIL tillkom. Vid ett tillfälle när en ovanligt hög andel kvinnor blev antagna, fanns det personer som tyckte att kvinnor favoriserades i PIL-antagningen. Synpunkter av dessa slag har tystnat med åren i takt med utvärderingar som visat på mycket positiva effekter. I ett studiesocialt perspektiv synes studerandeklimatet ha blivit klart bättre sedan antagningsmöjligheterna vidgats. Det har blivit lättare att engagera studenterna i nämnder o.dyl. Intressant att konstatera är en överrepresentation av PIL-antagna i sådana sammanhang. Även om detta är "mjukdata" är det inte betydelselöst, inte minst inom en så lång utbildning som den till läkare.

På minussidan finns att en PIL-antagning förutsätter en mycket stor arbetsinsats. Lärarengagemanget under den begränsade tid varje termin när antagningsproceduren pågår är mycket stort. Bördan har inte blivit mindre av vår strävan efter kontinuitet för att behålla kompetensen. Detta innebär att denna stora arbetsinsats behöver göras termin efter termin. Detta skulle inte vara möjligt om inte övertygelsen varit stor att vi med denna antagningsprocedur i slutänden får mer lämpade läkare.

Antagningen blir också dyrbar ekonomiskt. Ett uppskattning där alla kostnader för utbildning av deltagande intervjuare, bedömare av skriftliga prov samt för värdering av arbetsinsatsen medräknats ger en kostnad per antagen som ligger i intervallet 5 000 – 10 000 kronor. Om denna kostnad skall anses vara stor eller liten är en fråga om hur man värderar en god doktor i jämförelse med en mindre lämpad. Jag anser att detta är väl använda pengar. Men beloppet visar också att arbetet med en alternativ antagning inte är lätt utan ställer stora krav på de medverkande. Viktigt är även att antagningsprocedurerna alltid måste bearbetas, förfinas men också ifrågasättas.

Ett par problem inför framtiden skall beröras. Vi känner frustration över att det händer att några sökande vars lämplighet vi varit mycket tveksamma till i PIL-proceduren sedan kommer in via betygsgruppen.

Det rimliga vore egentligen att basen för rekryteringen fortfarande kunde vara olika grupper, men att samtliga som tas in ändå skulle möta intervjuare innan de blev definitivt accepterade för utbildningen. Från flera utländska håll har framförts att man inte förstår hur vi i Sverige på läkarutbildningen kan ta in studenter som inte varit på intervju eller någon annan form av personligt möte.

Det andra är de farhågor vi hyser för att nuvarande betygssystem inte är lika pålitligt när det gäller att anta till läkarutbildningen som det tidigare var. Om en betygsgrupp skall vara kvar, borde de nya betygen snarast bli föremål för fördjupade studier som utvärderar den genomförda förändringen.

REFERENSER

Bärschi P., Huldt I., Klockare B. (1995). Den sociala bakgrunden hos nybörjare på läkarutbildningen vid Karolinska institutet. Stockholm: Karolinska institutet. KIDS 1995; 1.

Hindbeck, H., Hagenfeldt, K., Åberg, H. (1994). Lokal antagning till läkarutbildningen vid Karolinska institutet – genomströmning och studie-resultat för studerande antagna VT 1992. Karolinska institutet. Rapport 59.

Ritzén M., Holm U., Nicolausson M., Söderberg S., Åberg H. (1999). Utvärdering av Karolinska institutets nya antagningsformer till läkarutbildningen: PIL-arna klarade sig bäst. *Läkartidningen* 1999; 96: 3767–3772.

Åberg, H., Hindbeck, H., Nicolausson, M. (1997). Högsta betyg ej nödvändigt. Motivation och lämplighet urvalskriterier för antagning till läkarutbildningen. *Läkartidningen* 1997; 94: 1075–1078.

STRUKTURERADE INTERVJUER SOM URVALSINSTRUMENT

Idag förekommer intervjuer som ett inslag i urval till vissa högre utbildningar i Sverige. Intervjuns värde som urvalsinstrument har ofta ifrågasatts, ofta i form av antingen/eller. Den är dock inte en enhetlig metod och dess kvalitet bestäms – som för alla urvalsinstrument – av hur väl kravvariablerna definierats och hur väl metoden genomförs.

En viktig aspekt vid val av metod för urval till högre studier är prognosförmåga vad gäller framgång i studier och yrke. Forskning inom försvaret visar att strukturerade intervjuer som utformats enligt den psykometriska modellen kan ha ett prognosvärde jämbördigt med begåvningsstest.

I detta kapitel⁶ skall denna modell för strukturerade intervjuer redovisas med utgångspunkt i en genomgång av forskning om intervjumetodens validitet och i de resultat från försvaret som nämndes ovan. Kapitlet avslutas med resultaten av en studie av de intervjuer som ingår i PIL-modellen, dvs. den alternativa antagningen till läkarutbildningen på Karolinska institutet⁷.

INTERVJUER SOM METOD FÖR PERSON- BEDÖMNING

Frågan om intervjuns användbarhet och, mer specifikt dess validitet, diskuteras ofta både generellt och för specifika tillämpningar. Här skall först presenteras några studier av anställningsintervjuer. Den vetenskapliga litteraturen kring denna användning finns företrädesvis inom området ”occupational psychology”.

⁶ Detta kapitel har tidigare publicerats i en mer utförlig version i Fokus på högskoleprovet, Högskoleverkets skriftserie 1999:6 S.

⁷ Denna studie gjordes 1999 på uppdrag av Högskoleverkets Provråd.

Litteraturen är genomgående kritisk mot intervjumetoden vid personbedömning för urval avseende framgång i olika befattningar och yrken. Skälet är att forskarna genomgående funnit en låg prognosförmågan när man sökt följa upp urval. Dessa resultat har dock framkommit vid metastudier som ofta inte tagit hänsyn till olika intervjuers uppläggning och specifika syften.

Metodvalet inför ett urval beror på vilka syften som är aktuella. Vilken typ av information skall inhämtas eller ges? Vilka kognitiva dimensioner och personlighetsegenskaper skall bedömas? Är syftet att mäta motivation för utbildning/arbete? Skall insamling av biografiska fakta, meriter, anställningar, information om arbetsuppgifter ingå?

En viktig faktor vid bedömning av forskningsresultaten är skillnaden mellan strukturerade och ostrukturerade intervjuer. Att framställa det hela som ett antingen-eller-val är för enkelt torde bottna i okunnighet om intervjuens olika användningsområden och potentiella prognosförmåga i olika sammanhang. Görs inte sådan systematisering baseras bedömningen lätt på tro och tyckande. För en sansad bedömning av intervjuens användbarhet vid urval måste definitioner av syfte och metodik vara klara.

BETYDELSEN AV ATT VÄLJA EN STRUKTURERAD INTERVJUMODELL

Ett sätt att mer generellt avgöra intervjuens värde som metod är s.k. metastudier – systematiska utvärderingar av ett flertal valideringsstudier som i sin tur redovisat observerade samband mellan den bedömning som gjorts på basis av en intervju och utfallet av det intervjun avsåg att mäta. Värdet 1,0 brukar då anges som fullständig överensstämmelse.

Dessa metastudier har givit en varierad bild. En sammanställning redovisar genomsnittliga validiteter för intervjuer som varierade från 0,14 till 0,23 (Robertsson & Smith, 1989). Men av den sammanställningen framgår inte vilka syften intervjuerna haft eller hur de har gått till. Resultatet är därför svårtolkat.

Andra forskare gör åtskillnad mellan strukturerad och ostrukturerad intervjumetodik. Då har man funnit en nivå för den genomsnittliga validiteten för anställningsintervjuer på 0,47 (Wiesner & Cronshaw, 1988). En uppdelning på strukturerade respektive ostrukturerade intervjuer gav validiteterna 0,62 respektive 0,31. I en annan metastudie erhöles validiteten 0,44 för strukturerad intervju och 0,33 för ostrukturerad (Milia & Gorodecki, 1997). Validiteten varierar således i olika studier men resultaten tyder på att den strukturerade intervjun ger en påtagligt högre validitet än den ostrukturerade.

Det finns flera definitioner på strukturerad intervju. Intervjustruktur är ett komplext begrepp med många komponenter. Det är viktigt att intervjuer struktureras för att uppnå bästa reliabilitet och validitet (Campion, Palmer & Campion, 1997). Anställningsintervjuer sägs vara strukturerade om de uppfyller ”a series of job-related questions with predetermined answers that are consistently applied across all interviews for a particular job” (Wiesner & Cronshaw, 1988). Dessutom bör bedömningsskalor användas och bedömning ske under intervjun. Förankringen i arbetskrav bör alltså vara tydlig, svaren förbestämda samt frågor och frågeområden konsistenta över alla intervjuer för en aktuell anställning.

DEN PSYKOMETRISKA MODELLEN

Den mest systematiska intervjumodellen är den psykometriska. Enligt den skall önskade egenskaper (dimensioner) hos individen vara definierade utifrån en kravanalys. Indikatorer på dessa dimensioner skall vara definierade och skall styra frågorna. Exempel på indikatorer kan t.ex. vara hur den intervjuade klarat svåra stressituationer eller genomförande av långsiktiga uppgifter. Indikatorer bör bedömas i subskalor och föras samman till bedömningar av egenskaperna. En sammanfattande bedömning av lämplighet kan ges. Mätningen är här en fråga om att samla relevant information systematiserad i indikatorer på förhållanden. Modellen ställer praktiska krav på att intervjuaren tränas i att fråga om och observera händelser som är tecken på en viss nivå i en definierad skala. Träningen ger likartade referensramar och enhetliga definitioner på bedömningsvariablerna för alla intervjuare/bedömare. Modellen sammanfattas i nedanstående tablå.

Den psykometriska modellen

tillämpad på anställningsintervjuer

God validitet förutsätter

- arbets- och befattningsanalys
 - kravanalys
 - reliabla skalor och dimensioner för att säkerställa hög interbedömar-reliabilitet
 - intervjuarträning/utbildning för att säkerställa enhetlighet i referensramar.
-

Dimensioner definieras utifrån kravanalysen.

Indikatorer på dessa dimensioner skall vara definierade och styra frågorna.

Indikatorerna bör bedömas i subskalor.

Resultat i subskalorna integreras till bedömningar av dimensionerna.

En sammanfattande bedömning av lämplighet kan ske.

INTERVJUER INOM DET SVENSKA FÖRSVARET

Inom det svenska försvaret används den psykometriska modellen för strukturerade intervjuer för bedömning av bl.a. stresstålighet och befälslämplighet. I några uppföljningsstudier har denna bedömning av stresstålighet och befälslämplighet satts i relation till slutomdömet efter avslutad värnpliktig befälsutbildning (Muthén et al., 1996; Mårdberg et al., 1993). I dessa studier användes dessutom resultaten från de begåvningsstest som används vid inskrivningen. Även dessa resultat ställdes i relation till slutomdömet efter avslutad värnplikt.

För kompanibefäl totalt visade sig validiteten för den strukturerade intervjun vara 0,25 när man ställde intervjuresultatet mot omdömet vid utbildningens slut. Detta värde kan jämföras med validiteten för estimerad generell begåvning som för hela gruppen kompanibefäl visade sig uppgå till 0,21. Båda värdena var signifikanta och de är relativt höga. Att värdena inte visade sig vara högre bör sannolikt främst bero på två förhållanden. För det första avsåg dataunderlaget hela försvaret i stället för att vara uppdelat på t.ex. olika vapenslag. För det andra var de kriterier som undersöktes inte tillfredsställande reliabla.

När man delade upp datamaterialet på olika slags kompanibefäl var validiteten vad gäller infanteriet för den generella begåvningen 0,34 och för intervjun 0,23. Båda värdena var signifikanta. För kompanibefäl vid

artilleriet/luftvärnet var validiteten för intervjun 0,24. Begåvningsvaliditeten var dock inte signifikant.

I dessa studier från försvaret uppvisar alltså intervjuresultatet en validitet – och därmed ett prognosvärde för senare framgång – på samma nivå som generell begåvning. Begåvning har ett dokumenterat samband med framgång i en mängd olika befattningar i näringslivet (Robertson & Smith, 1989). En starkt bidragande orsak till det samband som noterades i försvarets studie är att det handlat om strukturerade intervjuer enligt psykometrisk modell och att bedömarna varit mycket välutbildade.

INTERVJUMETODENS ANVÄNDNING VID URVAL TILL HÖGRE STUDIER

För prognos av studieframgång krävs mätning av personlighetsegenskaper via ett antal väldefinierade bedömningsvariabler. Forskning talar för att vid användning av intervjuer vid urval, är den psykometriska intervjumetodiken den mest effektiva metoden. Som avslutning på detta kapitel skall därför uppläggningsen av de intervjuer som görs inom antagningen av läkarstuderande vid Karolinska institutet redovisas som ett exempel på denna metodik.

INTERVJUMETODIK VID ANTAGNING TILL KAROLINSKA INSTITUTET

Underlag för denna redogörelse är en intervjustudie bland dem som medverkar i antagningen av läkarstuderande vid Karolinska institutet. Det som då undersöktes var reliabilitet i meningen tydliga definitioner av kravdimensioner, interbedömar-reliabilitet i meningen att intervjuerna skall ha en gemensam referensram samt hur strukturen i bedömningarna såg ut. Däremot undersöktes inte den prediktiva validiteten, dvs. inte hur bedömningen från intervjuerna förhöll sig till studenternas resultat i själva utbildningen.

Intervjuer började användas vid Karolinska institutet redan 1986 för läkarstuderande med forskarinriktning. Fr.o.m. vårterminen 1992 antas ett antal studenter till ordinarie läkarutbildning enligt den särskilda antagningsprocedur som brukar kallas PIL och som innefattar såväl olika prov som en intervju. Till att börja med var antalet sökande 45, men har sedan utökats till 2/3 av samtliga som antas.

OMFATTNING OCH UPPLÄGGNING AV INTERVJUERNA

Utgångspunkt för intervjuerna är högskoleprovet, resultat av tidigare universitetsstudier, en levnadsbeskrivning som skrivs av den sökande samt en essä som poängsätts. Tre ämnen ges för essän och varje essä bedöms av två bedömare. Utslagsgivande för att komma till intervjun är resultaten på levnadsbeskrivningen och essän.

En grupp om 130–140 sökande till läkarutbildningen intervjuas per termin. Av 481 sökande höstterminen 1997 kallades 200 till skriftliga prov. Av dessa kom 187 och 147 intervjuades. Sedan antogs 69, vilket utgjorde ca 2/3 av det totala antalet platser som var 110.

Intervjuerna genomförs av 10–15 lärare/läkare och ca 8 psykologer. Varje intervjuare bör göra minst fem intervjuer för att få en tillräckligt omfattande referensram för bedömningarna. Varje sökande intervjuas av både en psykolog och en lärare.

PIL-modellen har byggts upp successivt. Vid tiden för studien omfattade intervjun följande områden

- intellektuell kapacitet
- stresstolerans
- empatisk förmåga
- social färdighet
- mognad i relation till ålder
- motivation.

En utbildnings- och introduktionsmodell för nya intervjuare/bedömare har utvecklats. Speciella seminarier och konferenser ägnas åt intervjuuppläggning och innehåll. Nya intervjuare introduceras på detta sätt. Psykologer undervisar i intervjumetodik.

Intervjun genomförs som en ”fri” intervju, dvs. den sökande uppmanas att berätta själv, t.ex. om sin skolgång, arbete, kamrater, fritid. I samtalet följs speciellt konflikter upp och den sökande svarar, berättar och ger upplysningar. Psykologerna går vanligen djupare i händelser, inställningar och självsyn än vad lärarna gör – men samma dimensioner bedöms. Ett område som tycks vara svårbedömt för lärarna är empati.

Första momentet i intervjun (efter en inledning och ”avspänning”) är informationsinsamling. Nästa moment skall ge underlag för en skattning i femgradiga skalor av de sex bedömningsdimensionerna. Det finns också 2–5 undervariabler per dimension. Dessa skattningar utgör underlag för

bedömningen av lämplighet för studierna och yrket. Bedömningarna diskuteras mellan de två bedömarna, speciellt om dessa intervjuer resulterat i avvikelser på två skalsteg eller mer.

RELIABILITET I BEDÖMNINGARNA

Siffror på samband mellan de parallella intervjuerna saknas. En samstämmig uppfattning är dock att bedömningarna sällan skiljer sig mer än ett skalsteg. Uppskattningsvis händer detta numera i mindre än fem procent av fallen. I början var skillnaderna något större. Detta är en indikation på att interbedömarreliabiliteten är hög, kanske kring 0,85–0,90. Reliabilitet på 0,90 anses vara vad man bör kunna nå i strukturerade intervjuprogram med definierade bedömningsvariabler och intervjuarträning.

BÅDE PSYKOLOG OCH LÄRARE

Det är uppenbart – och faktiskt också avsikten – att psykolog och läkare/lärare täcker in olika delar i sina respektive intervjuer. Psykologen går djupare i personligheten, speciellt beträffande stresstolerans, empati och mognad, medan läraren uppmärksammar intellektualitet, intressen, förmåga till ledarskap och motivation i relation till läkaryrket. Samtidigt täcker bägge in alla områden för sub- och slutbedömningarna. Det bör sannolikt vara en fördel att både psykolog och lärare har fullt intervju- och bedömningsansvar, dvs. att läraren inte bara har ansvar för att informera om studierna och svara på yrkesmässiga frågor. Därför bör uppläggningsen med parallella intervjuer bibehållas även i fortsättningen, då detta säkert är mycket betydelsefullt för det goda resultatet.

SAMMANFATTANDE KOMMENTAR

Den intervjumodell som tillämpas av Karolinska institutet ligger mycket nära den psykometriska modellen för anställningsintervjuer. Tydliga krav finns angivna som är dokumenterade i sex bedömningsdimensioner med definierade undervariabler som också bedöms. Intervjun har en tydlig uppläggning med syfte att samla relevant information för bedömningarna. Bedömningarna integreras till en slutbedömning. Alla sökanden intervjuas av två intervjuare. Bedömningarna jämförs och skillnader diskuteras, vilket ger en kontinuerlig uppföljning av intervjuarnas referensramar och därmed en god interbedömarreliabilitet.

Ett huvudintryck av den studie som gjordes på Provrådets uppdrag var att det är tre huvudblock av egenskaper som bedöms:

- intellektuella färdigheter inklusive djup och bredd; intellektuella intressen; sammantaget en bedömning av den intellektuella kapaciteten för studier och arbete
- empati och social förmåga; säkerhet i personligheten – mognad, veta sin nivå, tecken på störning; sammantaget en bedömning av den intervjuades grad av strukturering och integrering
- motivation, energi och ”drive”; insikt i villkoren för studier och yrkesutövning; uppfattning om läkaryrket; sammantaget en bedömning av förmåga att genomföra studierna samt förmåga att tåla uppkomna stressmoment.

Intervjuerna vid Karolinska institutet sker enskilt. Enligt den psykometriska modellen är detta att föredra. Då först kan en social situation uppstå där känsliga frågor kan behandlas etiskt riktigt. Men modellen utesluter inte att gruppintervjuer kan konstrueras enligt psykometriskt riktiga principer.

Det kan vara viktigt att hålla isär bedömningar av lämplighet för studier respektive yrkesutövning. Enligt det intervjuprotokoll som används vid Karolinska institutet bedöms lämplighet för både studier och yrke. Denna situation bör tydligt beaktas vid definitionen av bedömningskriterier. Vilken är viktningen mellan dessa delar? Kan bestämda krav för yrkesutövningen vara överordnade studiekraV? Är detta formellt möjligt? Är yrkets krav integrerade i studieupplägget så explicit att studiekriterier täcker de totala kraven för läkaryrket? Är ledaregenskaper tillräckligt beaktade? Detta är frågor som är relevanta i den fortsatta vidareutvecklingen av intervjumetodiken vid antagning till läkarutbildning.

REFERENSER

Anderson, N.R. (1992). Eight decades of employment interview research: A retrospective meta-review and prospective commentary, *European Work and Organizational Psychology*, 2, 1–32.

Campion, M.A., Palmer, D.K. & Campion, J.E. (1997). A review of structure in the selection interview, *Personnel Psychology*, 50, 655–702.

Milia, L.D. & Gorodecki, M. (1997). Some factors explaining the reliability of a structured interview system at a work site, *International Journal of Selection and Assessment*, 5, 193–199.

Muthén, B.O., Hsu, J-W., Carlstedt, B. & Mårdberg, B. (1996). Predictive

validity assessment of the Swedish military enlistment procedure using missing data and latent variables methods. Technical Report, UCLA.

Mårdberg, B., Carlstedt, B., Muthén, B.O. & Hsu, J-W.Y. (1993). Predictive validity of cognitive and personality dimensions by linear structural analysis using missing data theory, Paper presenterat vid The Third European Congress of Psychology, Tammerfors, Finland, Juli 4–9

Robertson, I.T. & Smith, M. (1998). Personnel selection methods, I Mike Smith & Ivan Robertson (Red.), *Advances in Selection and Assessment*, Chichester: Wiley.

Wiesner, W.H & Cronshaw, S.F. (1988). A meta-analytic investigation of the impact of interview format and degree of structure on the validity of the employment interview, *Journal of Occupational Psychology*, 61, 275–290.

FLERA ROLLER FÖR HÖGSKOLEPROVET

Högskoleprovet utgör tillsammans med gymnasiebetygen de två grundpelarna vad gäller urval till högre utbildning. I detta kapitel redovisas dels den roll som högskoleprovet numera spelar i den ordinarie antagningen, dels den roll som högskoleprovet spelar i en alternativ antagning i form av andra särskilda prov.

FRÅN 25:4-OR TILL EN ANDRA CHANS

När högskoleprovet introducerades år 1977, var dess funktion att vara ett urvalsinstrument till högre studier för sökande i kategorin 25:4-or, dvs. sökande som är minst 25 år och som har minst fyra års arbetslivserfarenhet. År 1991 breddades användningen av provet till att gälla alla sökande. Det fungerar därmed även som en ”andra chans” för ungdomar som just lämnat gymnasieskolan. Det är frivilligt att genomföra högskoleprovet. Idag brukar drygt 85 procent av de sökande ha provresultat.

ANTAGNING PÅ GRUNDVAL AV BETYG, PROVRESULTAT RESPEKTIVE ANDRA SÄRSKILDA PROV

Till minst en tredjedel och högst två tredjedelar av platserna på en viss utbildning skall urvalet ske på grundval av betyg. Detsamma gäller för urvalsgrunden resultat på högskoleprovet, det s.k. provurvalet. För hälften av platserna i provurvalet kan extra meritpoäng erhållas genom arbetslivserfarenhet. För högst två tredjedelar av utbildningsplatserna kan urval ske på grundval av andra särskilda prov⁸ efter tillstånd av Högskoleverket .

⁸ Detta beskrivs ovan i kapitlet Nuvarande ordning för alternativ antagning av Börje Alström och Lars Haikola.

Genomsnittligt för de olika utbildningarna i den svenska högskolan är det ca 60 procent av utbildningsplatserna som tillsätts utifrån betyg och ca 40 procent utifrån provresultat. Intresset för alternativ antagning genom att använda andra särskilda prov har hittills varit tämligen måttligt. I första hand är det vårdutbildningar, framför allt läkarutbildningarna, som har utnyttjat möjligheten. Hösten 1999 var antalet antagna i den särskilda antagningen ungefär 1 000 personer, medan det totala antalet antagna till högre utbildning var drygt 167 000 personer.

HÖGSKOLEPROV SOM LED I ALTERNATIV ANTAGNING TILL LÄKARUTBILDNING

Läkar- och sjukgymnastutbildningarna vid Linköpings universitet började med alternativ antagning år 1991. Till en början utformades antagningsproceduren i tre steg, där högskoleprovet var urvalsinstrument i det första steget. I detta första steg valde man ut ungefär fyra gånger så många personer som det tillgängliga antalet platser. I steg två användes uppsatser, personhistoria och motivation. I steg tre gjordes det slutliga urvalet efter resultatet av en intervju med två lärare vid utbildningen (Holmberg, 1995). Efterhand har denna procedur förenklats så att den nu omfattar två steg – uttagning på basis av högskoleprov och sedan intervju.

Det främsta syftet med det särskilda urvalet i Linköping var att minska bortfallet från utbildningarna. Enligt en uppföljning av den alternativa antagningen som gjordes av Holmberg anser man sig ha uppnått detta mål. I uppföljningen undersöktes även studieprestation mätt i avklarade poäng. Vad gäller läkarlinjen konstaterades att skillnaderna mellan grupperna var små. För sjukgymnastlinjen fann man att de reguljärt antagna hade något högre genomsnittspoäng än antagna ur det särskilda urvalet, men de observerade skillnaderna var inte statistiskt säkerställda. De antagnas yrkeslämpligheten hade skattats i en särskild datainsamling. På den punkten fann man i uppföljningen små skillnader vad gällde såväl läkarlinjen som sjukgymnastlinjen. Inga säkra slutsatser kunde dras om den grupp som antagits på grundval av den särskilda antagningen faktiskt var mer yrkeslämplig än den som antagits på grundval av betyg (Holmberg, 1995).

År 1992 började Karolinska institutet (KI) med PIL, Prov- och Intervjubaserade antagningen till Läkarutbildning. Utfallet av denna har blivit föremål för en grundlig utvärdering (Ritzén, m.fl. 1998). Syftet med den särskilda antagningen vid KI var att man ville skapa ett förfarande där hänsyn tas till en bedömning av de sökandes personliga förutsättningar för

läkarstudierna och läkaryrket. Den sammanfattande slutsatsen av utvärderingen är att man lyckats med detta.⁹

I PIL-antagningen sker urvalet i tre steg. I det första steget väljer man ut utifrån högskoleprovsresultat ungefär dubbelt så många sökande som det tillgängliga antalet platser. I det andra steget görs ett urval i den gruppen utifrån ett skriftligt prov som består av en uppsats, en levnadsbeskrivning och motivering till varför den sökande vill bli läkare. Det tredje och sista steget i urvalsprocessen är två intervjuer, dels av lärare/läkare vid KI, dels av en legitimerad psykolog.

PROVRESULTAT FÖR DEM SOM KVALIFICERAT SIG FÖR ALTERNATIV ANTAGNING

Ett viktigt skäl för att högskoleprovet används som led i de alternativa antagningsprocedurerna är behovet att hålla nere kostnaderna. Som Hans Åberg påpekar i sitt kapitel, skulle man egentligen vilja öppna den alternativa antagningen för samtliga sökande, men detta är inte rimligt med hänsyn till vad det skulle kosta.

Eftersom det således är ofrånkomligt att begränsa antalet som får genomgå den alternativa antagningen, kommer de som prövas samtliga ha relativt höga provresultat. Hans Åberg nämner i sitt kapitel att den lägsta poängen inom PIL varit 1,5, normalt sett något högre.

Statistik för samtliga som genomgår högskoleprovet visar att den högsta poängen på 2,0 brukar uppnås av 0,5 till 0,6 procent av deltagarna vid ett provtillfälle. Detta är således en tämligen exklusiv skara. Av tabell 1 framgår andelar med de fem högsta provresultaten och det totala antalet provdeltagare sedan våren 1996.

⁹ Denna utvärdering redovisas i kapitlet Lokal antagning till läkarutbildningen vid Karolinska institutet av Hans Åberg.

Tabell 1. Andel provdeltagare som erhållit de fem högsta poängtalerna fr.o.m. våren 1996 samt totalt antal provdeltagare vid dessa provtillfällen.

Prov	vt 96	ht 96	vt 97	ht 97	vt 98	ht 98	vt 99	ht 99
2,0	0,6	0,6	0,5	0,6	0,5	0,6	0,6	0,6
1,9	0,9	1,1	0,9	0,8	1,0	1,0	1,0	1,2
1,8	2,2	1,7	1,8	1,8	1,9	1,6	1,7	1,8
1,7	3,4	3,2	2,8	2,8	2,9	3,3	2,5	2,6
1,6	4,7	4,6	3,9	3,9	4,3	3,7	3,7	3,6
Totalt antal								
provtagare	82 506	56 225	82 973	61 008	75 692	55 283	68 748	49 732

Av tabellen kan utläsas att om man i en första gallring hamnar på en gräns på 1,6 poäng, kommer det fortsatta urvalet att göras bland de ca 11 procent av provdeltagarna som har de allra högsta resultaten.

PROVRESULTAT ELLER GYMNASIEBETYG?

Hans Åberg nämner att det främsta skälet till att man på KI valde högskoleprovet för den första gallringen i stället för gymnasiebetyg var att man med provresultat kunde påbörja den särskilda antagningen redan innan gymnasiebetyg från sista terminen föreligger för de yngsta som söker inför en viss höst.

I den fortsatta utvecklingen av alternativ antagning kan det finnas skäl att fördjupa diskussionen om kriterier för den inledande gallringen inför särskilda prov. Både högskoleprovet och betygen mäter i första hand studieförutsättningar. Det har visat sig att korrelationen mellan resultat på högskoleprovet och gymnasiebetyg enligt det tidigare relativa systemet är ca 0,5, dvs. att de till ungefär 25 procent mäter samma sak men även till stor del mäter olika saker.

I valet mellan dessa två är det rimligt att beakta att betygen troligen även avspeglar studiemotivation och uthållighet, medan goda resultat på högskoleprovet visar mer på förmåga till koncentration och kraftsamling och, i viss mån, en förmåga att arbeta fort.

REFERENSER

Holmberg, C. (1995). Översikt: Utfall av försöket med särskilda urval vid Hälsouniversitet. Stencil. Institutionen för pedagogik och psykologi, Linköpings universitet.

Ritzén M., Holm U., Nicolausson M., Söderberg S., Åberg H. (1999).
Utvärdering av Karolinska institutets nya antagningsformer till läkarut-
bildningen: PIL-arna klarade sig bäst. *Läkartidningen* 1999; 96: 3767–
3772.

URVAL TILL JURISTUTBILDNING I KANADA

Antagning till högre utbildning kan utformas på många olika sätt. För många utbildningar måste det av samhälleliga och ekonomiska skäl finnas spärrar som innebär att inte alla som vill utbilda sig får göra det. Dessa spärrar kan se mycket olika ut i olika länder. I vissa länder tas alla behöriga sökande in utan inbördes rangordning. Sedan brukar man efter viss tid genomföra svåra utslagsprov med stort bortfall. Ett sådant antagningssystem har länge funnits i vissa mellan- och östeuropeiska länder. I andra länder har man valt system där det är svårt att komma in på prestigeutbildningarna då höga betyg eller annan kvalificerad meritering krävs.

I ett ökande antal länder nöjer man sig inte med höga krav på betyg och annan meritering som grund för ett tufft urval utan man kompletterar även med intervjuer. Detta görs vad gäller läkarutbildning i USA, Israel och i stor utsträckning i Australien liksom i vissa europeiska länder. Syftet är att finna studerande som besitter egenskaper eller kvalifikationer som är önskvärda för det framtida yrket. Utformningen av dessa intervjuer varierar mycket. Vad gäller läkarutbildning kan intervjuarna vara psykologer, läkare och lekmän, var och en för sig eller i olika kombinationer, eller också en panel bestående av ett antal personer samtidigt.

Som ett internationellt exempel på antagning där bl.a.intervjuer spelar en roll skall i detta kapitel redovisas intryck av antagningen vid Osgoode Hall Law School, en kvalificerad juristutbildning i Kanada vid York University, Toronto. Högskoleverkets Provråd fick tillfälle att besöka York i samband med en studieresa hösten 1998¹⁰.

¹⁰ Denna redogörelse ingår också i Antagning till högre utbildning i USA och Kanada – intryck från en studieresa, Högskoleverkets arbetsrapporter 2000:8 AR.

OSGOODE HALL LAW SCHOOL

York University har en internationell prägel och strävar efter att ta emot både inhemska och utländska studerande. Man försöker också erbjuda program och kurser som attraherar studerande från olika minoriteter och från icke studievana miljöer. Det intressanta med juristutbildningen vid York University i detta sammanhang är att man utformat sin antagning så att man bland de studerande skall inkludera sökande från olika etniska grupper och minoriteter i Kanada. För att rekrytera från icke studievana miljöer använder man sig bl.a. av direktrekrytering med inriktning mot minoritetsgrupper, mentorsprogram och särskilda insatser för nybörjare.

Som universitet är York är ungt. Det tillkom 1959. Kanske för att kompensera något för sin ringa ålder har man som sin officiella symbol tagit den vita ros som var tecknet för York i Rosornas krig på 1400-talet i England. Antalet studenter uppgår till cirka 36 500 varav nästan 28 000 är heltidsstuderande. Detta innebär att universitetet är näst störst i studerandeantal i det engelskspråkiga Kanada. I en guidebok till högre utbildning i Kanada har York beskrivits som "weighted to the arts over the sciences, the progressive over the conservative". Den nuvarande rektorn Lorna Marsden har sagt "innovation has become tradition at York".

Osgoode Hall Law School är den i särklass största och mest betydande i Kanada. Den startades 1889 och är med sina drygt 100 år en gammal skola i denna del av världen. Varje år tar man in 320 förstaårsstudenter. Utbildningen är treårig och omfattar ett stort antal linjer. Första året tycks vara ganska lika för samtliga oavsett framtida inriktning. Däremot är det andra året och det tredje mycket olika beroende på vad studenten har tänkt arbeta med längre fram och utbudet av program är mycket varierat. Det finns t.ex. särskilda kurser med medikolegal utbildning, något som erinrar om det rättsliga systemet i USA med advokater som lever på att rikta skadestånd mot läkare och andra inom hälso- och sjukvården. Andra program omfattar yrkeshygien och säkerhetsfrågor, genusfrågor om lön och anställning, sexualitet och lag, judisk lag, lagar för underhållning och sport för att nu nämna några.

Efter tre års studier får man en Bachelor of Law. För att få praktisera på egen hand inom rättsväsendet måste dock den utbildade gå tillsammans med en färdigutbildad jurist som en form av "tingstjänstgöring".

ANTAGNINGSPROCEDUREN

Det som intresserade mest under Provrådets studiebesök var själva antagningsproceduren. Antagningen till studierna sker på fem olika sätt, vilket enligt prodekanen Alexander Greer är ett svar på politiska signaler att den kanadensiska befolkningens heterogenitet måste återspeglas i antagningen till de offentliga universiteten och högskolorna. I korta drag kan de fem sätten beskrivas som följer:

1. En reguljär kategori tas ut på akademiska meriter, dels en poäng baserad på tidigare betyg, dels ett provresultat som den studerande fått på LSAT¹¹. Denna kategori rangordnas enbart på kombinationen av dessa grunder. Till antalet är denna grupp klart dominerande.
2. I en andra kategori tas hänsyn till speciella omständigheter såsom andra akademiska studier eller att de sökande visserligen har lägre betyg från tidigare studier men att detta kompenseras av att den sökande ägnat sig åt ”worthwhile activities of a non-academic nature – student government, varsity sports, community involvement”.
3. En tredje kategori utgörs av äldre sökande (”mature student applicant category”). Dessa måste ha uppnått 26 års ålder före ett visst datum det år då studierna beräknas börja, ha minst fem års heltidsarbete bakom sig och dessutom poäng motsvarande 26:e – 50:e percentilen på LSAT. Kategorin består av tre undergrupper. En grupp sökande har inga eller mindre än två års studier på universitet. En andra grupp rekryteras från samhällsskikt som är underrepresenterade i det juridiska yrket (”legal profession”). Den tredje gruppen utgörs av dem som har två eller flera års universitetsstudier eller är ”graduerade” från universitet. Alla sökande måste lämna in en personlig försäkran om vad de gjort tidigare och på vilka grunder man söker in. De sökande får redovisa sin syn på kommande yrke och vad man kan tänkas bidra med som kan vara till nytta för samhället. Vidare skall den sökande motivera varför man anser att egna erfarenheten skulle kunna vara väl så nyttig för den sökta utbildningen som tidigare universitetsstudier. Ett mindre antal ur denna kategori går vidare till intervju. Om den intervjuade misslyckas i intervjun, kan han eller hon inte söka året därpå i samma kategori.

¹¹ The Law Admission Test, LSAT, är ett prov som tillhandahålles av ETS, samma institution i USA som står för SAT, den amerikanska motsvarigheten till högskoleprovet. LSAT består av tre delar: läsförståelse, analytiskt tänkande och logiskt tänkande. I detta prov ingår även att samtliga provtagare skriver en uppsats. Denna poängsätts ej av ETS men sänds till de utbildningar som provtagaren söker till.

4. Kategorin minoritetssökande ("aboriginal applicant category") utgörs av sökande med bakgrund i den del av Kanadas befolkning som har status som s.k. First Nation, främst inuiter och metiser. Personer med sådan bakgrund har inte tillräcklig representation inom juristyrket, varför skolan aktivt försöker uppmuntra sådana sökande. Dessa rekommenderas att gå en särskild preparandutbildning under sommaren innan det ordinarie läsåret och vilken ges av universitetet i Saskatchewan. Osgoode Hall Law School förbehåller sig rätten att välja ut studerande bland dem som gått utbildningen.
5. Den femte kategorin är sådana sökande som har god akademisk potential och samtidigt en bakgrund i att ha "confronted identifiable social, educational and/or economic barriers to education in general or legal education in particular". Även för denna kategori ingår en intervju i antagningsproceduren. De som söker i denna kategori skall skriva ett mycket omfattande personligt dokument där bakgrunden för ansökan ingår och där nödvändiga referenser lämnas. Antalet sökande i denna grupp är stort. Skolan kräver att den sökande antingen har genomgått en viss universitetsutbildning eller att man har erhållit en poäng på minst 50:e percentilen på LSAT.

ANTAGNING AV SÖKANDE FRÅN MINORITETS-GRUPPER

Samma problem som jag noterat när det gäller antagning till läkarutbildning i USA finns också vid Osgoode Hall Law School, nämligen att studerande från vissa minoriteter uppnår sämre resultat på olika test som ligger till grund för antagningen.

I USA har jag sett hur man utan vidare sänker kraven på test för att få in några sökande från en aktuell minoritet. I samband med en gästprofessur vid University of Minnesota i Minneapolis 1996 deltog jag som observatör vid antagningen till medicinska studier. Jag blev då vittne till ett fall där en svart kvinnlig sökande från en annan stat antogs trots lägre poäng därför att hon erhållit ett stipendium som ekonomiskt skulle täcka läkarutbildningen om hon kom in. Det var svårt att få raka besked om hur man resonerade i sådana fall och mitt intryck blev att klara handlingslinjer saknades.

Man tillämpade också en annan princip, nämligen att de som sökte från andra stater i USA behövde högre poäng än de som kom från Minnesota. Motivet sades vara att invånarna i Minnesota, rimligen de studerandes föräldrar, bidrog med skattepengar till den högre utbildningen och att detta borde gynna studerande från den egna staten.

Enligt min bedömning är den väg man valt vid Osgoode Hall Law School mer lämplig. De som söker från minoriteter, i detta fall urinvånare i Kanada, får genomgå en speciell förutbildning under vilken både de studerande själva och skolan kan få en uppfattning om de sökandes förmåga och möjligheter att fullfölja utbildningen. Det finns därför skäl att fundera över detta mot bakgrund av erfarenheter i den svenska läkarutbildningen. Det händer att studerande med invandrarbakgrund och som mött svårigheter på grund av bristande språkfärdighet eller kulturella skillnader av olika skäl isolerats eller isolerat sig själva från övriga läkarstuderande.

Jag har också sett när studenterna själva konstituerat grupper att det händer att invandrarstudenterna bildat en egen grupp i stället för att ingå i de "svenska" grupperna. Det kan även förekomma kamratkonflikter mellan dem som kommit in på en kvot med lägre betyg och dem som kommit in den ordinarie vägen, något som i sin tur kan påverka utbildningens kvalitet. Det har sagts mig att när man startade med alternativ antagning till läkarutbildningen i Linköping uppstod i början vissa spänningar mellan olika studenter beroende på om de kommit in på betyg eller efter prov och intervju. Något motsvarande märkte vi inte på Karolinska institutet, något som sannolikt berodde på den relativt sett större anonymiteten till följd av ett större antal studerande. Man vet helt enkelt inte från vilken kvot olika studerande rekryteras.

Nu är det kanske inte möjligt att lösa alla problem genom förberedande kurser för dem som saknar tillräckliga akademiska meriter. Men skillnaderna mellan studerande i utbildningen blir nog mindre om man gör så och de som kommer från olika minoritetsgrupper får bättre förutsättningar att inte utmärka sig negativt. Detta hade man kunnat se vid Osgoode Hall Law School, och man ansåg därför att preparandkursen vid universitetet i Saskatchewan var ett mycket värdefullt inslag.

VIKTEN AV REFERENSER

Ett annat förhållande vid Osgoode Hall Law School som påminner om systemet i USA är betydelsen av referenser eller motsvarande dokument. Nu framgick det inte vid studiebesöket varifrån referenser skulle inhämtas och det var svårt att värdera betydelsen av dessa referenser för studieframgång och prognos för framtida yrkesutövning. En viss skepsis är kanske på sin plats på grund av de utomordentligt skiftande håll varifrån referenser brukar komma. Många sökande har ännu inte någon arbetslivserfarenhet att referera till. Värdet av referenser från idrottsföreningar, scoutföreningar, religiösa samfund, flickvännen eller pojkvännen, läraren

vid skolan som kanske redan satt betyg på den studerande, kan vara svårt för oss att förstå. Mycket förefaller främmande för vårt svenska sätt att se och vår ovana att bedöma andra, än mindre lämna ifrån oss utlåtanden om andra. Den svenska debatten om betyg på olika nivåer i utbildningsväsendet – allt från grundskolan till avskaffandet av differentierad betygsskala på avhandlingar – visar på dessa skillnader mellan Sverige och andra länder.

INTERVJUER SOM DEL AV ANTAGNINGSPROCEDUREN

En intressant del av antagningsförfarandet på Osgoode Hall Law School är intervjuens utformning. Den pågår under fem timmar och utfördes av en panel. Intervjun var inte strukturerad utan i allt väsentligt fri. På en direkt fråga om intervjun syftade till att finna en person som klarade av studierna bra eller den framtida yrkesrollen, var svaret att det var det förstnämnda. Man arbetar således inte utifrån någon idealbild av den framtida juristen utan är mer ute efter den som är studielämplig.

Jag deltog för några år sedan i en konferens i Nederländerna om läkarutbildning i världen. Där fördes livliga diskussioner om universitetsstudier huvudsakligen skulle öka den individuella mognaden eller lära ut yrkesrollen. Från företrädare för amerikanska utbildningar framfördes mycket olika uppfattningar, med viss övervikt för det förstnämnda alternativet. Dock fanns ett prominent undantag, nämligen Harvard Medical School. Inte nog med att man vid Harvard hade yrkesrollen som huvudsakligt mål. Man hade också gjort en ny studieplan som var betydligt mera verklighetsanpassad, med en stor del av undervisningen förlagd i öppen vård, där patienterna numera oftast finns i stället för på sjukhus. Det nu aktuella förslaget till ny studieplan 2000 för läkarutbildningen vid KI kännetecknas av samma strävanden, dock ett drygt decennium senare.

Under besöket på Osgoode Hall Law School ställde jag frågan om det inte vore möjligt att arbeta fram en lämplig profil på en färdig jurist, dvs. vilka egenskaper en sådan bör ha. Även om det är stora skillnader mellan svenska läkarstuderande och juridikstuderande på Osgoode Hall Law School, så kvarstår att en nära personkontakt är viktig inom båda yrkena. Förmåga att kommunicera är en viktig egenskap som man skulle kunna utgå från när det gäller kriterier inför ett intervjuförfarande.

Lite märkligt var enligt min mening att intervjun varade fem timmar, till skillnad mot de i Sverige mer brukliga 45–60 minuterna. Det är rimligt att vissa speciella egenskaper får större betydelse än andra vid en så lång

intervju. Jag skulle misstänka att uthållighet och stresstolerans är något som då premieras. Egenskaper som mäter kognitiva funktioner, beslutsamhet och koncentration torde snarast bli svårare att bedöma vid en fem timmar lång intervju.

SAMMANFATTANDE KOMMENTAR

Mitt viktigaste intryck från besöket på York var att man mycket framsynt arbetar med antagningen till universitetet. I Sverige har vi sent börjat intressera oss för olika antagningsformer. Fram till idag har man helt enkelt accepterat de studenter man fått. Men i och med de nya alternativa antagningsformerna har intresset börjat vakna för själva grunderna för antagning till universitet och högskolor. Detta är en positiv förändring inom svensk högre utbildning.

Vid Osgoode Hall Law School hade man klara ambitioner att beakta det egna landets historia och skapa möjligheter för eskimåminoriteten att skaffa sig nödvändiga förkunskaper för att på ett fullgott sätt tillgodogöra sig högre utbildning. Det kändes riktigt att man inte sänkte nivån för att anta studerande från speciella minoriteter utan i stället sökte kompensera eventuella brister med förutbildning. Detta gör det naturligtvis lättare att bibehålla kvaliteten inom själva utbildningen.

Dessa frågor är i högsta grad aktuella även i Sverige. De diskuteras förvånansvärt lite på våra universitet och högskolor men kommer troligtvis att bli än mer aktuella framöver.

ANTAGNING TILL LÄRARUTBILDNING I KANADA

I detta kapitel redovisas intryck från den studieresa som Högscoleverkets Provråd gjorde hösten 1998 som bl.a. omfattade besök vid OISE, den särskilda fakultet för lärarutbildning som finns vid University of Toronto i Ontario¹².

KANADA OCH ONTARIO

Kanada har 30 miljoner invånare i världens till ytan största stat. Förutom engelska och franska, som är officiella språk, talas många olika indian- och inuitspråk. Kanada är en stor invandringsnation varför det finns hundratals ytterligare språk i skolväsendet. Kanadas tio provinser har långtgående självstyre och detta gäller inte minst inom utbildningsområdet. Utbildningsdepartementet i varje provins beslutar själva om provinsens utbildningssystem och organisation. Universiteten är formellt fristående från såväl stat som provins men budgeten finansieras till 70 % av offentliga medel.

Ontario är Kanadas folkrikaste provins med ca 11 miljoner invånare, 2,1 miljoner skolelever och 125 000 lärare. Engelska är det dominerande språket, men det finns också ett franskspråkigt skolsystem för den cirka halva miljonen fransktalande. Ungefär 175 000 har inuitiska eller nordamerikanska indianspråk som förstaspråk. De tre största övriga förstaspråken är kinesiska, italienska och tyska.

LÄRARUTBILDNINGEN I KANADA

Lärarutbildningen i Kanada har under senare år lämnat sina gamla collegemiljöer och integrerats i universiteten, en process som är gemensam för hela

¹² En redogörelse för denna resa finns i Antagning till högre utbildning i USA & Kanada – intryck från en studieresa, Högscoleverkets arbetsrapporter 2000:8 AR.

västerlandets lärarutbildning. I Sverige genomfördes motsvarande reform 1977 när lärarseminarierna överfördes till universiteten. Processen har inte någonstans varit smärtfri och kan inte heller anses helt genomförd. I ett avseende har man i Kanada varit mer konsekvent än på andra håll i världen genom att integrationen i universiteten har medfört en betydande förstärkning av lärarutbildningens forskningsanknytning. Samtidigt har lärarutbildningen i Kanada, precis som den svenska, utsatts för den dubbla kritiken, nämligen att den inte är tillräckligt forskningsbaserad och att den inte är tillräckligt anpassad till yrkeslivets krav. Kritiken pekar alltså på svagheter både teoretiskt och praktiskt.

I Kanada organiseras lärarutbildning enligt två alternativ. Det första alternativet är som ett *consecutive program* där en bachelorexamen utan speciell lärarinriktning kompletteras med ett års utbildning vid en fakultet för lärarutbildning. Det andra alternativet är som ett *concurrent program* där lärarutbildningen varvas med den grundläggande bachelorutbildningen. I ingetdera fallet verkar integrationen mellan dels de ämnesteoretiska och dels de yrkesförberedande och praktiska inslagen vara hög.

OISE VID UNIVERSITY OF TORONTO

Vid University of Toronto finns en stor fakultet för lärarutbildning. Den skapades genom att en gammal fakultet för lärarutbildning på grundbachelornivå gick in i den tidigare fristående forsknings- och forskarutbildningsenheten Ontario Institute of Education (OISE). I den nya fakulteten ryms därför både forskning och utbildning på graduate- och postgraduatenivå.

OISE driver endast s.k. konsekutiv lärarutbildning. Det finns tre inriktningar som ungefär motsvarar inriktning mot förskola-lågstadium-mellanstadium, mot mellanstadium-högstadium och mot högstadium-gymnasium.

Lärarutbildningarna vid OISE har betydligt fler sökande än antalet utbildningsplatser, varför det är nödvändigt med ett genomarbetat antagnings- och urvalssystem. Varje år hanteras 3 000–5 000 ansökningar till några hundra utbildningsplatser. Det förekommer inga kvoteringar mot särskilda ämnesinriktningar.

ANTAGNINGSPROCEDUREN

BEHÖRIGHETSKRAVEN

För att vara behörig krävs för alla inriktningar ämnesstudier motsvarande minst bachelorexamen med ett lägsta medelbetyg. Denna utbildning är fyraårig. Det är inte ovanligt att studenter med masterexamen eller t.o.m. doktorsexamen söker till utbildningen, även till inriktningen förskola-lågstadium-mellanstadium. Språkfärdigheter i engelska är också ett behörighetskrav.

VIKTIGT MED AKTIVITET OCH REFLEKTION BLAND DE SÖKANDE

Ideologin bakom antagningsprocessen vid OISE är att avkräva de sökande egen *aktivitet* och *reflektion* som kan utgöra ett underlag för bedömningen av den sökandes lämplighet för lärarstudier och för läraryrket. Passivt blankettifyllande ger inte tillräckligt underlag för sådan bedömning menar man. De sökande skall skriva och reflektera över sina erfarenheter av undervisning och undervisningsliknande verksamhet. Samtidigt är det viktigt att den sökande har en gedigen teoretisk grund i form av tidigare akademiska studier.

I urvalet strävar man efter att fokusera ”the learner” och väljer de sökande som man tror ”can best promote students’ growth and development in accordance with their potential”. Kriterierna är dels akademiska betyg, dels ”personal experience as expressed in the Applicant Profile”. Låga poäng i de teoretiska studierna kan ej kompenseras av höga poäng i erfarenhetsbedömningen eller vice versa.

ANSÖKNINGSBLANKETTEN

Det första urvalet bland de sökande sker på grundval av uppgifter lämnade i en fyrsidig ansökningsblankett, the Applicant Profile.

- sid. 1 Namn och adress samt sökt utbildningsinriktning.
- sid. 2 Beskrivning av tre erfarenheter som lärare/utbildare – *"significant teaching and/or teaching related experiences which you have had"*. Uppgift om tidsomfattning skall lämnas. Uppgifterna skall vara vidimerade av tre personer på särskild blankett.
- sid. 3 Den sökandes analys av erfarenheterna som lärare/utbildare – *"identify insights which you have gained about teaching and learning, and explain how you might contribute to the education of students in today's schools"*.
- sid. 4 Skäl för att den sökande vill räknas till någon minoritetsgrupp som beaktas särskilt vid urvalet. Följande anges på blanketten:
- *"visible minority*
 - *differently abled person*
 - *woman in non-traditional subject area*
 - *male interested in primary school teaching*
 - *aboriginal person*
 - *native speaker of French"*. Den sökande skall ange på vilket sätt skälen är relevanta för lärarrollen. På denna sida ges dessutom möjlighet att lämna annan information som den sökande vill anföra.

INTERNAT FÖR BEDÖMNING

Ansökningarna behandlas under några dagar på ett internat med många bedömare. Bland bedömarna finns lärarutbildare, ledamöter från skolstyrelser, rektorer, lärare och lärarstudenter. Inför bedömning av ansökningarna har en instruktion på sex sidor tagits fram. Varje ansökan läses av två bedömare som var för sig graderar den sökandes profil i en femgradig skala och som dessutom ger en skriftlig kommentar till sin gradering. Denna kommentar är viktig då den används i studievägledande syfte i de fall en sökande nekas tillträde. Vid oenighet i bedömningen går ansökan vidare till ett nytt bedömarlag.

Antagnings- och urvalssystemet är en stor apparat men ter sig ändå kostnadseffektivt. Lärare, rektorer, skolstyrelseledamöter och andra externa deltagare arbetar utan betalning. De positiva erfarenheter de får av att delta i urvalet av framtida kollegor är så stora att ekonomisk belöning inte är ett måste.

BEDÖMNING AV DEN SÖKANDES ERFARENHETER AV ATT VARA LÄRARE/UTBILDARE

Enligt instruktionen för bedömning av den sökandes tre erfarenheter av undervisning skall följande beaktas:

- a) Teaching Apprenticeship – where the candidate has been clearly mentored
- b) Extensive teaching in a public school on an Learner's Practice or in private school.
- c) Educational Assistant (employed).
- d) Supply teaching where success and leadership is evident.
- e) Camp Counselling where success and leadership is evident.
- f) Volunteer Assistant, Heritage Language Teacher, Religious Teacher, Coaching, and supervision of appropriate age level.
- g) Lab Assistant and/or Teaching Assistant.
- h) Life experience which relates to understanding of children, and the teaching/learning process (A don, parenting, tutoring, private lessons and professional training).

Hänsyn tas till erfarenhetens omfattning, gruppstorlek, heterogenitet, intensitet och aktualitet. Det är självklart mer meriterande att ha erfarenhet av grupper på en ungdomsgård under ett år än att ha varit pianolärare för några enstaka individer under ett halvår. Ännu mer meriterande är att ha erfarenhet av båda verksamheterna.

Viktigt att notera är att de referenspersoner som bestyrker erfarenheter inte rangordnar eller ”betygsätter” de sökande. Det väsentliga vid antagning till OISE är i stället att de sökande själva analyserar och redovisar vad de lärt sig av sina erfarenheter och hur dessa påverkat dem.

DEN SÖKANDES FÖRMÅGA ATT ANALYSERA DE EGNA ERFARENHETERNA

I bedömningen läggs stor vikt vid blankettens tredje sida, dvs. vilken förmåga den sökande visar i att analysera och dra slutsatser ur sina egna erfarenheter. Man bedömer

- *Experience*: den sökandes ålder, omständigheter och de lärdomar den sökande dragit
- *Insights about Teaching and Learning*: exempel som den sökande ger utifrån sina erfarenheter på beteende rörande studenters lärande, lärarens uppgifter och hela lärandesituationen.

- *Contributions to the Education of Learners*: den utbildningsfilosofi som framgår av de sökandes beskrivningen av de egna erfarenheterna. Vad anser den sökande att "teaching and learning" innebär? Vilken är lärarens roll? Vilka förmågor krävs? Vilka värden bör en lärare omfatta?
- *Today's Schools*: medvetenhet som den sökande uppvisar om hur skolor fungerar idag, inklusive aspekter om mångkulturalitet och vilken inställning den sökande har till förändring av skolan.

TILLHÖRIGHET TILL MINORITETSGRUPP

I de fall en sökande väljer att åberopa att han eller hon tillhör någon minoritetsgrupp, skall bedömningen framförallt gälla *relevansen* av detta för läraruppdraget. Viktigt att notera är att det är den sökande själv som avgör om han/hon vill anföra sådant skäl. Det finns naturligtvis studenter som inte vill anföra minoritetsskäl utan enbart vill bli bedömda efter sina akademiska meriter och sina undervisningserfarenheter.

HELHETSBEDÖMNING

Bedömningen av ansökningarna under internatet skall också ge en helhetsbild av den sökande. Detta skall bl.a. bedömas efter hur mycket omsorg den sökande gett själva ansökan och hur språkbehandlingen, grammatiken och stavningen i ansökan ser ut.

EFFEKTER AV ANTAGNINGSSYSTEMET

FÄRRE STUDIEAVBROTT

Sedan man utvecklade detta antagningssystem vid OISE har antalet avhopp från lärarutbildningen minskat drastiskt. Idag är andelen avhopp 1 procent från tidigare 20 procent när man antog endast på akademiska meriter. De studenter som inte erbjuds plats kallas till möten där bedömningen i antagningsprocessen förklaras för dem och de erbjuds personliga samtal. I några fall har man berett "lärlingsplatser" i en skola för akademiskt väl kvalificerade personer som utan framgång ansökt många gånger till lärarutbildningen.

EN KONTINUERLIG MÅLDISKUSSION

Väsentligt i ett ansökningsförfarande där varje sökande måste relatera sig till läraryrket och lärarutbildningen är att man för en kontinuerlig måldiskussion. Under internaten för behandling av ansökningarna måste bedömnarna utgå från ett klart ideal av vad läraryrket skall vara. Lika viktigt är att utsätta detta ideal för kontinuerlig kritisk uppmärksamhet.

Till fördelarna med antagningsprocessen vid OISE hör att rektorer,

lärare och styrelseledamöter från ungdomsskolan tar aktiv del i rekryteringsarbetet. Dessa blir på ett annorlunda sätt medansvariga för lärarutbildningen. Detta stimulerar till diskussion om mål och pedagogik inom skolorna och skolstyrelserna. Tveklöst uppnås en starkare relation mellan lärarutbildningen och yrkeslivet. Man gör ingen hemlighet av att rektorer och skolstyrelseledamöter använder sina intryck från urvalsprocessen för senare rekryteringar till sina skolor.

ETT PERSONLIGT BEMÖTANDE

Varje ansökan behandlas individuellt och studenterna ges ett personligt bemötande. Inte minst förhållandet att även avvisade studenter "tas om hand" och ibland leds tillbaka till utbildningen ger lärarutbildningen vid OISE ett högt anseende och den är mycket eftertraktad. Det goda ryktet bidrar till att ännu bättre studenter söker sig till just denna lärarutbildning.

En annan viktig effekt är att studenterna upplever systemet som rättvist. Nyligen examinerade studenter är ofta med i urvalskommittén och kan i denna process representera studenterna.

Bedömningen av sökande sker efter en bred uppsättning kriterier. Akademiska betyg har en viktig funktion. Därtill kommer den mångfasetterade ansökningsblanketten. Utöver detta får och skall hänsyn till minoritetssituationer tas. OISE kan alltså anta en student med motivet att den sökande är man och vill bli förskollärare eller att den sökande tillhör en etnisk minoritet.

HITTAR MAN DE BÄST LÄMPADE FÖR LÄRARYRKET?

Hittills har ingen utvärdering gjorts om man i den nya antagningsprocessen hittar de studenter som är bäst lämpade för att bli lärare. Utifrån de fastställda kriterierna eller i instruktionen för bedömarens värdering av de sökandes profil finns inget som tyder på att man identifierat tydliga "läraregenskaper". Det kan inte uteslutas att det starka avnämaringflytandet skapar en risk för reproduktion av etablerade utbildningsideal som kan hämma ett nytänkande inom lärarkåren.

ALLTFÖR UTVALDA?

Vid några tillfällen har en förbluffande baksida visat sig. Alla studenter som antagits till OISE har goda betyg i sin bachelorexamen, har genomlysts av en bedömningskommitté och har därmed befunnits lämplig för läraryrket. Det har hänt att en student som så noga prövats upplever sig som en talang som redan är färdig för yrket.

Det finns en generell risk att ju högre antagningskraven sätts, desto mer kan studenten uppleva sig som färdigutbildad redan när antagningen är klar. Ett omvänt förhållande vore mer önskvärt – låga antagningskrav och höga utbildningskrav.

SAMMANFATTANDE INTRYCK

Som nämndes inledningsvis är antagningssystemet i Kanada mycket friare än i Sverige. För att nå viktiga utbildningspolitiska mål som fler män i skolan, större kulturell mångfald i lärarkåren och fler studenter från studiesvaga miljöer till universitetet kan man spela med fler instrument.

En annan positiv effekt är att antagningsapparaten i Ontario drar fördel av effektiviteten i en samordnad antagning via en gemensam enhet och av att ansvaret för urval och erbjudande av utbildningsplats överlämnas till det enskilda lärosätet i processens senare del¹³. Därmed skapas en mer personlig relation till de sökande och till de som påbörjar utbildningen.

Vid OISE har man lagt stor vikt både vid den individuella bedömningen av sökande och det personliga mottagandet. Detta bidrar till att de flesta studenter som påbörjar utbildningen också slutför den. OISE har också valt en modell med ett starkt inslag av yrkeslivsrepresentanter i urvalsprocessen. Detta skapar en stark och fruktbar samverkan mellan universitetsutbildning och yrkesliv som tar sig uttryck bl.a. i en gemensam måldiskussion kring lärarprofessionen.

På minussidan kan nämnas en viss risk att den starka samverkan mellan lärarutbildning och praktik kan verka konserverande. Att döma av den instruktion som styr behandlingen av ansökningar verkar man inte ha fört någon djupare diskussion om viktiga egenskaper för läraryrket. Man hade inte heller vid OISE gjort några utvärderingar om studenternas framgång längre fram i läraryrket. Detta gör det svårt att avgöra i vilken mån den omsorgsfulla antagningsproceduren faktiskt leder till att de för läraryrket mest lämpliga väljs ut.

¹³ The Application Centre i Ontario beskrivs i Antagning till högre utbildning i USA & Kanada – intryck från en studieresa, Högskoleverket arbetsrapporter 2000:8 AR

DEN ÖKANDE INTERNATIONALISERINGEN – KONSEKVENSER FÖR TILLTRÄDE OCH ANTAGNING

Internationalisering har sedan länge eftersträvats inom den högre utbildningen, såväl i Sverige som i andra utbildningskulturer. Idag är högre utbildning i högsta grad en global företeelse, något som har stor betydelse för de svenska lärosätena. Tanken med detta kapitel är att peka på några konsekvenser av denna utveckling på det svenska systemet för tillträde och antagning.

INTERNATIONELLA STUDENTER

Det finns flera sätt för en högskolestuderande att bedriva studier i annat land än hemlandet. Det finns ofta utbytesavtal mellan svenska lärosäten och motsvarande i andra länder. Inom ramen för det svenska studiestöds-systemet är det möjligt för en svensk student att erhålla studiemedel för att på egen hand söka sig till ett universitet eller högskola utomlands. En tredje kategori internationella studenter är de som med tidigare akademisk utbildning i bagaget söker sig till internationella masterprogram.

UTBYTESSTUDENTER

Genom bilaterala avtal eller nätverksavtal kommer universitet och högskolor i olika länder överens om att ”byta” studenter med varandra. Grundtanken är att studenten är antagen vid sitt hemmauniversitet, men att en eller flera kurser fullgörs vid ett annat universitet. Dessa kurser skall vara accepterade som en del av den ordinarie utbildningen innan studenten reser iväg till utbytesuniversitetet. Det vanliga är att hemmauniversitetet nominerar en student, medan mottagande värduniversitet beslutar om att ta emot denne student.

Inom ramen för studentutbytet sker en urvals- och antagningsprocess. Vid antagningen av en utländsk utbytesstudent måste förkunskaper bedömas bland sökande studenter från kanske ett femtiotal olika utbildnings-system. Det finns ingen enhetlig internationell modell för urval och antagning. I sakens natur ligger att det är omöjligt att strikt följa samma förkunskapskrav som gäller för svenska studenter. Internationaliseringen leder därför till en mer flexibel syn på urval och antagning.

Studentutbytet är inte alltid i balans. Det är mycket mer populärt bland svenska studenter att studera i Australien än omvänt. För att få god tillgång till studieplatser vid de australiska universiteten satsar många svenska lärosäten på aktiv rekrytering bland studenter vid australiska universitet.

Både denna aktiva rekrytering och nödvändigheten att modifiera de formella antagningskraven när det gäller utländska utbytesstudenter bidrar till en viss uppluckring av det strikta svenska regelverket. På sikt kommer säkert detta system att anpassas än mer till den internationella situationen.

STUDENTER SOM PÅ EGEN HAND SÖKER SIG UTOMLANDS

En annan grupp studenter är de som på egen hand söker till utländska universitet. 1999 var det 30 000 svenska studenter som fick studiemedel för studier utomlands. Även i andra riktningen är flödet betydande. Vid Lunds universitet fanns 1999 en stor grupp studenter med utländska gymnasiebetyg som sökt till den reguljära grundutbildningen via det vanliga antagningssystemet. Denna grupp var t.o.m. större än gruppen utbytesstudenter, som 1999 uppgick till drygt 1 000 personer.

Idag är det alltså många studerande som söker sig till utländska högskoleutbildningar med sitt hemlands gymnasiebetyg som grund.

INTERNATIONELLA MASTERPROGRAM

En tredje grupp utländska studenter är de som läser på de internationella masterprogram som blir allt vanligare vid svenska högskolor. Dessa program är påbyggnadsutbildningar och lyder därför ej under lika strikta antagningsregler som utbildningar som riktar sig till högskolenybjörjare. Förkunskapskraven till masterprogrammen anges vanligen som krav på en relevant grundläggande examen. På denna grund väljs sedan studenter efter betydligt fler kriterier än normalt. Hänsyn kan tas till nationalitet, kön eller yrkeserfarenhet och om den sökande kommer från ett u-land eller ej, allt med syfte att åstadkomma studentgrupper som är allsidigt sammansatta. Urval och antagning till masterutbildningar sker alltså inte enligt lika

strikta regler som de som gäller för svensk grundutbildning som riktar sig till nybörjare.

KONSEKVENSER AV GLOBALISERINGEN

Globaliseringen av den högre utbildningen leder till att svensk högskoleutbildning anpassas till internationella förhållanden. Detta gäller även antagning och urval, eftersom det inte är möjligt att upprätthålla unikt svenska regler i en internationell värld. Vi måste anpassa våra krav och göra frikostiga tolkningar av våra regler.

I sammanhanget bör noteras att svensk högre utbildning är avgiftsfri. F.n. arbetar en offentlig utredare med frågan om inte Sverige i framtiden skall öppna för möjligheten att avgiftsbelägga viss utbildning för studenter från länder utanför EU/EES. Detta kan i sig bidra till att det svenska antagnings- och urvalssystemet justeras.

För att bättre kunna jämföra mellan utbildningssystem över hela världen har det utvecklats vissa översättningsverktyg såsom European Credit Transfer System, ECTS och Diploma Supplement. Tanken med ECTS är att uttrycka betyg på en gemensam skala. Diploma Supplement avses ge en standardiserad ram för att beskriva kurser och utbildningsprogram.

Sverige har åtagit sig att sträva mot harmonisering på den högre utbildningens område genom den s.k. Bolognaöverenskommelsen. Den internationella trenden är dessutom att antagningssystemen blir än mer flexibla.

I internationellt perspektiv är Sverige unikt på många sätt. Enligt min mening kan Sverige inte fortsätta att vara så unikt. Redan idag tillämpas inom det internationella utbytet kriterier som är vanliga inom andra utbildningskulturer. Anpassningen till de system som dominerar internationellt måste fortsätta.

En annan effekt av den ökande internationaliseringen kan bli att svenska studenter inte bara anpassar sig till andra länders krav utan även *accepterar* att lämplighet för högskolestudier kan bedömas på andra sätt än med gymnasiebetyg och högskoleprov och att det enskilda lärosätet kan ha betydligt större inflytande över former och kriterier för antagning. En sådan attitydförändring kan visa sig vara viktigare än den formella uppluckring av det svenska tillträdesystemet som följer i internationaliseringens spår.

BEHÖRIGHET OCH URVAL – EN FRÅGA OM MER ÄN ANTAGNING

De två grundpelarna i tillträdessystemet är behörighet och urvalsgrunder. Att det är skillnad på behörighet och urval vet de flesta inom högskolevärlden, och kanske speciellt de som läser den här antologin. Men vad bör det få för konsekvenser på verksamheten på våra lärosäten? Ett bekymmer är att antagningen ofta lever ett eget liv på universitetet eller högskolan, ibland helt avskilt från den övriga verksamheten, inte minst från lärarna som skall möta de studenter som antagits.

ÄR DET SKOLANS FEL?

Den snabba expansionen av den högre utbildningen i Sverige, speciellt inom det teknisk/naturvetenskapliga området har visat på brister i vårt tillträdessystem. De har kanske funnits där under en längre tid men blir nu alltmer uppenbara. Efter en period av ett genomgående högt söktryck har nu efterfrågan mattats något till följd av den stora utbyggnaden och minskande ungdomskullar. En konsekvens blir att fler studenter med något lägre betyg eller lägre poäng på högskoleprovet antas till krävande utbildningar som civilingenjörs- och ekonomutbildning. Detta vållar bekymmer på en del håll. Jag har hört många högskoleföreträdare förespråka högre behörighetsnivåer. Man ondgör sig över de avlämnande skolsystemen och klagar över att den första tiden på högskolan måste användas för att ge studenterna gymnasiekunskaper.

Men för mig är detta signaler på att tillträdessystemet inte fungerar. De högskolelärare som klagar har inte reflekterat över att de studenter som de anser vara "normala" ofta ligger långt över den behörighetsnivå som satts upp som lägsta krav. Någonstans på vägen har dessa lärare glömt att behörighet innebär en nivå som skall räcka för att man skall klara sina

studier på universitet och högskola. Även om inte alla i högskolan tänker på samma sätt, finns det tillräckligt många som utan eftertanke lägger skulden för alla genomströmningsproblem på avlämnande skolsystem.

DET SKALL RÄCKA MED BEHÖRIGHET

Att bli antagen till en utbildning är ingen garanti för att man som student kommer att klara sina studier. Vissa studenter får anstränga sig mer för att slutföra utbildningen. Men för den sökande är antagning en bekräftelse och en puff framåt. "Någon" tror att han eller hon har kapaciteten att bli läkare, lärare, socionom eller vad det nu kan vara. Dessutom är erbjudande om en utbildningsplats något som leder fram till att den sökande fattar ett viktigt ekonomiskt beslut – att söka studiemedel inklusive lån i förhoppning att framtida förvärvsinkomster skall göra det möjligt att så småningom betala av de studieskulder som man skaffar sig under studietiden.

Det är ett svek mot studenterna att avlämnande skolsystem och högskolan inte hänger ihop. Det är inte studentens fel om han eller hon inte klarar av utbildningen med "bara" behörighetsnivån i bagaget.

INTE BARA "DE BÄSTA STUDENTERNA"

Framöver kommer kraven på högskolan att öka ytterligare. Regeringens ambition att öka andelen av en årskull som studerar på högskolan och samtidigt minska den sociala snedrekryteringen kommer innebära en större mångfald bland de studerande, både vad gäller social och etnisk mångfald och i fråga om studenter med särskilda behov. Det blir säkert fler studenter med dyslexi och andra handikapp. Är den svenska högskolan redo att ta emot denna mångfald av studenter med mycket varierande förutsättningar och ambitioner inför studierna? Jag tror inte det. Om man redan nu knorrar över att "vi får inte bara de bästa studenterna", hur skall man då klara av studenter med särskilda behov?

Undervisningen har aldrig varit det mest prioriterade inom den svenska högskolan. Forskningen har alltid kommit först. Pedagogiskt utvecklingsarbete har varit sekundärt, såväl vad gäller föreläsningssituationen som när det gäller handledning, laborationer och praktik. Dessa frågor är stora. Ju längre högskolan väntar med att ta tag i dem, desto mer oöverstigliga blir de.

Vilka är förresten "de bästa studenterna"? Är det de som har högst betyg och 2,0 poäng på högskoleprovet? I synnerhet höga gymnasiebetyg innebär

troligen studenter som tar sina poäng i rätt ordning och med god fart. Dessa är säkert de mest okomplicerade studenterna. Med sådana studenter behöver lärosätet inte göra några överintag. Planering och uppföljning blir enkelt och alla blir nöjda. Eller?

VARFÖR URVAL OCH HUR SKALL DET FORMAS?

Att högskolor och universitet använder sig av urval beror på att det finns ett större antal sökande än det finns utbildningsplatser. I den bästa av alla världar skulle det finns utbildningsplatser till alla som vill läsa, s.k. fri dimensionering. Men eftersom så inte är fallet måste vi på något sätt sortera ut de behöriga sökande som skall få möjlighet att studera. Detta urval kan göras på olika sätt och vid olika tidpunkt.

I Sverige har vi valt att lägga urvalet i samband med antagningen. I andra länder har man fri dimensionering vid antagningen. Efter något/några år har man ”spärr-tentor” som avgör om studenten får fortsätta sina studier. Jag anser att det bästa är att ha urvalet i samband med första antagningen. Det skapar en sammanhållen utbildning.

Urval kan göras på olika sätt. Om man släpper tanken helt fri, utan hänsyn till rättvisa, smidighet eller trovärdighet, finns det ett oändligt antal alternativ. Varför inte lotta ut platserna? Eller varför inte anta studenter efter slumpvis valt födelseår eller slumpvis vald begynnelsebokstav i efternamn eller förnamn? Kanske kunde man låta sökande från vissa regioner ha företräde vissa år till en eftertraktad utbildning för att få en ökad utbildningsnivå just där? Eller tvärtom – låta urvalet styras mot de orter som har högst utbildningsnivå?

Som läsaren säkert inser är inte detta lösningar som jag tycker är vare sig rättvisa eller trygga. Det viktiga är att skapa ett urvalssystem som både de sökande och universitet och högskolor har förtroende för. Det system vi har idag med tonvikten lagd på urval med bas i betyg och högskoleprov åtnjuter i stora stycken ett sådant förtroende. Dessutom ser dagens system likadant ut i hela landet vilket ger de sökande en större trygghet. Därtill finns vissa möjligheter att använda särskilt urval av typen intervjuer och uppsatser samt att variera hur stor andel av platserna som fördelas på basis av högskoleprov respektive betyg. Jag tror att många lärosäten slentrianmässigt stannar för lika stor kvot för högskoleprov och för betyg år efter år utan att man egentligen tänkt igen hur man kan forma sitt urval.

NÖDVÄNDIGT MED ETT HELHETSPERSPEKTIV

På tandläkarutbildningen talar man om att ”vi måste göra munnen till en del av den övriga kroppen”. På samma sätt borde antagningen göras till en del av den högre utbildningen. Den blir inte mindre viktigt när det finns en tendens till sjunkande söktryck. Framöver kommer vi mycket mer tala i termer av rekrytering istället för antagning och urval. Så är redan fallet på många håll.

En annan bra metafor är att ”det man förlorar på gungorna får man igen i karusellerna”. Kostnader som lärosätet väljer att lägga på ett ställe i högskolan kan mycket väl löna sig utifrån ett helhetsperspektiv. Jag tror att de medel ett lärosäte ”förlorar” på att införa ett dyrt alternativ för antagning och urval kan betala sig i motiverade studenter med bra genomströmning.

Andra kostnader som betalar sig i längden handlar om kringresurser – möjlighet till bra boende, studenthälsa, studievägledning och resurser i form av bibliotek och datasalar med god tillgänglighet. Jag är inte ute efter lösningar där man pysslar om studenten till den grad att han eller hon känner sig omyndigförklarad. Men däremot menar jag att högskolor och universitet måste ta ansvar för hela studenten och för hela utbildningskedjan. Det innebär även undersökningar om hur det ”de facto” är att vara student vid en specifik ort. I ett läge av färre sökande är detta aspekter som har stort intresse för de sökande.

Studenter, speciellt programstudenter, frågar ofta efter en röd tråd i sin utbildning. När det gäller tillträde och antagning vill jag slå ett slag för en annan röd tråd, nämligen visionen om en sammanhållen utbildning. Jag anser att högskoleutbildningen börjar den dag den presumtive studenten skickar in sin ansökningshandling och den slutar inte förrän han eller hon har ett examensbevis i handen. Detta ställer stora krav på antagningen. Den måste kännas tydlig, trygg och överskådlig för den sökande. Den som söker måste känna till hela processen och ha förtroende för den, oavsett vad, var eller när man söker.

Jag hoppas att diskussioner utifrån ett helhetsperspektiv förs vid våra lärosäten. I en tid av rekrytering snarare än antagning kan detta komma att bli avgörande.

TRADITIONELL AKADEMISK FRIHET ELLER?

Antagning är inte bara ett sätt att sortera fram studerande med goda förutsättningar. Den är också ett viktigt sätt att skapa en heterogen

studentgrupp. Och det senare är något som i förlängningen ökar kvaliteten inom själva utbildningen.

Den högre utbildningen lever i det rum som kallas ”akademisk frihet”. För mig innebär akademisk frihet rätt att och möjlighet att tänja på gränserna. Den friheten skall finnas inte bara för vissa lärare och forskare på högskolan utan för alla, även för studenterna. Nu har vi ett resurstilldelningssystem som styr mot att lärosätet egentligen enbart borde anta och utbilda en viss typ av studenter, allt för att det skall vara kostnadseffektivt och enkelt. Innebär då antagningen verkligen att vi tänjer på gränserna? Blir det inte snarare fråga om att reproducera traditionell akademisk bildning, om än i mänsklig form?

Enligt min mening måste vi se till att studenterna utsätts för oväntade impulser under sin högskoletid, även sådana som inte har med det studerade ämnet att göra. Att studera tillsammans med studiekamrater som inte är likadana som man själv är en sådan impuls, såväl för studentgruppen som för lärosätet.

Idag letar många arbetsgivare efter studenter som har hög social kompetens. En sådan är svår att förvärva i en homogen studie- och studentmiljö. Jag tror att avnämarna både uppskattar och förväntar sig studenter som tänjer på gränser och använder sig av sin akademiska frihet.

Vidare är utbildningsmarknaden idag en av de mest expansiva samhällssektorerna och steget mot en global utbildningsmarknad är inte långt. Detta är en utmaning som akademien inte varit med om förut. Detta gör att kraven på akademien ökar och det på områden som till viss del är nya för högskolan.

De oreflekterade ropen efter ”de bästa studenterna” strider både mot önsknings hos avnämarna och mot högskolans ansvar att bryta snedrekryteringen. Risken är överhängande att lärosäten fortsätter att arbeta för ökade behörighetsnivåer utan att reflektera över varför vi egentligen har behörighet och urval.

TILL SLUT

Jag är övertygad om att den svenska högskolan klarar utmaningarna. Men det kräver att man i Sverige ligger steget före och börjar diskutera om vad som händer när söktrycket minskar och utbildningsmarknaden ökar. Högskolor och universitet har inte en orubblig position i kunskaps- och utbildningssamhället. Men deras position är unik med en kunskap som

ingen annan har. Den kunskapen måste värnas och värnas utifrån studenten. Utan studenter har vi ingen högskola.

Dessutom måste regering och riksdag ta sig en funderare på vägval när det gäller tillträde. Inom det nuvarande systemet med behörighet och urval måste behörigheten ges ökad uppmärksamhet. Urval är något som tillämpas bara när det finns fler sökande än platser. Enligt min uppfattning bör situationer med urval vara undantag snarare än huvudregel. Det skall bara vara i ett fåtal fall till ett fåtal utbildningar som urval blir aktuellt. Så ser inte dagens högskola ut. För att komma dit finns det två alternativ.

Det ena är att förändra behörigheten så att färre blir behöriga och därmed att urvalet inte blir en huvudregel. Röster i den riktningen har hörts från flera högskoleföreträdare runt om i landet. Men i så fall är förutsättningar dystra både för ambitionen att öka andelen högskoleutbildade och för att skapa en större mångfald bland de studerande.

Det andra alternativet är att "bygga bort" urvalet genom fortsatt expansion. Detta har i praktiken redan skett inom många utbildningsområden. Men med detta alternativ måste många lärosäten ta tag i frågorna om behörigheten och se över sina utbildnings- och kursplaner. Som jag hävdade inledningsvis så har man inte på alla håll insett att alla som har behörighet också skall ha reella förutsättningar att faktiskt genomföra utbildningen. Detta ställer krav på nytänkande vad gäller utbildningarnas utformning.

För att sammanfatta: det skall räcka med behörighet för att klara en högskoleutbildning. Högskolan och avlämnande skolsystem måste hänga ihop bättre och antagningen av nya studenter bör bli en integrerad del i en sammanhållen utbildning i högskolan!

DET FRAMTIDA SVERIGE KONTRA HÖGSKOLANS VERKLIGHET – VAD BEHÖVS?

En given utgångspunkt för en debatt om det svenska systemet för antagning till högre utbildning är själva högskolan och den utbildning som bedrivs där. Vilka är studenterna? Vilka mål har statsmakterna lagt fast? Vilka är ambitionerna ute på lärosätena?

Verkligheten i högskolan är komplex. Att hitta de relevanta länkarna mellan den och det lika komplexa delsystemet med tillträdesregler, antagningsapparat och de sökandes önskningar och valbeteende är inte enkelt. Vill man hitta nya och bättre lösningar måste man komplicera saken ytterligare. Då räcker det inte med att utgå från dagens verklighet i högskolan.

Högskolesektorn är mer än någonsin i fokus för samhällets intresse. Den ses som ett av de viktigaste verktygen för att föra Sverige in i en ny epok där kunskap och högteknologi är det som skall utgöra den ekonomiska basen, inte de klassiska basnäringarna och inte den traditionella verkstadsindustri som varit så framgångsrik under 1900-talet.

Bredband är ett begrepp som framstår nästan som ett mantra för detta nya Sverige – en ny infrastruktur som skall lyfta landet och samtidigt knyta ihop det igen. De stora avstånd som hämmat en utveckling över hela Sverige skall överbryggas. Människors frihet att välja var man vill arbeta och bo skall åter öka.

Hur ter sig frågorna om högskolan mot denna bakgrund? I detta kapitel skall jag söka ge mitt personliga svar genom att fritt spekulera om effekter för den högre utbildningens innehåll, struktur och dimensionering.

BREDBAND – VISIONEN FÖR DET FRAMTIDA SVERIGE?

Vi lever idag i ett samhälle där de regionala skillnaderna ökar, där makt och kapital centraliseras och där närheten till Europa betyder mycket mer än lokala resurser och gamla traditioner. I detta samhälle har ”bredband till alla” blivit ett mantra för 2000-talet. Med satsningar på bredband skall Sverige knyts ihop i ett nätverk av möjligheter. Möjligheter till att arbeta på distans och att bo var man vill samtidigt som nätet skapar närhet såväl till kommersiellt utbud som till högre utbildning. Breddanden skall skapa större valfrihet och en flexibilitet som vi idag bara anar.

I detta framtida samhälle kommer individualism och spontanitet att vara mycket viktigare än kollektiva idéer och samhällsplanering. Samtidigt kommer kanske mer än hälften av alla framtidsinvesteringar att göras i den nya industri som föds i informationssamhällets hägn.

UTBILDNINGSSYSTEMEN – STRATEGISKA ASPEKTER

Den stora visionen om ett annorlunda Sverige kommer inte att inträffa av sig självt. För att den skall förverkligas och förverkligas på ett sätt som stämmer med samhällets mål krävs det mycket, inte bara nya mål för IT-politiken, riskkapital till tillväxtbranscher och nedgrävning av kablar. Ett viktigt fokus blir utbildningssystemen, såväl barn- och ungdomsskolan som den högre utbildningen. Vad händer där och hur ter sig förändringarna i ljuset av visionen?

Det finns ett antal aktuella aspekter i den utbildningspolitiska diskussionen. De har inte blivit mindre strategiska i perspektivet av den pågående samhällsomvandlingen:

- Sambandet mellan avlämnande och mottagande utbildning
- läsa för bildning eller för ett yrke
- studentens prioritering kontra statsmakternas prioritering
- studera på plats eller på distans.

SAMBANDET MELLAN AVLÄMNANDE OCH MOTTAGANDE UTBILDNING

En viktig omvärldsfaktor för högskolan är ”avlämnande utbildning”, dvs. grundskolan och gymnasieskolan. De förändringar som sker där får förr eller senare konsekvenser för högskolan.

Sedan några år tillämpas i skolan ett målrelaterat betygssystem i stället för det tidigare relativa betygssystemet. De nya gymnasiebetygen utgör precis som de relativa betygen grund för meritvärdering i konkurrensen om eftertraktade utbildningar i högskolan. Det finns ännu inget empiriskt underlag om hur bytet av betygsprincip i gymnasieskolan påverkat spridningen av betyg mellan olika grupper. Man kan dock misstänka vissa effekter, t.ex. att betygen blir högre för elever från gymnasieskolor som hämtar sina elever från områden med mer studievana och resursstarka miljöer. I varje fall kan vi idag tala om en större frihet i bedömningarna på grund- och gymnasienivå än under de relativa betygens era.

En annan omständighet som bör lyftas fram är den stora valfriheten för eleverna inom gymnasieskolans program. Det pågående reformarbetet kommer att öka denna valfrihet ytterligare. Det betyder en ökande variation bland gymnasieeleverna, både när det gäller vilka ämnen de läst och på vilken nivå. Man kan inte längre förutsätta att alla elever med slutbetyg från naturvetenskapsprogrammet har de formella förkunskaper som krävs t.ex. i standardbehörigheten för civilingenjörsutbildning.

Denna medvetna strävan inom skolpolitiken att öka flexibiliteten inom gymnasieskolan stämmer ganska illa med de politiska ambitioner som uppställs för dagens högskola. Där betonas vikten av att expandera utbildning inom naturvetenskap och teknik. Inom ramen för det resurstilldelningssystem som infördes 1993 ställs lärosätena inför handfasta mål om antal helårsstudenter inom naturvetenskapliga och tekniska utbildningar. För lärosäten med civilingenjörsutbildningar uppställs mål om antal examina.

Valfriheten inom skolan utesluter inte konkurrens bland eleverna om tillträde till vissa gymnasieprogram. Men den konkurrensen är inte mest intensiv när det gäller gymnasieprogram som kopplar till de områden av den högre utbildningen som samhället prioriterar idag.

Det finns alltså ett dilemma – de styrambitioner som samhället riktar mot den högre utbildningen hämmas av att det i det studerandeunderlag som skolsystemet avlämnar råder brist på de förkunskaper och den ämnesinriktning som högskolan skall prioritera. Friheten i skolan och styrningen av högskolan går inte ihop!

LÄSA FÖR BILDNING ELLER FÖR ETT YRKE

Högskolans utveckling under 1900-talets senare hälft har kännetecknats av växling mellan en stor frihet för de studerande och en hård styrning av utbildningsplatser. Bakgrunden har varit såväl politiska skiften som den offentliga sektorns eller näringslivets kortsiktiga behov av arbetskraft.

Före den stora U68-utredningen på 1960-talet fanns en period av stor frihet. Då dominerade en rätt elitistisk syn. Högskolan var till för ett begränsat antal studenter som kunde ägna sig åt egen bildning eller studier med ett traditionellt akademiskt yrke i sikte. Sedan kom expansionen med de stora kullarna med fyrtiotalister. Då blev kostnaderna allt större och friheten kom att ifrågasättas. Dessutom föll studenternas val av ämneskombinationer inte alltid de styrande i smaken som rationella.

Lösningen enligt 1977 års högskolereform blev fasta valkombinationer i form av nationella och lokala linjer. Dessa var föregångare till dagens program. Med linjer och program betonas nyttoaspekterna på högre utbildning. Mer eller mindre uttalat blev inriktningen att i stort sett alla högskolestudier skall leda till en yrkesverksamhet av relativt bestämt slag.

1993 års högskolereform innebar i många stycken ett nytänkande. Men enligt min bedömning kvarstår fortfarande tonvikten på att yrkesutbildning är ett överordnat mål för den högre utbildningen. En högskoleutbildning skall vara samhällsnyttig och ge en god ”pay off” på såväl samhällets som individens investering.

Dagens studenter har troligen inte heller råd att studera enbart för bildningens utan eftersträvar en inkomst efter avslutade studier. Akademiens roll som rationell utbildare för samhällets behov har dessutom gjorts tydligare genom de system för resurstilldelning som gäller sedan 1993 års reform.

STUDENTENS INTRESSE KONTRA STATSMAKTERNAS PRIORITERINGAR

Idag har vi en högskola där de planeringsramar som statsmakterna anger i regleringsbrevet medför att verksamheten i hög grad styrs av tilldelade tal för helårsstudenter och helårsprestationer. Dessa tal avspeglar statsmakternas prognoser för vilka yrkeskategorier det finns behov av i framtiden. I resurstilldelningssystemet ingår också att statsmakterna åsätter såväl helårsstudenter som helårsprestationer värden, s.k. prislappar som varierar mellan olika utbildningsområden. Prislapparna är högre för utbildningar med laborativa inslag.

Resurstilldelningssystemet skapar svårigheter för lärosätena att använda de medelsramar de tilldelats i regleringsbrevet eftersom det är så trögt att fylla platser inom naturvetenskap och teknik med behöriga sökande. Samtidigt söker många studenter till eftertraktade samhällsvetenskapliga utbildningar där helårsstudenter och helårsprestationer av statsmakterna åsatts låga prislappar. Det är en paradox att studenternas val och

statsmakternas prioriteringar rimmar så illa. Vore det inte för att klyschan är sliten så skulle ”skilda världar” passa bra.

Vi har fortfarande en planering av den högre utbildningen som begränsar såväl studenternas valfrihet som lärosätets möjligheter att göra avvikelser från en nationell mall. Resurstilldelningssystemet medger inte några innovativa lokala grepp och försvårar djärva disciplinöverskridande utblickar. Det finns inte utrymme för ”coachande studievägledare” som lyssnar till studentens framtidsyftande idéer och för vidare förslag om nya ämneskombinationer för nya yrkeskrav.

STUDERA PÅ PLATS ELLER PÅ DISTANS

Den traditionella utgångspunkten för all utbildningsplanering är att studenten är fysiskt närvarande i klassrums- eller föreläsningssalen. Men denna utgångspunkt räcker inte längre – nu måste Internet, e-postfunktioner och andra digitala medier som öppnar möjligheter med interaktivitet i tiden utan rumsliga begränsningar beaktas. I den framtida konkurrensen mellan universitet och högskolor blir dessa allt viktigare när det gäller att visa på kvalitet och innovationsförmåga.

Att läsa på distans kommer att få nya dimensioner. Detta kommer inte bara att vara ett sätt att tillgodose intresset för högre utbildning hos glesbygdens studenter på ett geografiskt rimligt sätt. Det kommer också att föra in Europa till alla lärosäten. En förutsättning är dock att lärosäten lyckas anpassa sig till den nya situationen.

Studenten kommer inte att vara den ena eller andra utbildningsanordnaren trogen i kursvalet oavsett kvalitet. Han eller hon kommer att välja det egna studieupplägget inspirerad av den ”gemensamma europeiska studiemarknaden” och av att många kamrater samtidigt studerar utomlands. De studenter som är trygga i en sådan flexibilitet kommer sannolikt från studievana och socialt välbärgade miljöer. Utvecklingen i sig bidrar förmodligen, utan att vi behöver värdera det, till ökade klyftor mellan studerande med olika social bakgrund.

Morgondagens europeiska student kommer att i hög grad gynna sig själv – välja, vraka och ställa krav. De lärosäten som vill vara med i den europeiska ”elitklubben” får acceptera den virtuella läromiljön. Och glesbygdslökaliserade skolor kan inte alltid räkna med en fysisk närvaro av internationella studenter.

Om detta nya virtuella studiesystem blir en realitet, ställs helt nya krav på resurstilldelningssystemet och andra former för finansiering. Det kommer kanske behövas ett ”pay-per-point system on line” för att göra det

ekonomiskt rimligt för ett lärosäte att ”föda andras studenter” med gratiskurser. Det behövs nya inslag i resurstilldelningssystemet så att lärosätena åter får råd med de idag ”olönsamma” distansstudenterna.

SLUTORD

För inte så länge sedan fanns det överskott av många kategorier högutbildade. I släptåget av dels IT-revolutionen, dels de annalkande pensionsavgångarna ser behovsbilden radikalt annorlunda ut. Förvisso visar erfarenheterna av utbildningsplanering att det är mycket svårt att förutse pendlingar med någon större säkerhet, men lika väl behövs en bättre framförhållning.

Med visionen om bredband hoppas många på att Sverige skall bli ett rundare land ur sysselsättningssynpunkt. Men det finns andra framtidsbilder – IT utmålās också som ett hot mot glesbygden genom att koncentrationstendensen till tillväxtregionerna blir ännu starkare.

Att tillgodose såväl den politiska retoriken som verkligheten, att stödja en tillverkningsindustri på reträtt och en landsbygd dömd att dö, att gynna globalisering, att hävda det regionala men att ändå vara med där utvecklingen tycks hetast – det kräver en viss trapetskonst! Så låt mig återvända till trygghetens jordnära mylla för att hitta några rimliga åtgärder.

En ordentlig insats måste ske redan i förskolan för att sedan följas under hela grundskoletiden. De naturvetenskapliga ämnena måste bli mer lustfyllda. Den broms som ”svårighetsdramatiken” skapar måste lossas. Med barn som skyr matten får vi inga fler civilingenjörer.

Avlämnande skolforms frihet måste hitta sin motsvarighet i mottagande utbildning. Valfriheten i skolan får inte följas av restriktioner och förbud i högskolan. Om många studenter vill läsa vissa program eller ämnen är de måhända de bästa känslspröten för vad det framtida samhället kommer att behöva och för vilka krav det kommer att ställa.

Dessutom måste uniformiteten i det svenska regel- och resurstilldelningssystemet ersättas av mer flexibla lösningar. Detta behövs både för att befrämja nytänkande och utveckling och för att minska avigsidorna av nuvarande urvalsregler.

En tilltro till studentens framtidskänslighet och förmåga till risktagande, mindre stela system för urval och resurstilldelning och satsning på den IT-revolution som den högre utbildningen är mitt uppe i skulle få fler blommor att blomma i den svenska högskolan. Det skulle också bidra till förändringar som drar fördel av den allt snabbare förändringstakt som möter såväl Sverige som dess högskola.

ANDRA SÄRSKILDA PROV – ETT FÖRSTA STEG MOT ANSVAR FÖR HELA PROCESSEN

Efter omläggningen av tillträdesreglerna hösten 1997 har möjligheten att söka tillstånd för att få tillämpa s.k. andra särskilda prov varit i stort sett det enda sätt ett svenskt lärosäte kunnat engagera sig aktivt i antagning av studenter. Mina erfarenheter av Provrådets arbete pekar på att det nu är dags att utöka den arsenal lärosätena förfogar över vad gäller rekrytering och antagning.

Dagens situation med rekryteringssvårigheter till vissa prioriterade högskoleutbildningar och bristande mångfald bland de sökande motiverar att det nuvarande strikta regelsystemet ses över och att lärosätena ges ett mer fullödigt ansvar för såväl rekrytering som antagning. Globaliseringen av den högre utbildningen med ökande flödena av studenter mellan länder är ytterligare skäl för att justera de svenska reglerna.

INTRESSE HITTILLS FÖR S.K. SÄRSKILDA PROV

I de tillståndsansökningar som Provrådet behandlat anförs ofta att den aktuella utbildningen kräver en speciell fallenhet hos den sökande måste föreligga redan när studierna inleds. Psykisk energi, uthållighet, kreativitet, empati, målmedvetenhet och stilkänsla är exempel på egenskaper som anses nödvändiga. Samtidigt har det i ansökningarna rätt ofta framstått som oklart hur det planerade testet, intervjun eller provet faktiskt skall mäta den eftersökta egenskapen och även i vilket förhållande denna egenskap skall stå till förmågan att genomföra utbildningen ifråga.

De särskilda proven har hittills varit en ovanlig väg in i högskolan. Statsmakterna sade tydligt ifrån i förarbetena till de nya reglerna 1997 att proven bara skulle få tillämpas i vissa fall. Med undantag för läkarutbildningarna har lärosätena inte heller varit särskilt aktiva vad gäller att söka

tillstånd¹⁴. Hösten 1999 genomförde 1000 personer särskilda prov, vilket kan ställas mot att det totala antal som erbjöds en plats var 167 000.

Alternativt urval i form av andra särskilda prov har således inte varit särskilt vanligt under de tre år som denna möjlighet har funnits. Enligt min mening beror detta mer på kostnaderna för ett sådant förfarande än upplevd osäkerhet inför prognosförmågan hos de instrument man velat använda.

En viktig poäng i de kapitel som Bertil Mårdberg, Jan-Eric Gustafsson och Hans Åberg bidrar med i denna antologi är att särskilda prov i form av intervjuer och tester måste genomföras på ett kvalificerat och professionellt sätt för att de skall ha något prognostiskt värde i en urvalsprocedure.

Skälet till det begränsade intresset är som nämnts ovan förmodligen höga kostnader för utveckling, genomförande och utvärdering. Enligt min åsikt borde skäl mot användning snarare vara att särskilda prov för urval kräver betydande testteoretisk och psykometrisk kompetens. Rätt använda, t.ex. i form av strukturerade intervjuer och i kombination med andra urvalsinstrument, kan särskilda prov vara värdefulla för syftet att välja rätt studenter till en utbildning.

FÖRDELAR OCH NACKDELAR MED SÄRSKILDA PROV

ATT HITTA DEN MEST LÄMPADE STUDENTEN

Det primära syftet med andra särskilda prov är att på ett bättre sätt hitta de mest lämpade studenterna för en utbildning än med ett urval enbart baserat på gymnasiebetyg och högskoleprovsresultat. Det är dock tveksamt om detta alltid uppfylls. Det är svårt att visa att alternativa urvalsformer är mer träffsäkra vad gäller vem som bäst kommer att genomföra en utbildning eller vem som kommer att bli en bra yrkesman/kvinna. I Hans Åbergs kapitel ovan om PIL-antagningen vid Karolinska institutet redovisas dock en systematisk utvärdering som visar på vissa försteg för denna antagning och då inom en grupp där alla i urvalet av sökande har goda formella meriter.

Profilerings är viktigt i dagens högskola bl.a. för man att kunna rekrytera goda och motiverade studenter. Genom att utnyttja särskilda prov kan en

¹⁴ I bilaga 2 till det inledande kapitlet om Antagning till högskolan – ett möte mellan individ och system redovisas vilka utbildningar som sedan 1997 års regeländringar givit tillstånd att tillämpa andra särskilda prov.

högskola profilera sin utbildning och visa att just deras utbildning har särskilda mål och krav och kräver något speciellt av studenterna.

GODA STUDIERESULTAT

Det är väl belagt att alternativa antagningsformer gör att fler studenter fullföljer sin utbildning. En högre utbildning som avbryts är dyrbar för alla inblandade och kan i sällsynta fall också innebära en personlig tragedi. En alternativ antagning innebär ett mer personligt mottagande av den sökande/studenten och skapar ett slags kontraktsförhållande mellan student och utbildningsanordnare. Kontrakt är något som bör hållas. Därför fullföljer betydligt fler studenter som gjort entré till högre utbildning genom denna ingång sina studier. Även högskolan upplever kontraktsförhållandet och anstränger sig troligen utöver det vanliga för att studenten skall fullfölja studierna.

KOSTNADERNA

Alternativ antagning genom andra särskilda prov är en kostsam process. Det kräver stora personella insatser och engagemang från institutioner, lärare och ibland även andra intressenter. De institutioner som genomför särskilda prov måste utnyttja de reguljära utbildningsresurserna och får därför mindre resurser för själva utbildningen.

Samtidigt ger goda studieresultat med nuvarande system för resurstilldelning i den svenska högskolan också en ekonomisk vinst som kan uppväga att alternativt urval är en kostsam process.

TYDLIGARE MÅL FÖR SJÄLVA UTBILDNINGEN

Inför införande av en alternativ antagning med särskilda prov blir det naturligt att penetrera frågan om vad själva utbildningen syftar till. Hans Åberg vittnar i sitt kapitel om PIL-antagningen om hur lärarkåren engagerades i en måldiskussion om läkarutbildningen när de skulle ta ställning till vad det var för slags studenter som man skulle söka efter.

Att återkomma till sådana måldiskussioner är väsentligt för alla högskoleutbildningar. I dessa kan också andra intressenter såsom företrädare för det yrkesliv som utbildningen skall förbereda för engageras.

FARA FÖR ENFALD?

Universitet och högskolor är komplexa och verksamheterna mångfasetterade. Pluralism i fråga om teorier, metoder och grundläggande synsätt på kunskap kan säkras om antagningssystemet ser till att olika slags studenter

släpps in i högskolan. Mångfald bland studenterna är en livsnerv i högskolan!

Det finns en risk att alternativ antagning snarast ökar "enfalden" genom att ge alltför stort utrymme för den etablerade professionen så att gamla ideal konserveras. Risken kan förstärkas om företrädare för yrkeslivet deltar i antagningsprocessen.

MER SUBJEKTIVA BEDÖMNINGAR

Det är svårt att undvika att särskilda prov i de flesta varianter ökar utrymmet för subjektiva bedömningar. Detta är baksidan av det mynt som på framsidan har större utrymme för flexibilitet, individuellt hänsynstagande och ett ömsesidigt kontrakt mellan den som antas och den som antar.

ATT KÄNNA SIG ALLTFÖR UTVALD

Ibland händer det oväntade att en student som genomgått särskilda prov upplever sig redan färdig så att han eller hon inte "behöver" utbildningen. Ju svårare provet är, desto mer unik känner man sig. Att passera nålsögat blir i sig legitimationen till professionen. Reaktionen är inte vanlig men förekommer och visar att särskilda prov undantagsvis kan försvåra utbildningen.

FRÅN URVAL TILL REKRYTERING?

Urval inför antagning till högre utbildning förutsätter en konkurrenssituation – att det finns fler sökande än utbildningsplatser. Under 1990-talet har vi vant oss vid sommarmånadernas löpsedlar som basunerar ut hur många tusen studenter som inte kommer in i högskolan. Denna kö har bl.a. berott på att den svenska högskolan inte byggdes ut under 1980-talet. Många i de årskullar som då lämnade gymnasiet återkommer senare för att konkurrera med nya kullar om platserna i högskolan.

Den pågående expansionen av utbildningsplatser bidrar till att denna kö betas av efterhand. Samtidigt är Sverige just nu inne i en period när de årskullar som lämnar gymnasiet är mindre demografiskt sett. Å andra sidan skall högskolan växa ytterligare. F.n. är det drygt 35 procent av dem som lämnat gymnasieskolan som har fortsatt till högre utbildning inom tre år efter gymnasiet. Regeringens ambition är att andelen som före 25 års ålder skall ha påbörjat högre utbildning på sikt skall höjas till 50 procent. Inom EU har 75 procent nämnts som ett än mer ambitiöst mål

För tio år sedan var det 40 000 elever som lämnade gymnasieskolan från de högskoleförberedande linjerna och högskolan behövde ungefär lika många nybörjare. Läsåret 1997/98 var det 30 000 elever som fullföljde gymnasieskolans högskoleförberedande program, medan högskolan tog emot 65 000 nybörjare (Johansson & Strandberg, 1998). Mellanskillnaden fylls ut av sökande som kommer dels från ”kön”, dels från olika utbildningar som växt fram i gränslandet mellan gymnasieskola och högskola. Komvux har idag en volym som överstiger en årskurs i gymnasieskolan. Utbildning i form av tekniskt/naturvetenskapligt basår svarar för en volym som uppgår till 50 procent av dem som f.n. lämnar det naturvetenskapliga programmet.

Idag finns det flera utbildningar som har direkt brist på studenter, t.ex. ingenjörsutbildningarna och vissa lärarutbildningar. Sammantaget kan den svenska högskolan komma att stå inför en kvantitativ rekryteringskris de kommande åren¹⁵.

REKRYTERINGSKRISEN ÄR KVALITATIV

Av Högskoleverkets StudS-undersökningar (Brandell, 1999) framgår att knappt 30 procent av studenterna i högskolan hösten 1995 var barn till akademiker och högre tjänstemän. 50 procent var barn till övriga tjänstemän, företagare och bönder och drygt 20 procent var barn till arbetare. Det finns en risk att den mångfald bland studenterna som är nödvändig för högskola och universitet minskar. Om universitet och högskola är på väg att bli monokulturer, kan de inte fylla sin kritiska roll i samhället (Frykman, 1998).

Den sociala snedrekryteringen uppmärksammas allt oftare tillsammans med den etniska snedrekryteringen. Bägge ses som en demokrati- och rättvisefråga. Lika viktigt är att det också handlar om kvaliteten i högskolan. Bred rekrytering ur alla samhällsgrupper är ett första villkor för att ge högskola och universitet mångfald i dess kärnverksamhet inom utbildning och forskning.

Nu ligger svårigheten med att åstadkomma bredd och mångfald bland högskolans studenter inte primärt i urvalet utan i *rekryteringen*. Om man jämför grupper med samma teoretiska förutsättningar för högre studier, visar det sig att mot varje grupp som årligen söker till högskolan svarar en lika stor grupp som avstår från att alls söka till högskolan (Hammarström,

¹⁵ Det råder dock olika meningar om detta. En motsatt åsikt har nyligen framförts i en aktuell ESO-rapport (Brandell & Kim, 2000).

1996). Den grupp som överhuvud taget inte bryr sig om att söka till högskolan kommer från studieovana hem. De studenter ur gruppen från studieovana hem som trots allt söker till högskolan antas i lika hög utsträckning uppvisa samma studieresultat och fullföljer till examen i samma utsträckning som andra studenter.

För att kunna rekrytera tillräckligt många studenter som ger högskolan tillräcklig bredd måste alltså nya grupper engageras. Detta är en fråga om aktiv rekrytering, inte om urval.

PARADOXER I DET SVENSKA SYSTEMET

Den högre utbildningen i Sverige har några drag som unika. Den skiljer sig från t.ex. det anglosaxiska systemet där man startar med en grundläggande bachelorutbildning som är översiktlig och ej specialiserad. Enligt den svenska examensordningen är grundutbildningen orienterad mot två typer av examina, yrkesexamina och generella examina. Detta medför att en student som är intresserad av en yrkesutbildning måste bestämma sig för inriktning direkt vid inträdet i högskolan.

Sverige har också en högskola som i ovanligt hög grad inordnar s.k. tertiär utbildning i ett och samma system¹⁶. Blivande läkare, arbetsterapeuter, sjökapten, arkitekter, flyglärare, konstnärer, ingenjörer, jurister, organister, psykologer, museitjänstemän, ekonomer och präster studerar alla inom en och samma högskola. Den svenska högskolan är således ovanligt bred då den omfattar både gamla postgymnasiala yrkesutbildningar och alla typer av traditionella akademiska utbildningar.

Paradoxalt nog har Sverige trots sin mångfasetterade högskola ett mycket centraliserat och homogent regelverk vad gäller behörighet, urval och antagning av studenter till högre utbildning. Detta regelverk gör det nödvändigt med ett storskaligt system för antagning och där två instrument – gymnasiebetyg och högskoleprov – spelar huvudrollerna som urvalsinstrument.

Ett drag hos det svenska systemet som bör lyftas fram här är att formellt sett är det lärosätet som är antagningsmyndighet. Men troligen upplever vare sig högskolan, lärarna eller studenterna att så är fallet. Det strikta och enhetliga regelverket medför snarare att den enskilda högskolan blir ”antagningsmyndig”. Få, om ens några, lärosäten i världen har så lite eget inflytande över vilka studenter de rekryterar som de svenska.

¹⁶ Enligt internationell terminologi kallas utbildning på gymnasienivå för sekundär och utbildningar som bygger på gymnasienivån för tertiära.

Enligt min mening kan Sverige inte fortsätta att vara så unikt. Som påpekats i kapitlet ovan om den ökande internationaliseringen så tillämpas inom det internationella utbytet redan idag kriterier som är vanliga inom andra utbildningskulturer. Svenska studenter har troligen börjat vänja sig vid internationella förhållanden genom att acceptera andra urvals- och antagningssystem där det enskilda lärosätet har betydligt större inflytande

ANSVARET ÅTER TILL UNIVERSITET OCH HÖGSKOLOR

För att den svenska högskolan i framtiden skall få tillräckligt många studenter och rätt studenter är det nödvändigt att den enskilda högskolan engageras och återfår ett större ansvar för rekrytering och antagning.

Man bör i detta sammanhang tala om *hela* utbildningsprocessen – från rekrytering via urval och från antagning till utbildning fram till examination. Idag upplever det enskilda lärosätet att man har ett visst ansvar för rekrytering, inget ansvar för urval och antagning samt fullt ansvar för utbildning och examination. Lärosätena måste åter myndigförklaras för den fullständiga utbildningsprocessen.

Enligt min mening är det bara det enskilda lärosätet och dess olika utbildningsansvariga som har kunskap och engagemang för att kunna bedöma vad som är rimliga och lämpliga krav på studenter på deras olika utbildningar. Ansvaret för urvalet måste ligga nära utbildningen. Det framtida rekryteringsproblemet kan bara lösas om varje lärosäte känner ett principiellt ansvar för hela sin utbildningsprocess.

Elituniversiteten ute i världen gör alltid särskilda insatser för att dra till sig grupper som normalt inte söker till högskolan. Motiv är vanligen såväl socialt ansvarstagande och rättvisetänkande som rent egenintresse. Man måste säkerställa sin förnyelse och detta gör man bäst genom att garantera att tillflödet sker på mångahanda sätt.

Dessa motiv är lika viktiga för de svenska universiteten och högskolorna. Dessutom bör nämnas att även om ett av syftena med det gällande svenska tillträdessystemet är att säkerställa en bred rekrytering till den högre utbildningen så har inte de strikta reglerna från 1997 lyckats bidra till något trendbrott i det avseendet.

En mindre detaljerad nationell reglering av tillträdet till högre utbildning kan mycket väl förenas med en medveten politik från statsmakterna. T.ex. skulle statsmakterna kunna ange mål för högskolornas rekrytering på liknande sätt som man anger mål för jämställdheten i högskolan. Med en

sådan ansats skulle varje lärosäte kunna åläggas ett handlingsprogram för sin rekrytering som sedan följs upp som led i resultatdialogen med regeringen och, med vissa intervall, särskilda utvärderingar.

Särskilda prov har sedan 1997 varit den enskilda högskolans enda sätt att engagera sig i rekrytering, urval och antagning av studenter. Arsenalen måste nu byggas ut och det fulla ansvaret för att utforma väl fungerande system för rekrytering och antagning måste återgå till det enskilda lärosätet.

REFERENSER

Brandell, L. (1999). Nittioalets studenter. Bakgrund och studiemönster. Högskoleverket *StudS Arbetsrapport nr 2*.

Brandell, L. & Kim, L. (2000). Privilegium eller rättighet – en ESO-rapport om antagningen till högskolan. *Ds 2000:24*.

Frykman, J. (1998). Den ljusnande framtid. Skola, social mobilitet och kulturell identitet. *Historiska media 1998*.

Hammarström, M. (1996). Varför inte högskola? En longitudinell studie av olika faktorerens betydelse för studiebegåvade ungdomars utbildningskarriär. *Göteborg Studies in Educational Sciences 107*.

Johansson, E. & Strandberg, L. (1999). Kan gymnasieskolan förse högskolan med studenter? Högskoleverket *Omvärldsanalys för högskolan. Arbetsrapport nr 5*.

FÖRFATTARNA

Berit Askling	professor i pedagogik, Göteborgs universitet, ordförande i Provrådet
Hans Åberg	professor i allmänmedicin, Karolinska institutet, vice ordförande i Provrådet
Börje Alström	docent, Mitthögskolan, ledamot i Provrådet
Jan-Eric Gustafsson	professor i pedagogik, Göteborgs universitet, ledamot i Provrådet
Lars Haikola	docent, Lunds universitet, ledamot i Provrådet
Bertil Mårdberg	professor emeritus, Försvarshögskolan, tidigare ledamot i Provrådet
Inger Rydén Bergendahl	docent samt avdelningschef, Högskoleverket
Christina Stage	professor i pedagogik, Umeå universitet, ledamot i Provrådet
Helena Söderlind	studerande, ledamot i Provrådet
Leif Strandberg	utredare, Högskoleverket, sekreterare i Provrådet

Högskoleverkets rapportserie

- Granskning och bedömning av kvalitetsarbete vid universitet och högskolor
Bilagor:
• Bilaga 1: Vägledning för lärosäten vid bedömning av kvalitetsarbete
• Bilaga 2: Handledning för bedömare av kvalitetsarbete vid universitet och högskolor
Högskoleverkets rapportserie 1995:1 R
- Grundskollärutbildningen 1995
Högskoleverkets rapportserie 1996:1 R
- Examensrättsprövning – Utbildning i biodynamisk odling
Högskoleverkets rapportserie 1996:2 R
- Tillsynsrapport – Avgiftsfri utbildning
Högskoleverkets rapportserie 1996:3 R
- Examensrättsprövning – Konstnärlig kandidat- och magisterexamen
Högskoleverkets rapportserie 1996:4 R
- Examensrättsprövning – Kyrkomusikalisk utbildning vid Skandalsinstituttet
Högskoleverkets rapportserie 1996:5 R
- Kvalitetsarbete vid universitet och högskolor
Högskoleverkets rapportserie 1996:6 R
- Vårdutbildningar i högskolan – En utvärdering
Högskoleverkets rapportserie 1996:7 R
- Årsrapport för universitet och högskolor 1994/95
Högskoleverkets rapportserie 1996:8 R
- Forskarutbildningen inom det språkvetenskapliga området – En utvärdering
Högskoleverkets rapportserie 1996:9 R
- The National Quality Audit of Higher Education in Sweden
Högskoleverkets rapportserie 1996:10 R
- Avgiftsbelagd utbildning i privat regi – En utredning
Högskoleverkets rapportserie 1996:11 R
- Kriterier för benämningen universitet – En utredning
Högskoleverkets rapportserie 1996:12 R
- Kvinnor och män i högskolan. Från gymnasium till forskarutbildning
Högskoleverkets rapportserie 1996:13 R
- Swedish Universities & University Colleges 1994/95 – Short Version of Annual Report
Högskoleverkets rapportserie 1996:14 R
- Examensrättsprövning – Teologisk utbildning vid frikyrkliga seminarier och vid Umeå universitet
Högskoleverkets rapportserie 1996:15 R
- Granskning och bedömning av kvalitetsarbetet vid Högskolan i Borås
Högskoleverkets rapportserie 1996:16 R
- Granskning och bedömning av kvalitetsarbetet vid Uppsala universitet
Högskoleverkets rapportserie 1996:17 R
- Examensrättsprövning – Uppföljning av teologisk utbildning
Högskoleverkets rapportserie 1996:18 R
- Granskning och bedömning av kvalitetsarbetet vid Högskolan i Jönköping
Högskoleverkets rapportserie 1996:19 R
- Granskning och bedömning av kvalitetsarbetet vid Högskolan i Karlstad
Högskoleverkets rapportserie 1996:20 R
- Granskning och bedömning av kvalitetsarbetet vid Lärarhögskolan i Stockholm
Högskoleverkets rapportserie 1996:21 R
- Högskoleprovet – Genom elva forskares ögon
Högskoleverkets rapportserie 1996:22 R
- Högskola på Gotland
Högskoleverkets rapportserie 1996:23 R
- Rätt att inrätta professurer – Högskoleverkets prövning av Högskolan i Kalmar, Karlstad, Växjö, Örebro samt Mitthögskolan och Mälardalens högskola
Högskoleverkets rapportserie 1996:24 R
- Årsrapport för universitet & högskolor 1994/95 – Kortversion
Högskoleverkets rapportserie 1996:25 R
- Forslag till meritvärdering vid urval på betyg – Högskoleverkets förslag till meritvärdering av nya och gamla gymnasiebetyg m.m.
Högskoleverkets rapportserie 1996:26 R
- Redovisning vid universitet och högskolor – Rapport till regeringen
Högskoleverkets rapportserie 1996:27 R
- Quality Audit of Uppsala University
Högskoleverkets rapportserie 1996:28 R
- Tillsynsrapport – Förfarande med inaktiva doktorander
Högskoleverkets rapportserie 1996:29 R
- Examensrättsprövning – Prövning av medieutbildningen vid Mediehögskolan i Uppsala
Högskoleverkets rapportserie 1996:30 R
- Granskning och bedömning av kvalitetsarbete vid fem lärosäten
Högskoleverkets rapportserie 1997:1 R
- Högskoleutbildningar inom vård och omsorg – En utredning
Högskoleverkets rapportserie 1997:2 R
- Granskning och bedömning av kvalitetsarbetet vid Högskolan Kristianstad
Högskoleverkets rapportserie 1997:3 R
- Examensrättsprövning – Lärarutbildning vid högskolorna i Borås och Halmstad
Högskoleverkets rapportserie 1997:4 R
- Granskning och bedömning av kvalitetsarbetet vid Högskolan i Örebro
Högskoleverkets rapportserie 1997:5 R
- Granskning och bedömning av kvalitetsarbetet vid Högskolan Dalarna
Högskoleverkets rapportserie 1997:6 R
- Granskning och bedömning av kvalitetsarbetet vid Operahögskolan i Stockholm
Högskoleverkets rapportserie 1997:7 R
- Kvalitet och förändring
Högskoleverkets rapportserie 1997:8 R
- Rekryteringsmål för kvinnliga professorer – ett regeringsuppdrag
Högskoleverkets rapportserie 1997:9 R
- Examensrättsprövning – Utbildningar vid Södertörns högskola
Högskoleverkets rapportserie 1997:10 R
- Examensrättsprövning – Grundskolläraryxamen vid Högskolan i Falun/Borlänge, Högskolan i Jönköping och Högskolan i Kristianstad
Högskoleverkets rapportserie 1997:11 R
- Examensrättsprövning – Utbildningar vid Företagsekonomiska Institutet, Stockholms Musikpedagogiska Institutet och Högskolan i Gävle/Sandviken
Högskoleverkets rapportserie 1997:12 R
- Granskning och bedömning av kvalitetsarbetet vid Högskolan i Karlskrona/Ronneby
Högskoleverkets rapportserie 1997:13 R
- Examensrättsprövning – Utbildning i pedagogiskt drama vid tre folkhögskolor
Högskoleverkets rapportserie 1997:14 R
- Granskning och bedömning av kvalitetsarbetet vid Högskolan i Gävle/Sandviken
Högskoleverkets rapportserie 1997:15 R
- Poänggivande uppdragsutbildning i högskolan
Högskoleverkets rapportserie 1997:16 R
- Årsrapport för universitet & högskolor 1995/96
Högskoleverkets rapportserie 1997:17 R
- Swedish Universities & University Colleges 1995/96 – Short Version of Annual Report
Högskoleverkets rapportserie 1997:18 R
- Årsrapport för universitet och högskolor 1995/96 – Kortversion
Högskoleverkets rapportserie 1997:19 R
- Granskning och bedömning av kvalitetsarbetet vid Mälardalens högskola
Högskoleverkets rapportserie 1997:20 R
- Granskning och bedömning av kvalitetsarbetet vid Danshögskolan
Högskoleverkets rapportserie 1997:21 R
- Granskning och bedömning av kvalitetsarbetet vid Kungliga Musikhögskolan
Högskoleverkets rapportserie 1997:22 R
- Granskning och bedömning av kvalitetsarbetet vid Lunds universitet
Högskoleverkets rapportserie 1997:23 R
- Granskning och bedömning av kvalitetsarbetet vid Högskolan i Halmstad
Högskoleverkets rapportserie 1997:24 R
- Granskning och bedömning av kvalitetsarbetet vid Högskolan i Kalmar
Högskoleverkets rapportserie 1997:25 R
- Kandidat- och magisterexamen vid Kungliga Musikhögskolan – Examensrättsprövning
Högskoleverkets rapportserie 1997:26 R
- Uppföljning av resurstillemåningssystemet för grundläggande högskoleutbildning – ett regeringsuppdrag
Högskoleverkets rapportserie 1997:27 R
- Bilateralt forskningssamarbete med Östeuropa – ett regeringsuppdrag
Högskoleverkets rapportserie 1997:28 R
- Läkarutbildningen i Sverige – hur bra är den?
Bilagor:
• Självvärderingar och extern bedömning
• Vad säger studenterna om läkarutbildningen?
• Vad säger AT-läkare, handledare och examinatorer om läkarutbildningen?
Högskoleverkets rapportserie 1997:29 R
- Apotekarutbildningen vid ytterligare en högskola? – Ett regeringsuppdrag
Högskoleverkets rapportserie 1997:30 R
- Granskning och bedömning av kvalitetsarbetet vid Mitthögskolan
Högskoleverkets rapportserie 1997:31 R
- Gymnasialäraryxamen vid Högskolan Dalarna, Luleå tekniska universitet och Mitthögskolan – Examensrättsprövning
Högskoleverkets rapportserie 1997:32 R
- Granskning och bedömning av kvalitetsarbete vid universitet och högskolor
Bilagor:
• Vägledning för lärosäten vid bedömning av kvalitetsarbete
• Handledning för bedömare av kvalitetsarbete vid universitet och högskolor
Högskoleverkets rapportserie 1997:33 R
- Konstnärlig högskoleexamen i konst och design vid fem hantverksskolor – Examensrättsprövning
Högskoleverkets rapportserie 1997:34 R
- Granskning och bedömning av kvalitetsarbetet vid Kungl. Konsthögskolan
Högskoleverkets rapportserie 1997:35 R
- Examensmål för lärarexamina
Högskoleverkets rapportserie 1997:36 R
- Rätt att inrätta professurer – Högskoleverkets prövning av Högskolan i Halmstad, Högskolan i Karlskrona/Ronneby, Högskolan i Örebro, Idrottshögskolan samt Mitthögskolan
Högskoleverkets rapportserie 1997:37 R

- Magisterexamensprövning vid elva högskolor – Examensrättsprövning
Högskoleverkets rapportserie 1997:38 R
- Examinationen i högskolan – Slutrapport från Högskoleverkets examinationsprojekt
Högskoleverkets rapportserie 1997:39 R
- Tillväxt och växtvärk – Uppföljning av magisterexamensrätt på medelstora högskolor
Högskoleverkets rapportserie 1997:40 R
- Kvalitetsarbete – ett sätt att förbättra verksamhetens kvalitet vid universitet och högskolor. Halvtidsrapport för granskningen av kvalitetsarbetet vid universitet och högskolor
Högskoleverkets rapportserie 1997:41 R
- Granskning och bedömning av kvalitetsarbetet vid Kungl. Tekniska högskolan
Högskoleverkets rapportserie 1997:42 R
- Granskning och bedömning av kvalitetsarbetet vid Stockholms universitet
Högskoleverkets rapportserie 1997:43 R
- Kvinnor och män i högskolan – från gymnasium till forskarutbildning 1986/87–1995/96
Högskoleverkets rapportserie 1997:44 R
- Magisterexamen söker identitet
Högskoleverkets rapportserie 1997:45 R
- Granskning och bedömning av kvalitetsarbetet vid Högskolan i Skövde
Högskoleverkets rapportserie 1997:46 R
- Hur står det till med kvaliteten i högskolan?
Högskoleverkets rapportserie 1998:1 R
- De första 20 åren – utvecklingen vid de mindre och medelstora högskolorna sedan 1977
Högskoleverkets rapportserie 1998:2 R
- Quality Audit of Mid-Sweden University College
Högskoleverkets rapportserie 1998:3 R
- Särskilda utbildningsåtgärder – vad blev det av dem? En uppföljningsstudie av vissa särskilda utbildningsåtgärder inom högskolan som finansierats med arbetsmarknadspolitiska medel, enligt regeringens uppdrag.
Högskoleverkets rapportserie 1998:4 R
- ”En utmärkt möjlighet att byta karriär”
NT-SVUX-satsningen – vad blev det av den?
Högskoleverkets rapportserie 1998:5 R
- ”Bara jag får chansen att få visa vad jag kan”
Satsningen på aspirantutbildningen – vad blev det av den?
Högskoleverkets rapportserie 1998:6 R
- Granskning och bedömning av kvalitetsarbetet vid Karolinska Institutet
Högskoleverkets rapportserie 1998:7 R
- Granskning och bedömning av kvalitetsarbetet vid Högskolan i Trollhättan/Uddevalla
Högskoleverkets rapportserie 1998:8 R
- Magister- och kandidatexamen i huvudämnen inom vård och omsorg
Högskoleverkets rapportserie 1998:9 R
- Granskning och bedömning av kvalitetsarbetet vid Konstfack
Högskoleverkets rapportserie 1998:10 R
- Högskola i dynamisk utveckling – fyra högskolors förutsättningar att bli universitet
Högskoleverkets rapportserie 1998:11 R
- Kan kiropraktor- och naprapatutbildningar inordnas i den statliga högskolan? En utredning
Högskoleverkets rapportserie 1998:12 R
- Women and men in higher education – from upper secondary to postgraduate training 1986/87–1995/96
Högskoleverkets rapportserie 1998:13 R
- Diakonivetenskap vid Ersta Sköndal högskola – Examensrättsprövning
Högskoleverkets rapportserie 1998:14 R
- Värdering & erkännande av utländsk högskoleutbildning, principer och metodik
Högskoleverkets rapportserie 1998:15 R
- Utbildning och forskning för strategisk internationalisering. Redovisning av ett regeringsuppdrag
Högskoleverkets rapportserie 1998:16 R
- Granskning och bedömning av kvalitetsarbetet vid SLU
Högskoleverkets rapportserie 1998:17 R
- Sjöbefalsutbildningar i högskolan – En utvärdering
Högskoleverkets rapportserie 1998:18 R
- Sjöbefalsutbildning vid Comet AB – Examensrättsprövning
Högskoleverkets rapportserie 1998:19 R
- Granskning och bedömning av kvalitetsarbetet vid Chalmers tekniska högskola
Högskoleverkets rapportserie 1998:20 R
- Forsatt granskning och bedömning av kvalitetsarbetet vid universitet och högskolor – Utgångspunkter samt angrepps- och tillvägagångssätt för Högskoleverkets bedömningsarbete
Högskoleverkets rapportserie 1998:21 R
- Granskning och bedömning av kvalitetsarbetet vid Teaterhögskolan i Stockholm
Högskoleverkets rapportserie 1998:22 R
- Årsrapport för universitet & högskolor 1997
Högskoleverkets rapportserie 1998:23 R
- Swedish Universities & University Colleges 1997 – Short Version of Annual Report
Högskoleverkets rapportserie 1998:24 R
- Årsrapport för universitet och högskolor 1997 – Kortversion
Högskoleverkets rapportserie 1998:25 R
- Granskning och bedömning av kvalitetsarbetet vid Göteborgs universitet
Högskoleverkets rapportserie 1998:26 R
- Vetenskapsområden. Bedömning av tre högskolor
Högskoleverkets rapportserie 1998:27 R
- Ny yrkesexamina inom hälso- och sjukvård - ett regeringsuppdrag
Högskoleverkets rapportserie 1998:28 R
- Granskning och bedömning av kvalitetsarbetet vid Dramatiska institutet
Högskoleverkets rapportserie 1998:29 R
- Läraryrket vid högskolorna i Karlskrona/Ronneby, Mälardalen, Kristianstad och Södertörn
Högskoleverkets rapportserie 1998:30 R
- Högskolans lokaler – ett regeringsuppdrag
Högskoleverkets rapportserie 1998:31 R
- Tillgodoräknande av kurs – Tillsynsrapport
Högskoleverkets rapportserie 1998:32 R
- Granskning och bedömning av kvalitetsarbetet vid Idrotthögskolan
Högskoleverkets rapportserie 1998:33 R
- Granskning och bedömning av kvalitetsarbetet vid Luleå tekniska universitet
Högskoleverkets rapportserie 1998:34 R
- Ett system för forskningsinformation på Internet (SAFARI) – Ett regeringsuppdrag
Högskoleverkets rapportserie 1998:35 R
- Granskning och bedömning av kvalitetsarbetet vid Högskolan i Växjö
Högskoleverkets rapportserie 1998:36 R
- En försvarshögskola på väg mot akademien – En bedömning av hur Försvarshögskolans stabsprogram, chefsprogram och totalförsvarsprogram förhåller sig till likartad utbildning inom högskolan vad avser nivå och kvalitet
Högskoleverkets rapportserie 1998:37 R
- Granskning och bedömning av kvalitetsarbetet vid Umeå universitet
Högskoleverkets rapportserie 1998:38 R
- Rättssäker examination – en tillsynsrapport
Högskoleverkets rapportserie 1998:39 R
- Doktorander från länder utanför Norden och Europeiska unionen
Högskoleverkets rapportserie 1998:40 R
- Granskning och bedömning av kvalitetsarbetet vid Handelshögskolan
Högskoleverkets rapportserie 1999:1 R
- Granskning och bedömning av kvalitetsarbetet vid Linköpings universitet
Högskoleverkets rapportserie 1999:2 R
- Magisterexamen söker identitet. Del II
Högskoleverkets rapportserie 1999:3 R
- Dimensionering av lärarutbildning – analys inför samråd 1998
Högskoleverkets rapportserie 1999:4 R
- Högskolornas regler och delegeringssystem - Tillsynsrapport
Högskoleverkets rapportserie 1999:5 R
- Högskolans ansvar för studenthälsovården - Tillsynsrapport
Högskoleverkets rapportserie 1999:6 R
- Vad hände sedan? Avnämarna på gymnasieskolan och av högskolans grundutbildning
Högskoleverkets rapportserie 1999:7 R
- Arkitektutbildningen – Högskoleverkets utredning och utvärdering
Högskoleverkets rapportserie 1999:8 R
- Psykoterapeutexamen – Examensrättsprövning för tio enskilda utbildningsanordnare
Högskoleverkets rapportserie 1999:9 R
- Utlandsstudier – till vilken nytta? En utvärdering av effekter av utlandsstudier
Högskoleverkets rapportserie 1999:10 R
- Årsrapport för universitet och högskolor 1998
Högskoleverkets rapportserie 1999:11 R
- Swedish Universities & University Colleges 1998 – Short Version of Annual Report
Högskoleverkets rapportserie 1999:12 R
- Årsrapport för universitet och högskolor 1998 – Kortversion
Högskoleverkets rapportserie 1999:13 R
- Högskolans uppdragsutbildning – Ett regeringsuppdrag
Högskoleverkets rapportserie 1999:14 R
- Antagning till forskarutbildning
Högskoleverkets rapportserie 1999:15 R
- Ny inriktning inom magisterexamen
Högskoleverkets rapportserie 1999:16 R
- Rätt juristutbildning? Utvärdering av juristutbildningar
Högskoleverkets rapportserie 2000:1 R
- Forskarskolor – ett regeringsuppdrag
Högskoleverkets rapportserie 2000:2 R
- Journalistutbildningarna i högskolan
Högskoleverkets rapportserie 2000:3 R
- Högskolestudier och funktionshinder
Högskoleverkets rapportserie 2000:4 R
- Utbildning inom vård och omsorg – en uppföljande utvärdering
Högskoleverkets rapportserie 2000:5 R
- Utvärdering av Socionomutbildningar
Högskoleverkets rapportserie 2000:6 R
- Förnyad granskning och bedömning av kvalitetsarbetet vid Högskolan i Jönköping
Högskoleverkets rapportserie 2000:7 R
- Lärosätenas arbete med jämställdhet, studentinflytande samt social och etnisk mångfald
Högskoleverkets rapportserie 2000:8 R
- Goda exempel
Hur universitet och högskolor kan arbeta med jämställdhet, studentinflytande och social och etnisk mångfald
Högskoleverkets rapportserie 2000:9 R
- Tentamen: ”Plussning” och begränsning av antalet tillfällen
Högskoleverkets rapportserie 2000:10 R
- Designutbildningar i Sverige. En utredning och utvärdering.
Högskoleverkets rapportserie 2000:11 R

Högskoleprovet – Gårdagens mål och framtida inriktning
Högskoleverkets rapportserie 2000:12 R

Eldsjälar och institutionell utveckling
Högskoleverkets rapportserie 2000:13 R

Högskoleverket är en central myndighet för frågor som rör universitet och högskolor. Verket arbetar med kvalitetsbedömningar, uppföljningar, utveckling av högre utbildning, utredningar, tillsyn, internationella frågor och studieinformation. Dessutom ansvarar verket för samordningen av det svenska universitetsdatornätet SUNET.

Högskoleverkets rapportserie 2000:14 R
ISSN 1400-948X
ISRN HSV-R--00/14--SE